

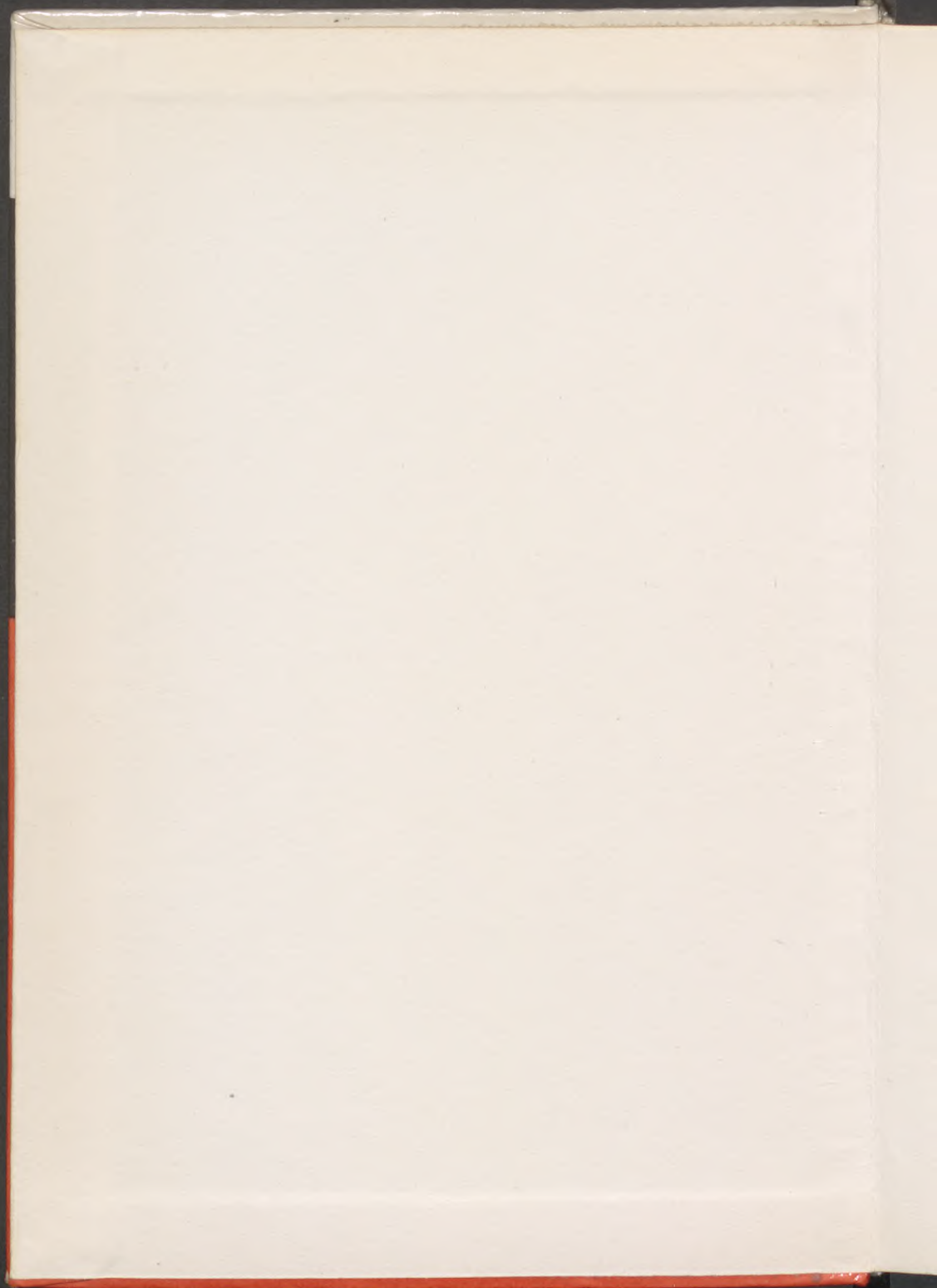
MB
97.707

GY ÉLT

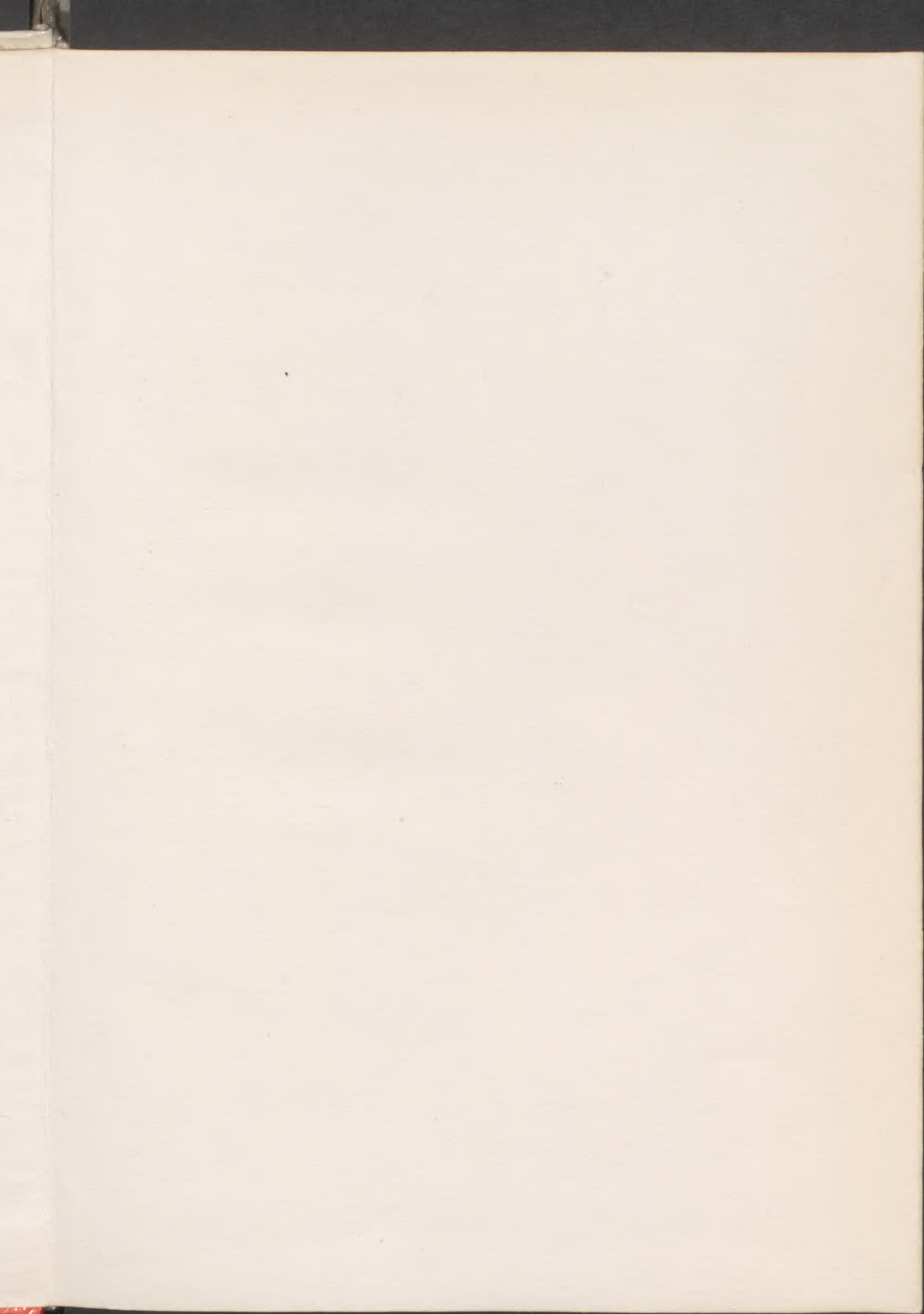
Bem József

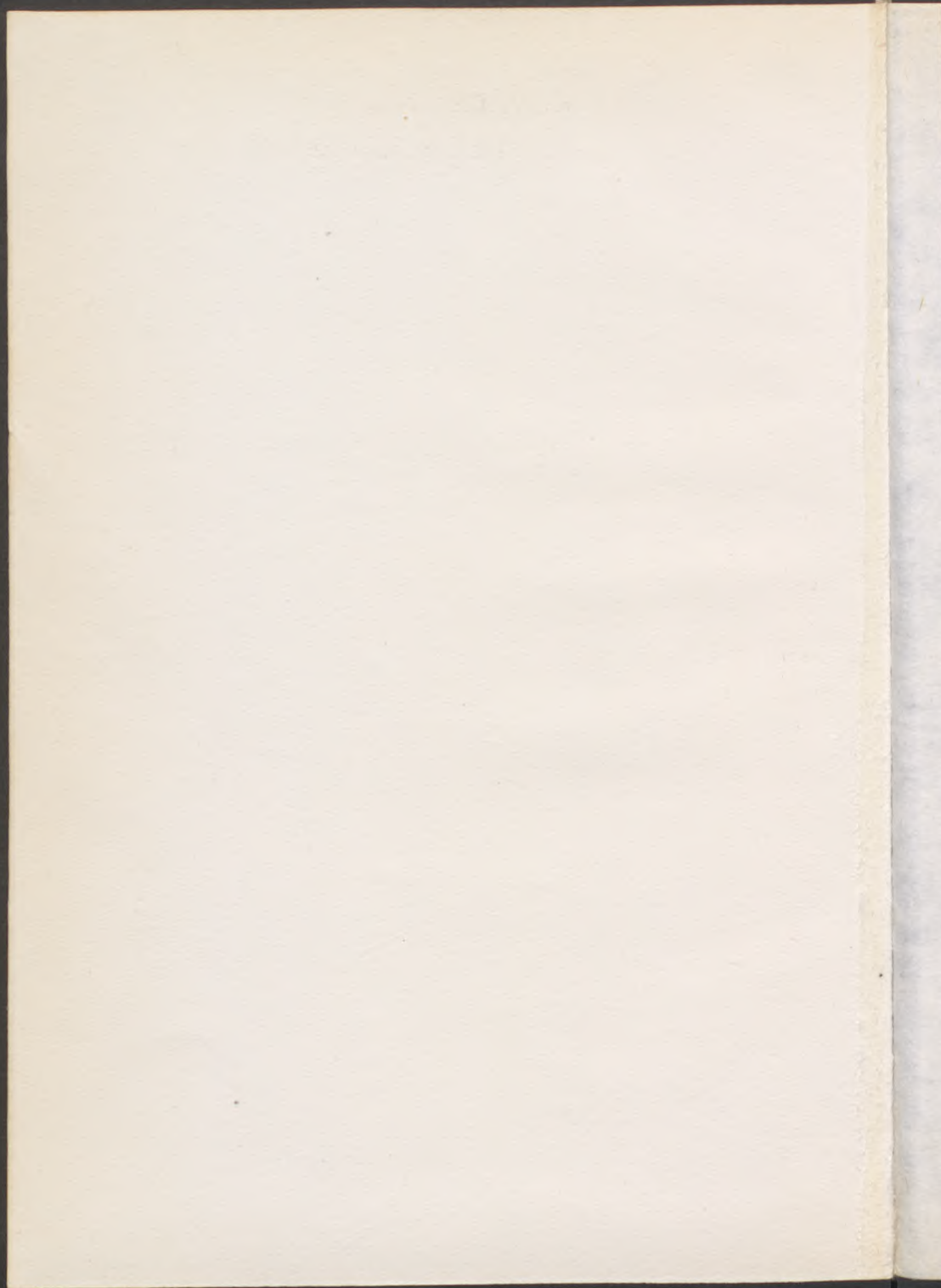

Írta:
Kovács
István

KOVÁCS ISTVÁN
ÍGY ÉLT BEM JÓZSEF

ÍGY ÉLT...

SZERKESZTI: F. KEMÉNY MÁRTA

A TÁBLABORÍTÓT
LENGYEL LAJOS TERVEZTE

KOVÁCS ISTVÁN

Így élt Bem József

MÓRA KÖNYVKIADÓ

MB 97707

1983

KÖZBEVETŐÜL – ELŐSZÓ HELYETT

„... Szeretném Bemet egész nagyságában felmutatni a nemzet, a világ előtt, de ahhoz több és nyugodt idő kellene, hogy lelkem minden erejét összeszedhessem. . .” – e szavakat Petőfi vetette papírra 1849 februárjának közepén, pontosan öt és fél hónappal halála előtt. Mintha egy poéma prózai bevezetőjét olvasnánk, pedig harctéri beszámolót zárnak le az idézett sorok, amelyek így folytatódnak: „Bármily hősi e sereg, az, hogy csomóban és épségben maradt e viharos napok után, egyedül tábornokának érdeme.” E kijelentés nem költői túlzás. Petőfi küzdő katonája és szemtanúja volt a „Vízakna és Déva közti” híres visszavonulásnak, amelynek négy napja során az egyre fogyatkozó erdélyi hadsereg öt csatát vívott üldözőivel. Bem kímélte őt, parancssal távolította el a harcok színhelyéről, Petőfi mégis nemegyszer az első vonalban küzdött. Hányszor megjelenhetett előtte „a kis szürke ember”, amikor Debrecenben „riportját” fogalmazta a kormány lapja, a Közlöny számára. Láttá Bemet a hajnali parancskiadásakor, és amint a legnagyobb golyózáporban megszemléli a magyar állásokat; szinte megriadt annak felidézésétől, ahogy az ellenséges könnyűlovasok körbeveszik és kis híján lekaszabolják; nem felejthette, hogy Szász-

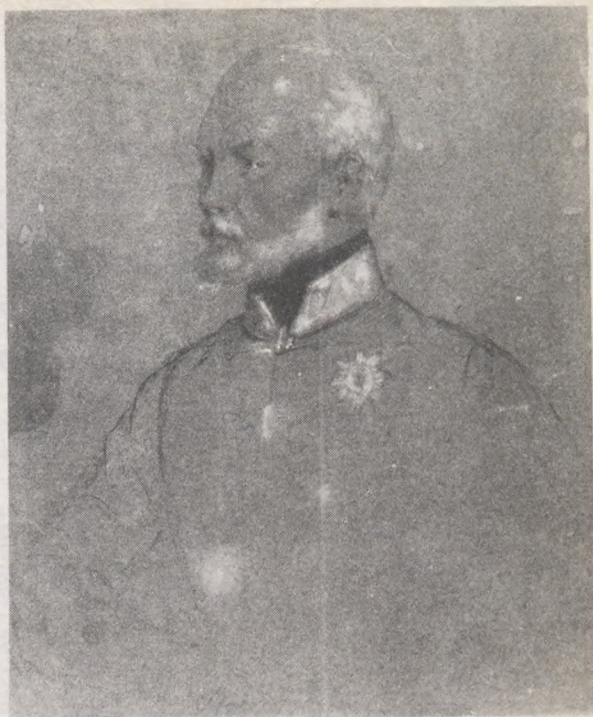
városnál roncsolt kézzel is kitartott ágyú mellett, és szeme se rebbent, amikor ujját amputálták. Újra és újra megkísérelte átélni az örömet, amit akkor érzett, amikor a véres visszavonulás eredményeként a magyarországi segélyhad február 8-án egyesülhetett a megfogyatkozott, de dicsőséges erdélyi hadsereggel.

Bem másnap Piskinél nagy győzelmet aratott, és megindíthatta új hadjáratát Erdély felszabadításáért. E híres ütközetben azonban Petőfi már nem vehetett részt. Őt Bem – bizonyára azért, hogy a csatától távol tartsa – még az előző napon futárként Debrecenbe küldte. Petőfi – viszonzásul – alig várta, hogy ismét szolgálatra jelentkezzen az „öregnél”. Bemet és Petőfit nemzedéknyi korkülönbség választotta el egymástól, és atyai-fiúi kapcsolat fűzte őket össze. Sőt még annál is több. „A két férfi” alakja annyira egybeforrott, mintha világéletükben ugyanazok az eszmék éltették volna mindkettőjüket. Élettörténetüket ismerve, a múlt idő fénytörésében látva őket, úgy tesszük, hogy Bemről nehezebb szólni. Részben azért, mert aki őt akarja „egész nagyságában felmutatni a nemzet, a világ színe előtt”, az – akarva-akaratlanul – Petőfi kihullott tollát emeli föl, az ő óhajának válik örökösev. Ennek kapcsán fel is merül a kérdés: vajon ha teljesül Petőfi utolsó kívánsága, és a Székelyföldön letelepedve megéri a „több és nyugodt időt”, milyen képet rajzolt volna Bemről? Bizonyára olyat, amilyen nagyjából ma is él róla bennünk: a kiváló hadvezért és forradalmárt jelenítené meg, aki

Petőfi Sándor

nemcsak a magyar nemzet forradalmi vívmányaiért és szabadságáért harcolt, hanem Erdély egymással szembefordított népeit is megpróbálta összebékíteni. Bem magyarországi tevékenységét ismertetve egy olyan demokrata tábornokot állítana elénk, akinek nem akadt párja az egész honvédseregben. (Ezért is vállalt szolgálatot éppen ömellette.)

Hamis képet kapnánk azonban Bemről, ha életét csupán a magyar szabadságharcban szerzett érdemeivel jellemeznénk. Különbséget kell tennünk a katona és a forradalmár között. Bemről elmondható, hogy született katona, de hogy született forradal-

már lett volna, az távolról sem. Ő csak élete utolsó éveiben, a történelmi csalódások, tapasztalatok és események kényszerítő hatására vall magáénak bizonyos forradalmi ideákat, hirdet társadalomfelszabadító célokat, követeli ezeknek is a legfontosabbikát: a jobbágyszabadítást. Bemre inkább az a megállapítás érvényesebb, hogy kiváló katonája és jó hazafi.

A lengyel demokraták már a XVIII. század vége óta az arisztokrácia felszámolásában és a jobbágyszabadítás eltörlésében jelölték meg a lengyel államiság és nemzeti függetlenség helyreállításának alapfeltételeit. A nép hatalmas tömegeit föl kell emelni a nemesség mellé. Bemet azonban – mint annyi más lengyel és magyar kortársát – csak az 1846-os véres galíciai jobbágyszabadítás dőbentette rá arra, hogy ha a nép elnyomott, akkor nem is támogatja az uraik – tehát a nemesség – által kirobbantott és vezetett nemzeti-felszabadító háborút. Sőt, ellene lehet fordítani még azoknak a nemeseknek is, akik éppen a jobbágyszabadítás, a népszabadság eszméiért szállnak harcba. 1846-ban ez történt. A lengyel jobbágyszabadítást az osztrák hatóságok tüzelték uraik ellen. A mészárlásoknak pedig nagy számban estek áldozatul olyan nemesek is, akik a jobbágyszabadítás érdekében szerveztek felkelést.

Bem tetteit az 1831 utáni emigrációban alapvetően katonapolitikai megfontolások határozzák meg. Állandóan készenlétben kell tartani egy lengyel haderőt azért, hogy a kirobbanó nagy európai háborúban a lengyeliség fegyveresen képviselhesse magát, s

Anglia meg Franciaország diplomáciai és katonai támogatásával tevékeny részt vállalhasson hazája felszabadításában. Ezért munkálkodott több éven át azon, hogy a franciaországi kaszárnyákban együtt tartsanak pár ezer lengyel hadfit. Azokat, akik a leverte szabadságharc után Poroszországon és Ausztrián át eljutottak a Rajnán túlra. Bem, a katona eközben elvesztett a politikai mozgalmak útvesztőjében. Ő az emigránsoknak ahhoz a táborához csatlakozott, amely a legnagyobb erkölcsi, diplomáciai és anyagi segítséget tudta föntebb jelzett elképzeléseihez, munkájához nyújtani. Ez a tábor pedig csak a gazdag és az európai udvarokban jól ismert, befolyásos Czartoryski herceg arisztokrata pártja lehetett. Ennek lett a lekötelezettje. Ezzel viszont meg is bélyegződött a Lengyel Demokrata Társaság előtt. Ez a társaság már megalakulásakor, 1832-ben zászlajára tűzte a jobbágyfelszabadítás eszméjét, s első számú ellenségeit az arisztokratákban, Czartoryski herceg párthíveiben látta. Közéjük tartozott Bem is.

Vajon rászolgált-e Bem arra, hogy honfitársai kiátkozzák? Hiszen őt egyetlen cél vezérelte: Lengyelország felszabadítása. (Egy független államban pedig a társadalmi gondok is hamarabb megoldhatók.) E nagy eszmének rendelt alá mindent. Élete minden pillanatát. Megfordult Európa legszebb városaiban, s nem tudjuk, vajon látta-e őket. Varázslatosan szép tájakat járt be, de vajon hatott-e rá az Atlanti-óceánba zuhanó égbolt látványa? Szeme csak a közeledő ellen-

séges hadoszlopok láttán csillant fel. Hallhatta Chopin zongorajátékát, de dicsérni csak az ágyúdörgést dicsérte. Közelében élt a lengyel romantika nagy költőinek, Adam Mickiewicznek és Juliusz Słowackinak, de barátság csak a harctér Petőfijéhez kötötte. Nem volt családja, nem voltak szerelmei, magánéletét színesítő kalandjai. Együtt mormolhatta ő is Mickiewiczessel a nagy nemzeti költemény, a *Pan Tadeus Epilógus*ának sorait:

Párizs kövén, lám, erre gondolk csak,
míg hazamenet fülembe dobolnak
halva szült tervek, káromlás, hazugság,
átkos viszályok, meddő szomorúság.

(Rónay György fordítása)

Nehéz Bemről írni, mert alakjának meg-
rajzolásakor szinte minden ponton beleüt-
közünk a történelembe. Tehát tulajdonkép-
pen történelmet írunk. És bármiként alakult
is magán- és „közélete”, mi csak azokról a
tényekről, eseményekről számolhatunk be,
amelyekről történelmi források, feljegyzé-
sek, jelentések, levelek, visszaemlékezések
szólnak.

Adam Mickiewicz

AZ ELMARADT PÁRBAJ

1832 januárjában, néhány hónappal a lengyel szabadságharc leverése után, súlyos veszélybe került egy lengyel generális élete. Nem, nem a cári hadbíróság mondta ki rá a halálos ítéletet, s így nem I. Miklós kényekedvén múlt, hogy agyonlövik-e. Már csak azért sem, mert az orosz uralkodó büntető keze nem ért el Párizsig, ahol a szóban forgó dandártábornok, Bem József éppen tartózkodott. Nem a cár, hanem saját honfitársai kívánták a halálát: párbajozni hívták. A párbaj elfogadott része volt a kor társadalmi szokásrendjének, s a hazájukat és hitüket vesztett, torzsalkodó lengyel emigránsok gyakran így vettek egymáson elégtételt – a múlt eseményeiért is. Bem azonban inkább vállalta a gyáváknak kijáró megbélyegzést: nem állt ki párbajozni. Hogyan? Ő, akire Osztrolenkánál hatvan ágyú tüzelt, félt volna egy pisztollyal szembenézni? Ő, aki golyóváltás során egyszer már megölt egy utásztisztet, most kitért volna a kihívás elől? Pedig így történt.

Mentségére szolgáljon, hogy a párbajra szólító levelet nem egy ember írta alá, hanem a szétszóródott lengyel hadsereg harminc volt tisztje. Ennyiükkel kellett volna sorjában megmérkőznie. Bem azonban, aki a hite szerint közelgő nagy európai felszaba-

dító háború leendő lengyel hadseregét jött szervezni Párizsba, nem akart „ilyen olcsón” meghalni – ráadásul saját honfitársai kezétől.

A kihívást lelke mélyén jogosnak érezte. Ő volt a sértő fél, a sértettek pedig az emigráns Lengyel Nemzeti Bizottság tagjai, akik két nappal azelőtt még lelkesen köszöntöttek őt, a leverte felkelés feddhetetlen hőseit, s kérték, hogy lépjen közéjük. Bem azonban e tisztelőivel nem vállalt közösséget. A bizottságban a felkelés radikális pártját, a Hazafias Társaságot látta, amely – szerinte – mást sem tett, mint a „csőcseléket” bujtogatta a kormány, a szejm és a hadsereg ellen. Tagjait – vaskalapos tábornoktársaihoz hasonlóan – ő is kávéházi ficsúroknak, hírlapfirkászoknak, korszóhősöknek tartotta. Ítéletében, akárcsak annak idején, most is elhamarkodott és igazságtalan volt. A Lengyel Nemzeti Bizottság üdvözlő levelére lekezelő hányivetiséggel válaszolt; szemére vetette tagjainak, hogy otthon – távol az igazi harcterektől – csak szó- és kártyacsatákat tudtak vívni, s ahogy odahaza méltatlanok voltak a „hazafias” jelzőre, most az emigrációban sincs joguk bizottságukkal a nemzet képviselőtét kisajátítani. Felelete óriási felháborodást váltott ki az egybegyűltektől, akik közül többüknek csatában kapott sebhelyet takart ruházata. A kézszorításra emelt kezek pisztolyért nyúltak. Bem sietve elhagyta Párizst.

Ettől kezdve a demokratikus emigráció szemében ő lett a reakciós lengyel emigránsok egyik legsötétebb alakja. A fanatikusab-

Joachim Lelewel, a Nemzeti Kormány radikális tagja, a Hazafias Társaság elnöke, majd a Lengyel Nemzeti Bizottság vezetője

Maurycy Mochnacki. A november 29-i események egyik előkészítője, a Hazafias Társaság, majd a Lengyel Nemzeti Bizottság egyik vezetője

A tarnówi korabeli
városháza

bak még korábbi érdemeitől is megfosztják: a „haza elárulójának és ellenségének” kiáltják ki. Másfél évvel az elmaradt párbaj után egy fiatal ulánustiszt, miközben bemutatkozik, bal kabátujjából pisztolyt süt rá. Bemkarolás nélkül megússza a merényletet, mert a mellényzsebében lapuló ötfrankos felfogja a golyót. (1848 novemberében hasonló módon törnek életére. Akkor az állkapcsában akad meg a „töltés”.)

Elmondhatta, hogy az a bizonyos csillag, amely 1812-ben az oroszországi hadjáratban, egy évvel később pedig Dancka ostrománál kísérte, majd 1831 szeptemberében a Varsóra hulló gránátzáporban ragyogott fölötté, a merényletek során se hagyta el. Érezhetünk ebben némi végzetszerűséget is.

Bemet Erdélybe kellett hogy vezesse történelmi küldetése. Mert őt a magyar szabadságharc tette *Bemmé*. Ha a merényletek bármelyike sikerül, akkor most szinte semmit se tudnánk róla, mint ahogy 1831-es tábornoktársairól, a hozzá hasonlóan tehetséges Ignaczy Prądyńskiról, Józef Dwernickiről és Dezydery Chłapowskiról is alig tudunk valamit. A lengyel közvélemény se tud róluk sokat, míg Bem neve ismert, bár nem annyira, mint hazánkban. Mindenesetre elmondható, hogy Bem a lengyelekben is a magyar szabadságharc hőseként kelt életre, s lett „véres csillaga” Osztrolenkának.

Bevezetőül próbáljuk meg fölvázolni életpályáját, amely a galíciai kisvárostól, Tarnówtól a lengyel szabadságharc Osztrolenkáján keresztül a Népek Tavaszának Magyarországaiba vezetett.

NAPÓLEON ZÁSZLAI ALATT

Minden nép históriájának van olyan szaka-sza, amely eseménydúsabb, sorsdöntő fordulatokkal terhesebb, kevésbé áttekinthető, nehezebben érthető és feldolgozható. A mi történelmünkben a török hódoltság, az ország *három* részre szakadtságának másfél évszázadáról mondható el mindez. A területi, állami széthullottságot jelképező hármas szám azonban a lengyelek számára még tragikusabb tartalmú. Lengyelországot ugyanis a XVIII. század utolsó harmadában *háromszor* osztotta fel *három* szomszédja: Poroszország, Ausztria és Oroszország.

Az 1795-ben újrarajzolt Európa-térképen Polónia már nem szerepelt. Ezzel szemben, ha a hódoltsági kor Magyarországának „földabroszára” pillantunk, három nevet látunk rajta: Török Birodalom, Magyar Királyság, Erdélyi Fejedelemség. A középkori Magyarország északnyugati karéján találunk egy, a nevében és intézményeiben magyar államot, délkeleti részén pedig a magyarság érdekeit valóságosan is képviselő fejedelemséget. A XVIII. század végének térképén a volt lengyel területekre rákúsznak Poroszország, Ausztria és Oroszország utolsó vagy első betűi. Megszűnnek a lengyel állami, politikai önállóságot jelentő intézmények, hivatalok, szervek. Új – német

Lengyelország első
felosztásának
allegorikus képe.
Az előtérben
II. Katalin cárnő
és II. Frigyes porosz
király látható.
A háttérben
Szaniszló Ágost
lengyel király kap
megbillent koronája
után. Aki neki háttal
áll, az a Mária
Teréziát képviselő
trónörökös,
a majdani II. József
császár

vagy orosz – nevet kapnak a városok és lehetőség szerint a falvak is. A lengyel ezen túl porosz, osztrák vagy orosz alattvalónak, állampolgárnak születik, katonaként új urainak zászlói alatt kell hogy szolgáljon.

A lengyelek számára a XVIII. század végétől mind határozottabban vetődik fel a „lenni vagy nem lenni” kérdése. És a „lenni” egyértelmű a „küzdeni” fogalmával. Attól kezdve, hogy a lengyel hadsereg 1792 tavaszán szembeszállt II. Katalin cárnőnek a

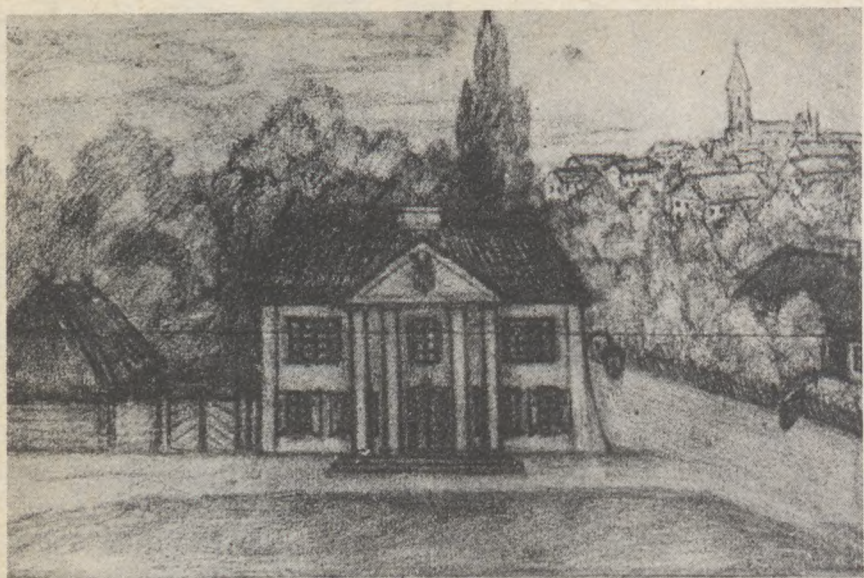

maradék Lengyelországba betolakodó hadaival, közel negyedszázadon át szakadatlan küzdelem a lengyelek sorsa. Reményeik a Francia Köztársaság, majd Császárság zászlói alá vezették őket. Vérüket ontották a napóleoni háborúk valamennyi frontján, bízva abban, hogy áldozatuk nem hiábavaló: Lengyelország életre kel.

Bem József – teljes nevén: Józef Zachariasz Bem – egy ilyen sorsdöntő korszak hajnalán született 1794. március 14-én Tarnów városában. Ugyanannak a Ferenc császárnak alattvalójaként látta meg a napvilágot, aki, mint magyar király, tíz-egynéhány hónappal később vérpadra küldte Martinovicsot és társait. Bem oldalági leszármazottai még századunkban is arra törekedtek, hogy híres ősüket arisztokrata családból eredeztessék. Ő maga se tiltakozott az ellen, ha az emigrációban grófnak titulálták. Holott neki tudnia kellett, hogy születésekor még hétszilvafás nemes sem volt. Apja, a tarnóvi nemesi bíróság ügyvédje csak 1803-ban kapott nobilitást – a bécsi udvartól. Azok a dokumentumok pedig, amelyek a család arisztokrata származását bizonyítanák, 1794 előtt kelt közönséges hamisítványok. Abban a korban nem ritkaság az így keletkezett oklevél. Minden utóbb felcicomázott családfának és a vele járó „kutyabőrnek” megvolt a maga „tarifája”. Minél több levél díszítette, annál súlyosabb summát kellett fizetni érte.

1795-ben dermesztően hosszú béke köszöntött az államiságától megfosztott Lengyelországra, háborúk hosszú sora a honta-

lan lengyelekre. A köztársasági Franciaország ekkor már több éve hadban állt a lengyel állam két leigázójával, Ausztriával és Poroszországgal. Egy évvel később Dąbrowski generális azt javasolta a párizsi direktóriumnak és az itáliai francia hadsereg parancsnokának, Bonaparte tábornoknak, hogy az osztrák hadsereg fogságba esett lengyel katonáiból alakítsanak légiót. Rövidesen 15 000 lengyel harcolt francia lobogók alatt. „Nincs még veszve Lengyelország” kezdetű indulójuk ma a lengyel himnusz. Napóleon elfogadta a lengyelek véráldozatát, érdekeikkel azonban vajmi keveset törődött. A háborúkat sorra lezáró békeszerződésekben még a nevükről se tett említést.

1806-ban azonban Poroszországba, a hajdani Nemzeti Köztársaság szomszédságába került a háború frontja. Napóleon hiába

Bem tarnóczyi
szülőháza

Napóleon,
gárdájának lengyel
könnyűlovasai
körében, akik
1808-ban bravúros
rohammal elfoglalták
a bevehetetlennek
hitt spanyolországi
hegyszorost,
a Somosierrát

aratott ragyogó győzelmeket, a porosz sereg
roncsai mögött ott sorakozott I. Sándor cár
félelmetes hadereje. A császár ekkor napi-
rendre tűzte a lengyel ügyet. Jól megfontolt
érdekből: az Eylaui és a Friedlandi csatákat
megelőző hónapokban minden addiginál
nagyobb szüksége volt a lengyelek támoga-
tására. Nem csalódott bennük. Ő viszont
csalódást okozott a lengyeleknek, mert
1807-ben csupán a Poroszországhoz csatolt
területek egy részét tette ismét lengyellé,
megalakítva rajtuk a Varsói Hercegséget.
Két évvel később, mialatt Napóleon Bajor-
országban, majd Ausztriában hadakozott
I. Ferenczel, a Varsói Hercegség hadai a
bécsi udvar által bekebelezett lengyel terüle-
tek egy részéből kiűzték az osztrákokat, s

többek között Krakkót is felszabadították. A lengyel hadsereg által megszállt ország-rész a schönbrunni békében a Varsói Hercegséghez került.

A krakkói Wawel
látképe

A változás Bem sorsát is meghatározta, akinek családja az 1800-as évek elején Tarnówból Krakkóba költözött. A lengyeleknek, hálából azért, hogy Napóleon nekik adta azt, amit egyébként ők szereztek meg, haderejük létszámát 30 000-ről 60 000 főre kellett növelniük.

A hadsereg sorait részben önkéntesekkel töltötték fel. Köztük találjuk az alacsony termetű, vékonydongájú, tizenöt esztendőös Bem Józsefet is, akit nem nagyon faggattak kora felől. Tüzérnek jelentkezett. Ifjú kora nem keltett különösebb feltűnést, mivel a napóleoni hadsereg már ekkor is tele volt gyermekkatonákkal. Szülői beleegyezéssel a varsói Tüzér- és Mérnökkari Iskolára irányítják. Ez mai fogalmaink szerint katonai középiskola. Minden bizonnyal kitűnő előmenetelt tanúsíthatott, mert fél esztendő múlva hadnaggyá avatták. Ezt követően Tüzérségi és Mérnökkari Főiskolára kerül. Az előadók között találjuk majdani felettesét, a francia Bontemps tábornokot. Növendéktársa többek között Ignacy Prądyński, akinek már ekkor fényes pályát jósolnak tanárai.

Az iskola elvégzése után egy lovastüzérezredhez kerül: ütege a danckai erődítményben áll. Dancka (Gdańsk), a kulcsfontosságú balti-tengeri kikötő és környéke 1807-től francia hercegség. Francia–lengyel garnizon őrzi. A szárazföld felől Poroszország karéjozza, amely ekkor színleg a Francia Császárság szövetségese, s csak az alkalmat lesi, hogy felmondja a barátságot, és visszaszeresse az elvesztett lengyel területeket, így Danckát is.

1812 elején tüzér főhadnaggyá léptetik elő a tizennyolc éves Bemet. Ezzel egyidőben Napóleon Nagy Ármádiája – tizennégy nemzet hadserege – megindul az orosz határ felé. A lengyelek szentül hiszik, hogy a császár a Lengyel Királyság helyreállításáért

indít háborút a cár ellen. Napóleon, mint annyiszor, most is érdekeinek megfelelően táplálgatja a varsói ábrándokat. A küszbönálló hadjáratot – hatásos propaganda-fogás – „második lengyel háborúként” hirdeti meg. Cserébe százezer ember hadba állítását és a Nagy Ármádia jelentős részének élelmezését kéri a Varsói Hercegségtől.

A Varsói Hercegség
hadseregének
szemléje
a felszabadított
Krakkó piacterén

A százezer lengyel egyike, Bem József, a Nagy Ármádia X. hadtestének tüzértisztjeként lép a cári birodalom területére. Az első hetekben, mint minden lengyel, ő is a hajdani Nemesi Köztársaság felszabadítójának tartja magát. Fanatikus bátorsággal küzd. A felelőtlenséggel határos vakmerőség, amelyet eredményessége miatt villámgyors helyzetfelismerésnek és cselekvőkészségnek is nevezhetünk, már ekkor jellemző rá. Oroszországi szereplésének legmaradandóbb epizódja az, hogy Riga környékén, előőrsi szolgálatban, húsz tüzérével megrohan egy hetvenfős ellenséges őrhelyet. Ötven foglyot ejt. Fogdával „jutalmazták” – fegyelemsértés miatt.

Bemnek ez a bravúros rajtaütése ifjúságának szép emléke marad csupán, de Napóleon nem mentheti meg a kudarctól. A Nagy Ármádia október közepén megkezdí a visszavonulást. Csak töredékei érik el Poroszország és a Varsói Hercegség határát. Bem tüzérütege a danckai erődbe tér vissza. Nincs ideje kipihenni a hadjárat fáradalmait: 1813-ban orosz–porosz hadak fogják ostromgyűrűbe a kikötővárost. A 36 000 főnyi védősereg, amelynek egyharmada harcképtelen beteg, nem zárkózik az erődítmény sáncai közé. Kitöréseivel, támadásaival nyílt téren próbálja szétpattintani az ostromgyűrűt. Rákényszeríti erre az élelemhiány is. Ezekben a harcokban nagy szerepet játszik Bem lovasütege, amely gyors helyzetváltoztatása révén, mindig a csatatér legkritikusabb pontjain tud megjeleni. A nevezetes osztrolenkai tüzérségi rohamra

Bem József hadnagy

nem biztos, hogy sor kerülhetett volna a danckai tapasztalatok nélkül.

A danckai erőd hónapjai azonban – felmentés híján – meg vannak számlálva. Nemcsak szárazföldön szorongatják. A tenger felől angol hadihajók szórják gránátjait a városra. Az ágyúk mellett a napóleoni háborúk új fegyverével, rakétákkal, azaz hadiröppentyűkkel is lövik. Az új tüzérségi fegyver, amellyel egyébként az ostromlottak is rendelkeznek, természetesen nem kerülheti el Bem figyelmét.

Napóleon lipcsei veresége Dancka sorsát is megpecsételi. Most már biztos, hogy a császár nem fog hadaival a Visztulánál megjelenni. A kikötőváros további védelme így értelmetlen. December közepén aláírják a kapitulációs okmányt. Több ezer lengyel teszi le a fegyvert, köztük Bem is. A Becsületrend Lovagkeresztjét, amelyet az ostrom során tanúsított helytállásáért kapott, megőrizhette.

A LENGYEL KIRÁLYSÁG SZOLGÁLATÁBAN

I. Sándor cár mindent megtett, hogy maga mellé állítsa a lengyeleket, támogatásukat, rokonszenvéket megnyerje. Ígéretét, hogy a Varsói Hercegség területén helyreállítja a Lengyel Királyságot, komolyan gondolta. Az 1815-ben Bécsben összeült kongresszus azonban bizonyos fokig keresztülhúzta terveit. Angol és osztrák nyomásra ugyanis a Varsói Hercegség nyugati része Danckával együtt visszakerült Poroszországhoz, Krakóból és környékéből pedig úgynevezett „független és szigorúan semleges” szabad város lett.

A maradék területen Sándor cár valóban létrehozta a Lengyel Királyságot, amelyet keletkezésének körülményei miatt Kongresszusi Királyságnak is hívnak. A lengyel állam az uralkodó személyén keresztül lett az orosz birodalom része. Sándor lengyel királlyá koronáztatta magát, alkotmányt adott új országának, amely önálló kormányzattal, parlamenttel, hadsereggel, kulturális és oktatási intézményekkel rendelkezett. Biztosította a nemzeti nyelv használatának jogát a hivatalokban és a közéletben. A lengyelek mindezt a napóleoni háborúkban hozott áldozataiknak köszönhették.

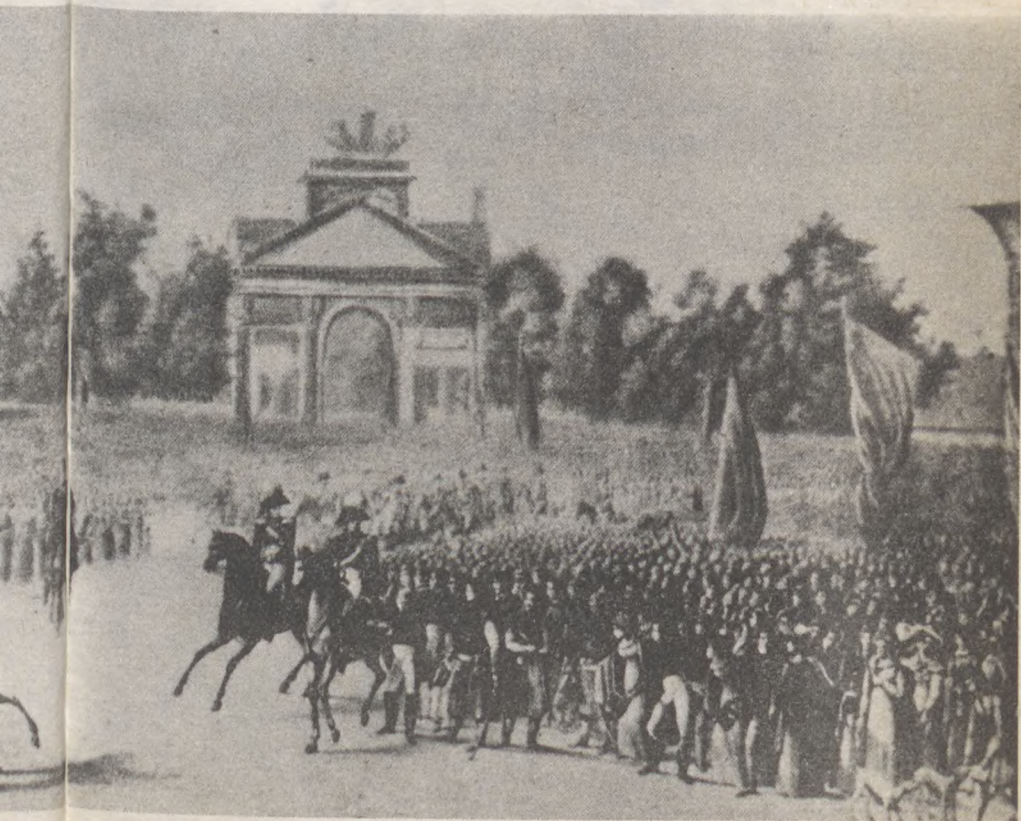
A reakciós pétérvári körök ingerülten szemlélték Sándor cár lengyeleket pártoló

I. Sándor cár
ünnepélyes
bevonulása Varsóba
1815. nov. 15-én

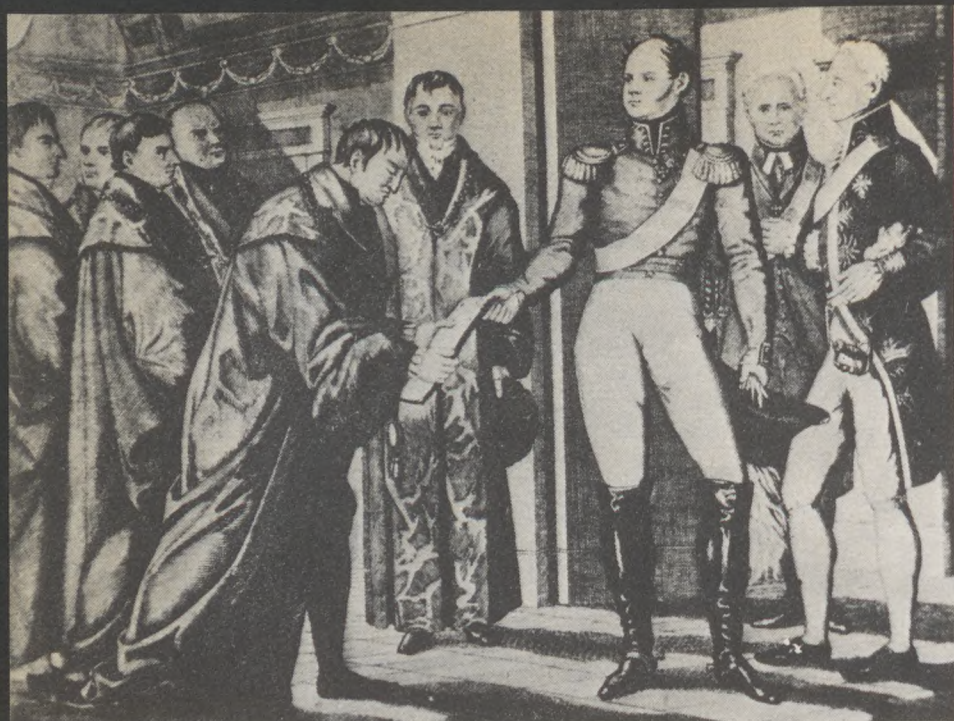

tevékenységét, különösen a nekik „adományozott” alkotmányt. A haladó orosz nemesek azt remélték, hogy a lengyelekhez hasonlóan ők is ki tudják harcolni, hogy Oroszország alkotmányt kapjon. Az uralkodó és lengyel alattvalóinak őszintén jó viszonyát fokozatosan aláásta testvéröccse, Konstantin nagyherceg és teljhatalmú megbízottja, Novoszilcov szenátor. A királyságot gyakorlatilag ők kormányozták, és mindent elkövettek, hogy rendőrök és besúgók államává züllesszék, intézményeit névleges-

sé silányítsák. Ez természetesen a lengyelek fokozódó ellenállását váltotta ki.

A durva képű, indulatos Konstantin, aki ellentéte volt a megnyerő küllemű, rokonszenves Sándornak, a hadseregben lelte minden örömét. A francia iskolában nevelkedett tisztek azonban gyűlölték kiszámíthatatlan, brutális főparancsnokukat, és tömegesen kérték leszerelésüket. Bem József főhadnagy, aki az 1. könnyűlovasüteghez nyert beosztást, csak az új lengyel hadseregben is szolgálatot vállalt Bontemps tábornoknak köszönhette, hogy többszöri leszerelési kísérlet után végül mégis megmaradt posztján, sőt 1820-ban tüzér százados lett. Bontemps ugyanis komolyan érdeklődött a nemrégiben bevetett új fegyver, a röppentyű iránt. Tökéletesíteni szerette volna, s kísérle-

Sándor cár
megalapítja a varsói
egyetemet

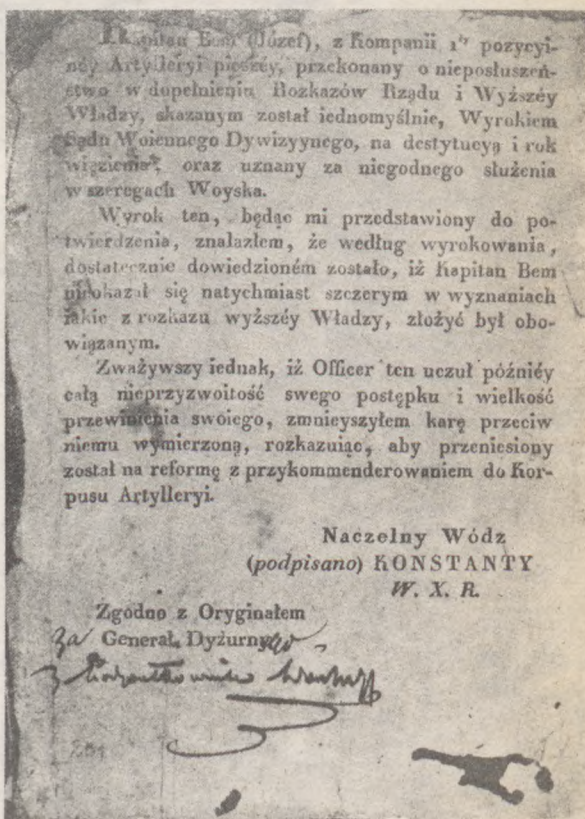

Konstantin
nagyherceg

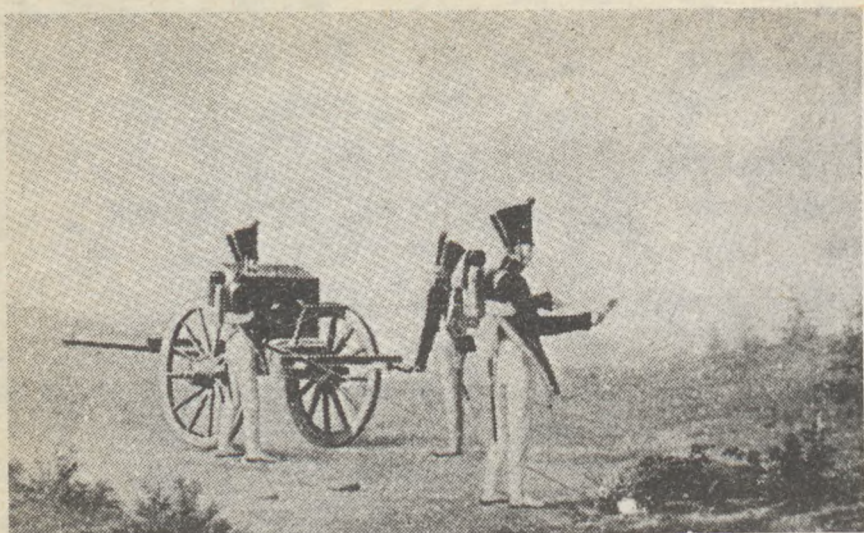
Konstantin
nagyherceg
napiparancsa,
hogy a hadbíróság
Bem József századost
egyévi börtönre
ítélte. Ő azonban
enyhítette
a büntetést, így Bem
a hadsereg
kötelékében
maradhatott

teihez Bemben hasznos munkatársat kapott.

Az új fegyver ötletét az angolok vették át az indiaiaktól még a XVIII. században. William Congreve angol hadmérnök fejlesztette bevetésre alkalmassá. A napóleoni háborúk több ütközetében eredményesen alkalmazták. Működési elve megegyezik a mai rakéták működési elvével. Három részből áll: robbanófejből, hajtótöltettel ellátott hordozótestből és egy több méter hosszú stabilizálórúdból. Az utóbbi az iránytartást szol-

gálta. Mindezt kilövőállványról indították. Előnye abban rejlett, hogy jóval könnyebben lehetett mozgatni, szállítani, mint az ágyúkat. Bem elsősorban szilárd hajtótöltettel kísérletezett. Egy alkalommal felrobant a közelében levő üst, s ez kis híján véget vetett katonai pályájának. Az orvosok hetekig harcoltak szeme világáért. Az arcába égett puskapor élete végéig emlékeztette „kísérletező” korszakára. A baleset nem riasztotta meg, s mihelyt felépült, folytatta a kutatást, amelynek eredményeiről francia nyelvű munkában számolt be.

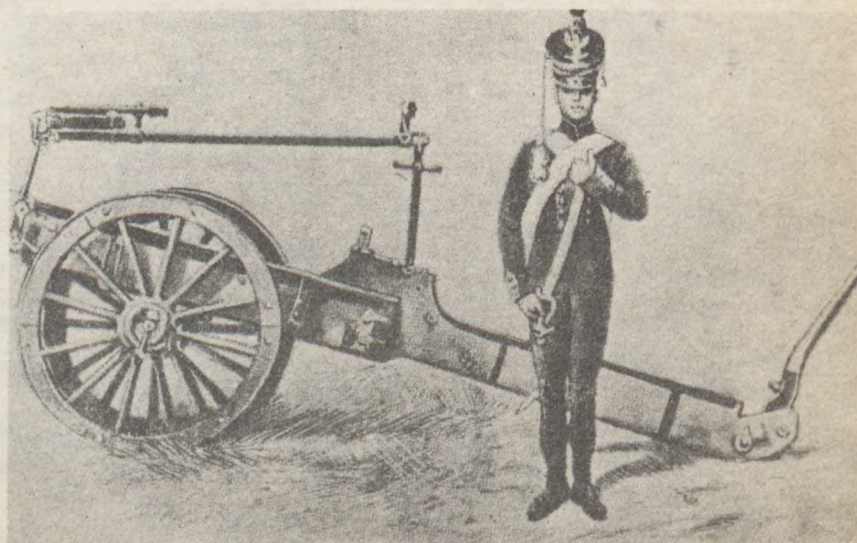
1825 novemberében meghalt a lengyel történelem egyetlen népszerű cárja, I. Sándor. Jog szerint Konstantint illette volna a korona, de ő lemondott öccse, Miklós javára. Parázsló történelmi hetek következtek. A birodalmi hadsereg egy része Konstantinra esküdött fel. A titkos szövetezésektől

Lengyel
röppentyűsök.
(Bem akvarellje)

bomlasztott katonaság forrongott. Az állam demokratikus átalakítását, a cári zsarnokság megdöntését szorgalmazó orosz tisztek, Szergej Muravjov-Aposztollal az élen, már korábban kapcsolatba léptek a lengyel katonai összeesküvőkkel. Megegyezték Lengyelország helyreállításának szükségességében. De a Pétervárott december 31-én eldőrdült ágyúk kartácsai elsöpörték a nagy tervet, a nagy lehetőséget. (A dekabristák felkelésük hónapjáról – december oroszul gyekabr – kapták nevüket.) Oroszország és a Lengyel Királyság I. Miklós cár személyében céltudatos és könyörtelen despotát kapott. A lengyel alkotmány és állam maradék önállósága szálka volt a szemében. Minden alkalmat megragadott, hogy korlátozza, majd teljes egészében föl számolja mindkettőt.

Lengyel röppentyűs;
mellette a
kilövőállvány

A dekabristák kivégzésével, száműzésével egyidejűleg a királyságban is sorra tartóztatták le az összeesküvéssel gyanúsítottakat, többek között Ignacy Prądyńskit is, akit több évi börtönre ítélték. Nem tudható, hogy Bem kötődött-e valamilyen szálon a titkos szövetkezéshez. Gyanúnak mindenestre elegendő alapul szolgálhatott, hogy egyszer már börtönbe akarták vetni szervezkedés miatt. Akkor is Bontemps tábornoknak köszönhette, hogy elsimították az ügyet. Tény, hogy a Sándor halála utáni hetek zavaros eseményeit kihasználva, leszerelését kérte. Mint ilyenkor szokás: egészségi állapotára hivatkozott. Miután megkapta az obsitlevelet, azonnal útra kelt. Szülőföldjén, a békésebb Galíciában állapodott meg.

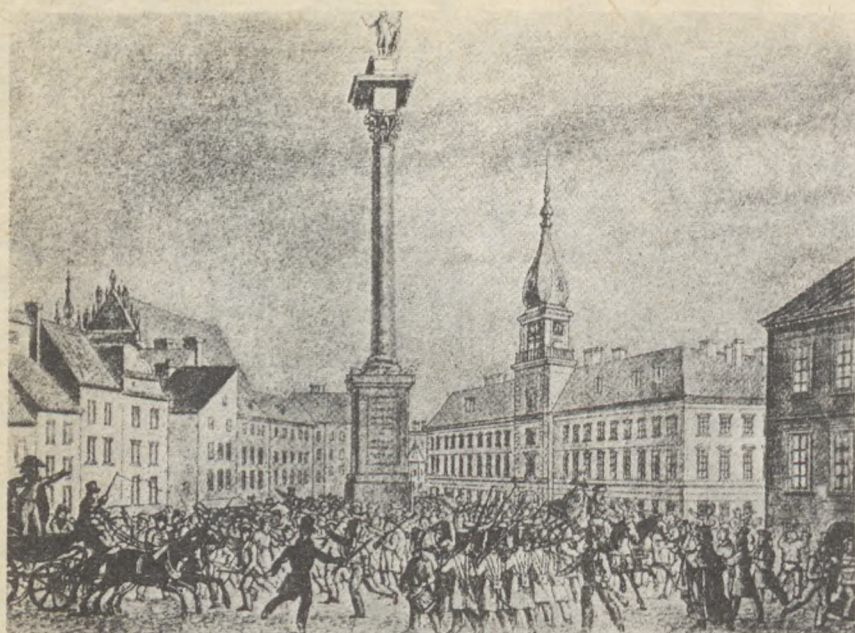
GALÍCIAI ÉVEK

Harminckét éves volt, amikor nagybátyjához, az ilyvói (lemergi) kanonokhoz bekapogtatott. Életének harminckét esztendejéből tizenhetet – rövidebb megszakításokkal – a katonaság kötelékében töltött el. A leszerelt tüzér százados a hadimesterséghez értett leginkább. A szülői ház támogatására nem számíthatott. Apja különben is már régóta ott élt, ahonnan ő elmenekült: a Lengyel Királyságban. A nagybácsinak nem volt akkora befolyása, hogy őt bejuttassa az osztrák hadseregbe. Nem is nagyon húzta volna magára e másik országrabló munda-ját. Birtokot bérelt Ilyvó környékén, és gazdálkodni kezdett. Jövedelmének gyarapítására hadmérnöki képzettségét is felhasználta. Igaz, nem sáncokat és erődítéseket, hanem cukorfinomítókat, szeszfőzdéket, gazdasági épületeket tervezett a szomszédos galíciai birtokosoknak.

Egészen beleszokott a békés, gazdálkodó, tervezgető életbe. Anyagilag gyarapodott, az ilyvói paloták, a környék nemesi udvarházai, főúri kastélyai nyitva állottak előtte. Egykori tágabb szülőföldje befogadta. . .

1830 utolsó hónapjában a szállingózó hó-pelyheket viharossá kavarta egy hír: *Varsóban kitört a revolúció*. . . Aztán lassanként a részletekre is fény derült. Miklós cár, a

Szent Szövetségben vállalt kötelezettségéhez híven, haddal akart a holland fennhatóságot lerázó Belgium ellen vonulni, és meg akarta leckéztetni Párizs népét, amely még a nyár folyamán elzavarta gyűlölt királyát, X. Károlyt. Helyette Lajos Fülöp, a „polgárkirály” került trónra, de ez sem a cárt, sem a köztársaság híveit nem töltötte el meglelégedéssel. I. Miklós elrendelte a mozgósítást: a tervezett hadjáratban a lengyel hadseregnek is „fényes szerepet” szánt.

A varsói hadapródiskola összeesküvő növendékei, tartva a leleplezéstől, november 29-én felkelést robbantottak ki Varsóban. Civil társaik – költők, írók, tanárok – Konszantinak a kaszárnya közelében fekvő palotája ellen vonultak. Betörték a lakosztá-

1830. november
29-ének éjjele a Vár
téren és a Zsigmond-
oszlop árnyékában

Az összeesküvők
egy része betör
Konstantin
nagyherceg
palotájába

lyába, de csak hadsegédét és rendőrfőnökét találták ott (az egyiket megölték, a másikat súlyosan megsebesítették): a nagyhercegnek sikerült elrejtőznie. A hadapródok eközben szuronyt szegezve nyomultak a belvárosba, hogy az arzenált megszállják, és a népet fölfegyverezzék. A lengyel katonaság többsége csatlakozott hozzájuk. Csak tábornokaik – többségükben a napóleoni háborúk híres hősei – mondtak ellent a „gyerekeknek”. A „gyerekek” azonban nem voltak tekintélytisztelők; feletteseiket, akik nem csatlakoztak hozzájuk, agyonlőtték. Néhány óra alatt urai lettek a városnak. De mit kezdjenek a megszerzett hatalommal?!

Bem tudta, hogy a felkelés szakítást jelent Miklós cárral, és sorsától függ a Lengyel

Királyság jövője. Sőt nemcsak a királyságé. Hiszen ha annak területén megalakulna a független, önálló lengyel állam, az nem maradhatna hatástalanul Galícia és Poroszország lengyelségére sem. De le lehet-e győzni azt az uralkodót, akinek ősi városából Napóleon is véres koponyával menekült vissza? Talán ha az orosz hadsereg tisztikara olyan szellemű lenne, mint 1825-ben? Vagy ha a varsói felkelés pontosan öt évvel korábban robban ki, mintegy összehangolva a dekabristák megmozdulásával? De még az 1828-as esztendő is kedvezőbb lett volna, amikor a cár haderejét lekötötte a Törökország elleni háború. . . Ezek azonban hiábavaló ábrándok. Most kell cselekedni! Bem Ilyvóba siet, hogy függőben levő ügyeit elintézzé. Levelet ír barátjának, a Galíciai Rendek elnökhelyettesének: „Oda sietek, ahová kötelességem és érzelmem szólít. . .”

Levelének szellemében cselekszik: 1831. február 26-án átlépi a Kongresszusi Királyság határát, és megindul. . . az Osztrólenkában vezető úton.

„OSZTROLENKA VÉRES CSILLAGA”

Amikor Bem a Lengyel Királyság területére lépett, még nem tudhatta, hogy az a sereg, amelyhez csatlakozni akart, az előző napon rendkívül véres ütközetet vívott Gyibics táborszernagy hadaival. A lengyelek azóta, hogy a cári hadoszlopok 80 000 embere és 220 ágyúja február 6-án benyomult a királyság területére, állandóan hátráltak. Így Gyibics majdhogynem kardcsapás nélkül elfoglalhatta a Visztula jobb parti területeinek jelentős részét. Varsó közelében egy-egy lengyel hadosztály megpróbált ugyan ellenállni, de eredménytelenül. Február 25-én már nem volt hová „retírálniuk”* a lengyeleknek. Egy Grochów nevű helységnél foglaltak állást. Az itt kirobbant harcokban közvetlen a fővárosért folyt a küzdelem.

A lengyelek meghatározó hátránnyal kezdték az ütközetet: fővezér nélkül. Órákon át senki sem akadt, aki a különféle egységeket, fegyvernemeket összefogta, működésüket irányította, egybehangolta volna. A „cím” szerinti főparancsnok, Michał Radziwiłł ugyanis alkalmatlan volt ilyen feladatra. Az egyébként tisztességes, de hadvezérnek gyámoltalan ember nyilván hercegi származásának köszönhette kinevezését.

* Visszavonulniuk

Grochównál végül mégis akadt egy tábornok, aki fokozatosan átvette a lengyel csapatok irányítását. Józef Chłopicki volt az, aki polgári viseletben, fején cilinderrel érkezett a csatátérre, mintha szokásos kártyapartijára igyekezett volna. Sajátságos látványként festett az egyenruhás tábornokok karéjában. Azok a közkatonák és tisztek, akik nem ismerték e furcsa csatatéri viselet felöltésének előzményeit, még csodálkozhattak is azon, hogyan lett a diktátor-tábornokból közönséges polgár. . .

Azt mindenki tudta, hogy a „novemberi éjt” követő tanácstalan napokban őt, Chłopickit kiáltották ki a felkelt ország teljhatalmú vezetőjének és katonai főparancsnokának. Napóleon egykori ifjú generálisa azóta, hogy 1818-ban összekülönbözött Konstantin nagyherceggel, és tiltakozásul nyugállományba vonult, köztiszteletnek örvendett Varsóban és a Királyságban. Bátor fellépését a hazafias érzelmű polgárság és katonaság a leszerelt tábornok rendíthetetlen hazaszeretetével magyarázta. Az őt övező bizalomnak és tiszteletnek köszönhette, hogy mind a novemberi „revolúciót” kirobantó „ifjak”, mind az addig hatalmon levő konzervatív „öreges” Chłopickiba vetették bizalmukat, és nagy megkönnyebbüléssel fogadták, amikor december 5-én, egyheti tanácstalanság után diktátori hatalmat kapott. Az előbbieket azt remélték, hogy megvédi a „forradalmat”, leszámol a cár hazai kiszolgálóival, és – szükség esetén – fegyveresen is szembeszáll az orosz hadsereggel. Az utóbbiak pedig, akiknek Chłopicki

Gyibics
táborszernagy

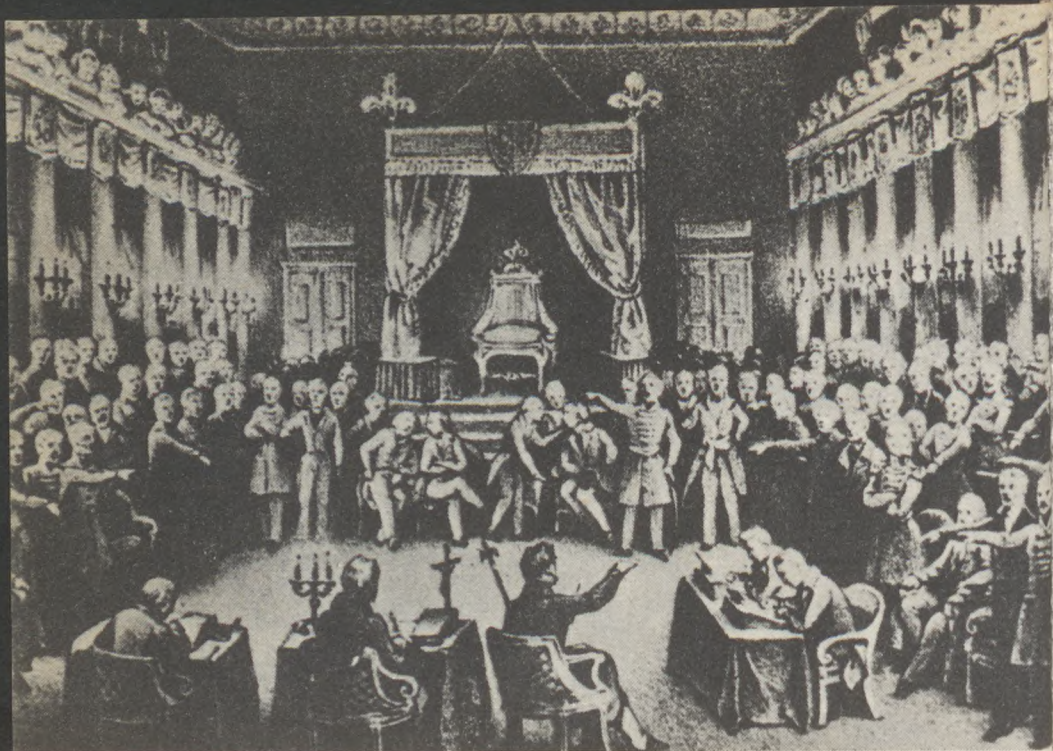
Józef Chłopicki

„nemzedéktársa” volt, azt várták tőle, hogy megakadályozza a forradalom kitörését, az uralkodóval való szakítást és a háborút.

Chłopicki nem szolgált rá azok bizalmára, akik benne látták a lengyel hadsereg forradalmár vezérét. Ő nem akart forradalmat, és nem akart háborúzni a cárral. Ennek jegyében már hatalmának első napjaiban súlyos mulasztásokat követett el – tudatosan. Konstantin nagyherceg menekülő ezredeit nem üldözte, sőt a raktárakat is megnyitatta előttük, hogy katonái semmiben se szenvedjenek hiányt a királyság területén. Ezzel nemcsak leendő ellenfele erőinek egy részét hagyta futni, hanem annak lehetőségét is eltékozolta, hogy gyors, határozott fellépésével a részben lengyelekből álló litvániai gárdahadtestet a maga oldalára állítsa. De még ennél is továbbment az „árulásban”: a lengyel hadsereg felszerelését és az újonnan alakult ezredek kiképzését hosszú heteken át szabotálta. Egész tevékenysége arra irányult, hogy kibékítse a cárt, elfeledtesse vele „a Varsóban történeteket”. Ezért menesztett küldöttséget Pétervárra.

I. Miklós a bocsánatkérésen kívül más kérésről hallani sem akart. Feltétlen megadást követelt lengyel alattvalóitól. (Válaszul a szejm 1831. január 25-én megfosztotta őt a lengyel tróntól). Ezzel olyan helyzetbe hozta Chłopickit, hogy le kellett mondania mind a diktátori hatalomról, mind a főparancsnokságról. Michał Radziwiłł tanácsadójaként azonban kapcsolatban maradt a hadsereggel, amely az ő javaslatára vonult vissza harc nélkül.

Chłopicki csak a lengyel katonák hősie grochówi helytállását látva döbbsent rá, hogy ezzel a hadsereggel még győzni is lehet. Egész zászlóaljok pusztultak el egy égerfaerdő védelmében. A lengyel lovasosztályok bravúros rohamai még az orosz táborban tartózkodó Konstantin nagyherceget is lenyűgözték. Büszkén dicsekedett a környezetének, hogy az ellenfél katonáit ő képezte ki. Chłopickiben egyszeriben életre kelt a napóleoni háborúk ifjú tábornoka. A legyőzhetetlen. Lázas izgalommal rendezte át agyában a csatateret. Villámgyorsan megszületett a terv, amellyel az eldöntetlen ütközet serpenyőjét a győzelem lengyel oldalára billenthette volna. A véletlen azonban mindig az ilyen elkésett határozottságnál szokott

A varsói szejm
1831. január 25-én
megfosztja Miklós
cárt a lengyel tróntól

közbeszólni. Ezúttal egy gránát formájában csapott le Chłopicki lova alá, és repeszei súlyosan megsebesítették a civil ruhás generálist.

A lengyelek nem arattak győzelmet, de nyolcezer emberük elvesztésével sikerült megvédeniük Varsót. Visszavonultak a fővárosba, amelynek csak jobb parti elővárosát, Pragát adták föl, de ott is megtartották a hídfőt.

Ha a lengyel hadsereg Grochównál döntő vereséget szenved, Bem már félúton visszafordulhatott volna Galíciába. Így nyugodtan utazhatott, hiszen a Visztulán inneni vajdaságok – megyék – a lengyelek kezében voltak.

Bemet, miután Varsóba érkezett, kinevezték a 4. könnyűlovasüteg őrnagyává. Gyors előreléptetését születésnapj ajándékként is fogadhatta, s minden bizonnyal a vezérkarban szolgáló barátainak – köztük Ignacy Prądyńskinak – köszönhette. Az üteg tisztjei, akik úgy érezték, hogy közülük is akadt volna e posztra érdemes ember, zsörtölődve fogadták újsütetű parancsnokukat. Szinte semmit se tudtak róla.

Az a fél évtized, amit Bem távol töltött Varsótól, nagy idő. Elfelejtették őt. A tüzér őrnagy pedig nem tartozott azok közé, akik érveket hoztak volna fel a maguk mentésére. A katonaságnál különben sincs helye a felesleges beszédnek.

Próbáljunk hát – százötven év távolából – mi kelni Bem védelmére. Ebben az esetben azonban nekünk kell megfogalmaznunk az ellenérveket is.

– Ki hallott Bem tizennyolc évesen végrehajtott rigai bravúrjáról?

– A napóleoni háborúk utolsó éveiben ezrével küzdöttek gyerekkatonák, akik naponta hajtottak végre hasonló hőstettet.

– És Bem danckai könnyűlovasütegének tettei?

– Nem világgraszóloák. Tízezrek teljesítették kötelességüket a Beméhez hasonló buzgalommal.

– És a katonai összeesküvésekben játszott szerepe?

– Tisztázatlan. És különben se Bem az, aki immáron tíz éve, hogy börtönben ül hazafias helytállásáért, hanem Walerian Łukasiński, akit a menekülő Konstantin se felejtett el magával hurcolni.

A grochówi égerfaerdőt védelmezik a 4. gyalogezred katonái. Háttérben lovon a civil ruhás Chłopicki

– És a röppentyűk tökéletesítése területén végzett tudományos munkássága?

– Annak a cári hadsereg is hasznát látta volna. . .

Nincs több érvünk. Úgy tetszik, mi nem járhatunk közbe Bemért. Tekintélyét neki magának kell megalapoznia. Az első hetekben erre csak a gyakorlótéren nyílik mód. A tüzerek hangulata már ekkor megváltozik Bem iránt. Látják, érzik, tapasztalják, hogy parancsnokuk érti a mesterségét. A lassan meggyökeresedő tisztelet rövidesen rajongássá terebélyesedik.

Amikor Bem Varsóba érkezett, Jan Skrzynecki hadosztálytábornok személyében már új parancsnoka volt a lengyel hadseregnek. Megválasztása még Józef Chłopicki decemberi kinevezésénél is szerencsétlenebb döntésnek bizonyult. Katonai pályafutásának alakulása semmiben se különbözött társaiétól. Ő is Napóleon főtitizteként szerzett magának hírnevet. Az 1814-es franciaországi hadjáratban – rövid időre – még a császár kitüntető figyelme is ráirányult. Azóta persze változtak az idők. Skrzynecki is megszerette és élvezte a békés, gondtalan életet. Olyannyira, hogy szokásain még az 1831-es háború se tudott változtatni. Mivel nagy ínyenc volt, szakácsát többre becsülte vezérkari főnökénél, Ignacy Prądyńskinál, aki csak a haditervek kifőzéséhez értett. A kiadós alvást követő bőséges reggeli jobban ínyére volt, mint a megglepetésszerű hajnali támadás. Tábori festőjének szívesebben pózolt egy fabakon, mint seregének csatarendbe sorakozott arcvonala előtt „igazi”

Jan Skrzynecki

lovon. Legszívesebben fején királyi koronával festtette volna le magát.

A fővezért tehát nem zavarta a lengyel hadsereg márciusi mozdulatlansága. Pedig a hónap közepétől egyre kedvezőbben alakult a Varsóba szorult lengyelek helyzete. Gyibics ugyanis a cári hadsereg nagyobbik részével elvonult Praga alól. Az volt a célja, hogy a Visztula mentén délnek húzódva gázlókat találjon, majd a folyón átkelve „hátról” közelítse meg és vegye be az erődtetlen fővárost. Megfelelő átkelési pontok azonban Varsótól csak több mint száz kilométerre akadtak.

A lengyel vezérkar pontosan tudta, hogy csupán a Pragában és környékén táborozó V. cári hadtest áll velük szemben. Márpedig ennek szétverésére bőségesen volt erejük. Kénytelen-kelletlen ezt még a vonakodó Skrzynecki is belátta. Hosszas halogatás után március végén aláírta a Prądzyński által kidolgozott támadási tervet.

Március 31-én hajnalban indultak meg a lengyel hadoszlopok. Hogy minél kisebb zajt csapjanak, szalmával szórták fel a Visztula-hidat. Bár a támadás nem sikerült oly meglepetésszerűen, mint azt Prądzyński szerette volna, a lengyelek mégis nagy győzelmet arattak a nap folyamán vívott két ütközetben. Az V. orosz hadtest 3000 halottat és sebesült veszített, és 10 000 embere esett fogságba. Ily rövid idő alatt ekkora kudarc a napóleoni háborúk óta nem érte a cárt. Európa Skrzynecki nevétől volt visszhangos. Bemről azonban még a hadijelentésekben sem esett szó, mivel ütegével az utó-

védben tartózkodott, így a harcokban részt sem vett.

Prądyński nyomban azt javasolta Skrzyneckinek, hogy azonnal forduljon dél felé, és támadja meg a Gyibics vezette főhadserőget. A lengyel vezér azonban bőségesen beérte a frissen szerzett babérokkal. Az ellenséget is csak tessék-lássék üldözte, mivel azt remélte, hogy a vereség hírére Gyibics harc nélkül is kivonul az országból. Pedig tudhatta volna, hogy nem Gyibics hadseregét, hanem csak egyik hadtestét szórta szét, s azzal is tisztában lehetett, hogy reményekre még egy sikeresen megindított hadjáratban sem szabad alapozni.

Az előrenyomulást végül csak egy hét múlva engedélyezte. Igaz, ekkor is csak Prądyński 7000 embert és 12 ágyút számláló hadtestét küldte előre támadó feladattal. A támadás célja a Varsótól mintegy 120 km-re, a brestyáni (breszti) országúton fekvő kisváros, Siedlce volt. Prądyńskinek sikerült meggyőznie, hogy a siedlcei katonai raktárak elfoglalása, a varsó–brestyáni főút ellenőrzése meggyorsíthatja Gyibics távozását.

A lengyel fővezér által eltékozolt napokat azonban Gyibics alaposan kihasználta. Ő is nagyon jól tudta, mit jelent Siedlce birtoklása vagy feladása. Mivel a várost feltétlenül meg akarta tartani, egész hadseregével útra kelt, hogy biztosítsa a védelmet. A tavaszi esőkkel feláztatott utak azonban erősen hátráltatták a menetelésben. Előreküldte hát a lovasságát, s a Siedlce közelében tartózkodó kisebb egységeket is a városba visszavonult V. hadtest maradványainak megerősítésére rendelte. Így amikor Prądyński hadteste megjelent a Siedlce közelében fekvő Iganie falvánál, már az ellenség 17 000 fős hadseregével találta magát szemben. A lengyelek majdhogynem csapdába sétáltak. Rögtön felmerült, hogy visszavonulnak. A haditanácson azonban a jelenlevők többsége a harc mellett foglalt állást. Leghatározottabban és legszenvedélyesebben Bem követelte a támadás rögtöni elrendelését. Miután Stanisław Barzykowski, a Nemzeti Kormány jelenlevő tagja is csatlakozott hozzá, Prądyński kiadta a parancsot a rohamra. Abban bízott, hogy Skrzynecki nyo-

A NOVEMBERI FELKELÉS FŐBB HADMŰVELETEI A KONGRESSZUSI LENGYEL KIRÁLYSÁG TERÜLETÉN

mában menetelő serege még idejében be tud avatkozni az ütközetbe.

Iganie házait nagy völgykatlan választotta el attól az erdőtől, amelyből az 1. és a 8. gyalogezred csatárláncai szuronyt szegezve előbukkantak. Bem lovas tüzérsége megelőzte őket. Állandóan mozgó ütegében az övénél négyszerte több cári ágyú sem tudott kárt tenni. Mind előbbre és előbbre tört, majd állást foglalt a falu szélső házainál, ahol kitűnően fedezve volt, és akadálytalanul kartácsolhatta az ellenséges gyalogságot. Az ütközet a lengyelek fényes győzelmével végződött.

A habozó Skrzynecki ezúttal lekészt az ütközetről. Az maradt csak feladatául, hogy az arra érdemeseket megjutalmazza. Ebben jobban kedvét lelte, mint a harcban. Bemet még a csatatéren alezredessé léptette elő. Ezután elrendelte a visszavonulást.

A Varsó és Siedlce közötti hatalmas térségben heteken át tétlenül nézett egymással farkasszemet Skrzynecki és Gyibics serege. A rendíthetetlen Prądyński hiába próbálta rávenni parancsnokát a kezdeményezésre, Skrzynecki tapodtat se volt hajlandó mozdulni a támadás érdekében. Igaz, Gyibics is rendkívül „tisztelte” ellenfelét, de a kisebb vállalkozásoktól azért nem zárkózott el. Az általa kezdeményezett csetepaték nagyobb részt az orosz fegyverek sikerével végződtek. Ez alig észrevehetően ugyan, de bomlasztólag hatott a lengyel csapatokra.

Április végén Prądyński új, Skrzynecki által is elfogadható haditervvvel állt elő. Azt javasolta felettesének, hogy a főhadsereggel

Az iganiei csata

támadja meg a Varsótól északkeletre, a Łomża–Osztrolenka–Augustów háromszögben táborozó cári gárdahadtestet, amelynek parancsnoka Mihály nagyherceg, I. Miklós testvéröccse volt. A Nemzeti Kormány elnöke, Adam Jerzy Czartoryski herceg támogatta Prądzyńskit, akinek érvei elől – márminthogy a cári gárdahadtest számbelileg gyengébb a lengyeleknél, ellátása rossz, soraik kolera ritkítja – Skrzynecki nem tudott elzárkózni.

A lengyel csapatokat sikerült viszonylag

titokban átcsoportosítani, s május közepén megindulhattak, hogy a gárdahadtestet felmorzsolják. A hadjáratban könnyűlovas-ütegével Bem József is részt vett. Mihály nagyherceg seregét két ízben is gyűrűbe fogták Skrzynecki csapatai, de a lengyel fővezér egyik esetben sem írta alá a másnap esedékes támadási parancsot. Így az ellenség mindkét alkalommal megmenekült. Úgy tetszik, hogy Jan Skrzynecki csak vértelen „menetelésnek” tekintette a hadjáratot, s gondosan ügyelt arra, hogy a cár, elit alakulatának szétverésével ne aláztassék meg.

Az osztrolenkai csata

A gárdahadtest kisebb csetepaték árán kivonulhatott a királyság területéről.

Skrzynecki végre elégedett lehetett; az ellenség egy hadteste harc nélkül kivonult az országból. Sikerére azonban még egy jót sem aludhatott, mert hírül vette, hogy – a cár fivéréért és hadtestéért aggodalmaskodó – Gyibics egész seregével felkerekedett, és délkelet felől erőltetett menetben közeledik Osztrolenka irányába. Fáradt hadait Skrzynecki nyomban visszafordította a mentsvárnak tekintett Varsó felé. Az üldözőből egyszerre üldözött lett, mert Mihály nagyherceg – értesülve Gyibics hadmozdulatáról – ismét betört a királyságba, és nyomába eredt ellenfelének.

Skrzynecki önfeladó „lovagiasságáért” súlyos árat kellett fizetniük a lengyeleknek. Gyibics áprilisban megkímélt hadserege a futni hagyott gárdahadtesttel egyesülve, május 26-án megtámadta az osztrolenkai híd felé vonuló lengyeleket. Skrzynecki hiába reménykedett abban, hogy sikerül átkelnie a várost kettészelő Narew folyón, mielőtt az ellenség beérné. Gyibics nem volt olyan udvarias, mint ő. A hibát hibára halmozó lengyel főparancsnok kénytelen volt felvenni a harcot, és – saját, kivételesen őszinte szavait idézve – „a leggyalázatosabb ütközetet vívta”. A „gyalázatos” jelző, ha Skrzyneckire vonatkoztatjuk, helytálló, a lengyel hadseregről az mondható inkább, hogy véres, önfeláldozó harcot vívott.

Az ütközet egyedül Bem számára hozott dicsőséget. A 4. könnyűlovasüteg parancsnoka, aki kezdeményezője és részese volt a

győztes iganiei csatának, s ezért alezredessé léptették elő, Osztrolenkánál a teljes pusztulástól mentette meg a szétvert hadsereget. Róla elmondható: győzelmet aratott a vere-ségben!

Idézzük fel a drámai ütközet utolsó óráit!

1831. május 26. délután öt óra. Végső rohamra sorakoznak az 1. gyalogosdandár megtépázott ezredei. Bem alezredes könynyűlovasütegével a főparancsnok közelében tartózkodik. Skrzynecki arca fáradt, megtört, tanácstalan. Most, hogy imént a lengyel lovasság rohama is kudarcot vallott, már érzi, hogy a csata elveszett. De mintha először döbbent volna rá történelmi küldetésére, még egyszer megkísérli a lehetetlent. Prądyński egy fa árnyékában heverve nézi, hogy mivé pocsékolta felettese az oly szépen kidolgozott haditervet. Teljes közönyt erőltet magára, de szeméből patakzik a könny. Gyibicsnek már 17 gyalogoszászlóaljat és több ágyút sikerült átdobni a Narew hídján, amelyet Skrzynecki mindenáron vissza akar szerezni. Az eredménytelen rohamokban legjobb gyalogezredei pusztultak el, szóródtak szét. A folyón túli meredélyről, Osztrolenka házainak árnyékából, a cári ütegek 60 ágyúja ontja a tüzet. És Gyibics nemcsak a hidat tudja megtartani, hanem az innenső parton is magához ragadja a kezdeményezést: rohamra indítja 11 zászlóalját, hogy a csataterről elűzze a lengyeleket. Az orosz süvegek fényes csúcsa együtt csillog az előreszegzett szuronyokkal. Szerencsére lendületük megtörik a lengyel ütegek tüzében. Bem ágyúi azonban némák: tartalékban

állnak. Előfordulhat, hogy be sem vetik őket. . .

. . . És ekkor, a megtorpant ellenséges zászlóaljakkal szemben, megindulnak a felsorakozott lengyelek. A Skrzyneckit karéjozó tisztek, köztük Bem is, jól rálátnak a halálba masírozó gyalogságra. Zárt, tömör sorokban menetelnek, úgy, mint annak idején Konstantin nagyherceg vasárnapi díszszemléin. Az ellenséges ütegek most hallgatnak, nem akarnak kárt tenni a löterükbe került orosz gyalogságban, amely azonban gyilkos puskatűzzel fogadja a közeledő lengyeleket. A szuronytűskés négyszögek itt is, ott is megbomlanak, de a rohamozó katonák, kitöltve elesett bajtársaik helyét, azonnal felzárkóznak. Amikor már csak tizenkét lépés választja el a közeledőket egymástól, a lengyelek rávetik magukat a hátráló, majd megfutamodó ellenséges gyalogságra. Skrzynecki arca felderül, Bemé komor marad. Jól látja, hogy a rohamozók támogatására már egy másik dandárt is be kellett volna vetni, hiszen a menekülők fedezésére, a híd előtt ott sorakoznak az összecsapásból kimaradt, pihent orosz zászlóaljak. Valóban, ez utóbbiak átengedik soraik között a futókat, majd zárt szuronyerdővel fogadják az üldözésben megbomlott lengyel gyalogságot, amelyet már a túlparti ütegek is tűz alá vehettek. Egy pillanat, és a lengyel dandár menekülésszerűen tódul vissza.

Este hat óra van. A nap még ragyogóan süt, a lengyel hadseregnek azonban már bealkonyult. A gyalogság szétszóródott, egy-egy zászlóalját jó, ha századnyi ember kép-

viseli. A lovasság súlyos veszteségeket szenvedett, döntést kicsikarni már vele is lehetetlen. A lőszer fogytán. Ha a lovasságát most Gyibics átdobná a hídon, elsöpörhetné a lengyel sereg maradékát, s pontot tehetne a felkelésre. Skrzyneckinek már minden mozgás gyanús, minden túlparti csillanásban vérték és sisakok villogását látja. Bem alezredeshez fordul.

– Vidd előre az ágyúidat, és nyiss tüzet rájuk! Ūzd el őket, amennyire csak lehet!

Bem órák óta erre a pillanatra várt. Nyomban parancsot ad Jabłonowski kapitánynak, hogy az üteg legénysége álljon menetkészben. Majd hozzáteszi:

– Én előrevágtatok, és tüzelőállást keresek, te pedig, kapitány, kövess az üteggel!

Bem nem mondható jó lovasnak, de most úgy vágtat, mintha egy dzsidásezred rohamát vezetné. Elmaradoznak mellette a lengyel gyalogság csatárláncai. A mezőn halottak és sebesültek hevernek szanaszét. A száguldó tüzértiszt szemében alaktalan színes foltokká mosódnak. Eléri az orosz csatárláncok vonalát, de nem torpan meg egy pillanatra se. Minél közelebb kell érnie a hídhoz. Végül megáll, szeméhez emeli meszszelátóját. A távcső lencséje gyűrűbe fogja a hidat, amelyen szakadatlan özönlik keresztül a cári katonaság. A Bemhez legközelebb álló orosz vadászok szinte szitává lövik körülötte a levegőt. . .

Jabłonowski kapitány kiváló tiszt. Azonnal föléri a feladatot, számot vet a teendőkkel. A lovas tüzérek mindegyike vesszőkötegeket nyalából maga elé a nyeregbe.

Bem ütegének
támadása
az osztrolenkai
csatában

Amikor vizenyős, süppedős területre érnek, ezeket dobják majd az ágyúkerek alá. A 4. könnyűlovasüteg megindul, és menet közben is, amíg csak a Bem által kijelölt állást el nem éri, szakadatlanul tüzel. Az orosz csatárláncok riadtan rebbennek szét, a katonák zászlóaljaik irányában menekülnek. Az ellenség nem hisz a szemének, látva, hogy a csapatai közé beékelődő térségen, kissé ferdén szemben a híddal, felsorakozik egy lengyel üteg. A cári ágyúk hallgatnak, még puskalövés se hasít bele a csatatérre

szakadó döbbsent csendbe. Jabłonowski az első három lövegszakasz hat ágyúját gránáttal és tömör vasgolyóval tölteti meg, a negyedik és ötödik lövegszakasz négy ágyújának torkába kartács kerül. A tüérek, kezükben égő kanóccal, figyelik Bemét, aki kivont karddal tüzet vezényel. Az ágyúk belebömbölnek a természetellenes csöndbe. A hídnál összetorlódott gyalogság soraiban zavar támad. A kitűnően képzett lengyel tüérek pillanatok alatt újratöltik ágyúikat, amelyek ismét eldördülnek. De a túlpárti nehézütegek is magukhoz térnek: hatvan ágyú irányul arra a térségre, ahonnan Bem tíz ágyúja lövi a hidat és környékét. Az első ösztűz még nem sok kárt tesz a lengyelekben, a következők azonban egymás után hallgattatják el Bem ágyúit. A gránátok sem embert, sem állatot nem kímélnék. Por- és füstfelhő lepi el az üteget. A szakadatlan dörgésbe belehasít az összeroskadó lovak nyerítése: elnyomják az emberek jajkiáltásait. A második lövegszakasz valamennyi katonája elesik, csupán egyetlen tiszthelyettese marad életben. Bem kivont karddal vágat egyik ágyútól a másikig. Irányít, biztat, lelkesít. Katonái életével mit se törődik, de ő is nyergébe ülteti a halált. „Haladékot kap” tőle, mert csak megsebesül. Hirtelen eloszlik a füst, Bemnek nem marad több tüzelőképes lövege. Nincs más hátra, mint a visszavonulás. Az utolsó ágyúk elvontatásában Bem is segédkezik.

A könnyűlovasüteg hatalmas veszteségei ellenére Bem rohamát siker koronázta. Gyibics hirtelen azt hitte, hogy a lengyelek erő-

sítést kaptak, ezért nemhogy lovasságát nem vetette be, hanem több zászlóaljának megparancsolta, hogy húzódjon vissza a hídon. Skrzynecki még tüzelőállásának színhelyén ezredessé léptette elő Bemet, s meghívta az ugyanott rögtönzött haditanácsra. A főparancsnok három hónap óta először mutatkozott harciasnak: másnap folytatni akarta az ütközetet. Csak akkor állt el makacs szándékától, amikor sikerült meggyőzni arról, hogy nincs mivel verekedni, mert hadseregét – Bem végső fellépésének sikere ellenére – szétverték. Ekkor összeomlott. Egy parasztszekéren zötyögve, könnyes szemmel írta meg jelentését a „gyalázatos ütközetről”. *Finis Poloniae* – Vége Lengyelországnak! – zárta le raportját a XVIII. század vége óta ismert közmondással.

E történelmi mondat *érvényességére* még négy hónapot kellett várni. Ami döbbenetes, hogy ebből két és fél hónapon át továbbra is Skrzynecki volt a hadsereg ura. De nem a helyzeté – tehetnénk hozzá. A Gyibics halála után, június végén Paszkewicsnek alárendelt cári hadsereg nagy ívben, de – a lengyel hadvezetés jóvoltából – feltartóztathatatlanul vonult Varsó felé. A Visztulán nem a fővárostól délkeletre kelt át, mint Gyibics akarta kora tavasszal, hanem északnyugatra, a porosz határ közelében. Július közepén a cári csapatok úgy vonultak át a porosz segítséggel felépített hídon, hogy a lengyelek még egy puskalövést sem adtak le rájuk. A lengyel hadsereget továbbra is a tétlenség jellemezte. Skrzynecki tevékenysége kimerült abban, hogy állandóan hadita-

nácsot tartott. Többször elhatározták, hogy másnap támadnak, de aztán mindig elnapolták a döntő ütközetet. Ennek az lett az eredménye, hogy augusztus elején az orosz hadsereg már 50–60 kilométerre tartózkodott Varsótól. Skrzynecki tehetetlensége ellen ekkor már a szejm is fellépett. A bolimówi haditanácson, az országgyűlési küldöttek jelenlétében került sor az új főparancsnok megválasztására. A titkos szavazáson a hatvannyolc szavazó közül legtöbben, huszonketten a leváltott Skrzyneckire adták le szavazatukat. Skrzynecki a hadvezéri pálcát

már nem vehette vissza, de kijelölhette utódját. Választása Henryk Dembiński tábornokra esett, aki Litvániából, az üldözö cári erőktől szorongatva, sikeresen hazavezetett Varsóba egy lengyel csapatot. (Ennek köszönhette európai hírnevét, így azt is, hogy Kossuth tizennyolc évvel később kinevezte a magyar hadsereg főparancsnokává.) Ő napiparancsban hálálta meg Skrzyneckinek a döntést:

„...Katonák, ismeritek és értékelni tudjátok elődömet. Tudom, hogy példáját követve, kiérdemlem majd bizalmatokat. Ő, ha befejeződik majd e jelen háború, bár jogom lehetne annyira hálátokra és az utókor hálájára, mint a vitéz Skrzynecki tábornoknak! Éljen az erényes férfiú, a rendíthetetlen és tiszta ember, éljen Skrzynecki tábornok!”

Dembińskiről hamar kiderült, hogy semmiben se különbözik „példaképétől”. Ő is csak a visszavonuláshoz ért. Már másnap, augusztus 13-án kiadta a további hátrálásra a parancsot. Ennek eredményeként az orosz csapatok egy hét múlva már 20–25 kilométerre állottak Varsótól. Dembińskivel szemben már nem voltak olyan türelmesek tábornoktársai és az országgyűlés tagjai, mint Skrzyneckivel: néhány nap múlva leváltották.

Amikor a lengyel haderő Varsó sáncai közé szorult, Bem, aki július közepétől tábornoki rangban a tüzérség főparancsnoka volt, azt kérte, hogy a külső védelmi gyűrűt bizzák rá. Azzal érvelt, hogy a tartalék tüzérség rendelkezésére álló hatvan ágyújával

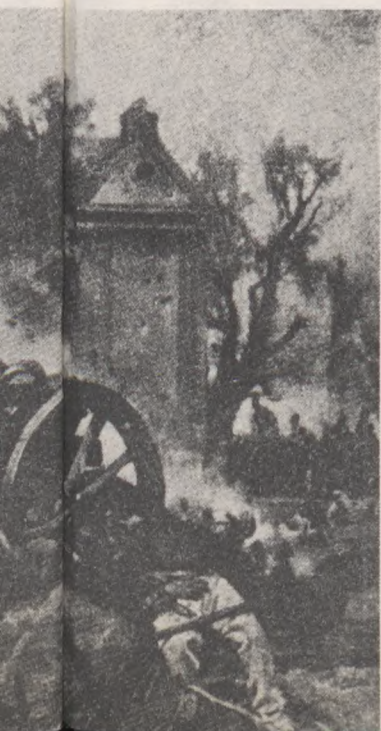
az ellenség minden rohamát képes lesz meg-
hiúsítani. És amikor szeptember 6-án reggel
Paszkewics elrendelte a főváros ostromát,
olyasmi történt, amire Bem sohasem tudott
kielégítő magyarázattal szolgálni, s amiért
később számtalan támadás érte az emigrá-
cióban. *Lekésett a harcról.* Mire több óra
múltán megérkezett arra a térre, ahol üte-
geinek állniuk kellett volna, hűlt helyét ta-
lálta az ágyúknak. Egyszerűen „széthord-
ták”, a veszélyeztetett pontokra vitték őket.
Csak másnap sikerült összeszedni a lövege-
ket, és ekkor valóban Bem több órán át
tartó összehangolt tüzérségi tüze jelentette
a védelem legeredményesebb szakaszát.
Varsó azonban már menthetetlen volt. Esté-
re megadta magát.

A megadási feltételek pontjai között az is

A Varsót övező
erődítmények
egyikének elfoglalása

szerepelt, hogy a lengyel hadsereg elhagyhatja a várost, és a tőle északnyugatra elterülő plocki vajdaságba húzódhat. Ennek sikeres végrehajtása esetén a felkelt nemzet még fegyveres erővel rendelkezhetett, s esetleg így folytathatott tárgyalásokat Miklós cárral. Egyetlen éjszakát kaptak Varsó elhagyására, mert szeptember 8-án reggel lejárt a fegyverszünet. Varsóban pedig óriási volt a zűrzavar, a felfordulás, a pánik. A külvárosok előtti sáncokat és teret halottak ezrei borították. Az ellenség tábortüzeinek és az égő házaknak lángjai mintha a lengyel nemzet jövődjét is az égre festették volna. Puskaropogás, sivalkodás, jajveszékelés, ordítás pokoli hangegyvelege hasogatta, tépdeste foszlányokká a szeptemberi éjszaka időtlen csöndjét. Forró volt a hangulat a kormányzópalotában is. A lengyel országgyűlés, a kormány, a hadsereg vezetői azon vitatkoztak Varsó végóráiban, hogy ki hivatott aláírni a megadási okmányt, kié a felelősség a történelemért, kinek voltak érdemei ebben, abban, amabban. Voltak, akik számító uralkodótiszteletükkel tüntettek a cár jelenlevő követői előtt. . .

Ehhez képest még megtépzottságában is vigasztalóbb képet mutatott a hadsereg. Megtizedelt alakulatai a *Nincs még veszve Lengyelországot* énekelve vonultak a Visztula-hídon át Pragába. Egy rövid szakaszon tavaszi diadaluk útvonalán meneteltek. De nemcsak a hadsereg hagyta el a várost. „Az éj leple alatt mindenki menekült Varsóból, mert a (. .) tűzvész egyre terjedt – írja az egyik befolyásos, szavahihető szem-

tanú, majd így folytatja: – A lövöldözés nem csillapodott, visszhangja fokozta a félelmet, mert feltételezhető volt, hogy az ellenség néhány ponton tovább támad. A hidat elárasztották a fogatok és a menekülő katonák, a betegszállító szekerek és a bajtársaik által gyámolított sebesültek, akik nem akartak Varsóban maradni. Gebék és tiszti paripák, azok batárjai és bricskái, akik a hadsereggel akartak tartani, meg az asszonyokat, gyermekeket Pragába szállító szekerek elegyet törtettek előre, mert minél előbb a Visztula túlsópartjára igyekezett mindenki. Ezt pedig nehezítette, hogy a híd egyik oldala szabadon maradt a Pragából visszatérő szekerek számára, amelyek muníciót vagy tartalék ágyúkerekeket fuvaroztak, s halomba rakva őket újabb és újabb szállítmányokért tértek vissza. Ezen az éjjelen mindezekfölött Bem tábornok volt tevékeny, annyi felszerelést vitt el Varsóból, amennyit csak bírt, tudva tudván, hogy csak az táplálhatja hadseregünket, amit ezen az éjjelen ő megment. . .”

A tragikus varsói éjszaka kavargó embertömegéből egy ember emelkedik ki rendíthetetlen nyugalmával, tetterekészségével – Bem József. Alakja mintha a város fölé emelkedne. Átlép az égő házakon, a lármás tereken és a „hű folyón”. Rendelkezik, kér, parancsol. Tudja, hogy mit kell tennie. Ő a *legkétségbeejtőbb helyzetek ura*. Szerencsésebb esetekben: megmentője.

Kellőképpen értékelték-e bajtársai Bemet varsói helytállásáért? A modlini erődítményben összegyűlt tábornokok közül ti-

A lengyel
szabadságharc
legendás hírű
4. gyalogezredének
egyik katonája

zenőten szavaztak rá, hogy ő legyen a lengyel hadsereg új főparancsnoka. Akik őt jelölték e felelősségteljes posztra, egyben a harc továbbfolytatása mellett is letették a voksukat. A lengyelek többsége azonban már értelmetlennek érezte a küzdelmet. Ők voltak többen. Jelöltjük, egy Maciej Rybiński nevű érdemtelen, könnyen befolyásolható tábornok – egyébként a napóleoni

Varsói Hercegség hadseregének egykor kiváló tisztje – tizenhat szavazatot kapott. De valljuk be őszintén, ha fordítva oszlanak meg a szavazatok, már Bem se tudott volna változtatni az események menetén. Szeptember folyamán a királyság egész területén felszámolták az ellenállást. Csak két erődítmény tartotta még magát, de nem befolyásolták a főhadereg helyzetét. Paszkevics egyre jobban a porosz határnak szorította a lengyel hadat. Rybinski végül október 5-én parancsot adott katonáinak, hogy lépjék át a porosz határt. Ez a szabadságharc végét jelentette.

A lengyelek tehát nem a cári orosz, hanem a királyi porosz csapatok előtt tették le a fegyvert. Paszkevics majd tizennyolc év múlva Magyarországon „kárpótolhatja” magát. Ekkor a magyarok vigasztalódhatnak azzal, hogy nem a császári osztrák, hanem a cári orosz haderőnek adták meg magukat.

AZ EMIGRÁCIÓ „KIÁTKOZOTTJA”

Pozsonyban országgyűlési tárgy lett „a szabadságuktól megfosztott lengyelek” ügye. Többek között Deák Ferenc és Kölcsey is felszólalt az érdekükben. A Magyarországra került lengyel menekülteket mindenütt nagy lelkesedéssel fogadták. Az ifjúság tünető módon „lengyelesen” öltözködött. „Feltettem a Klopiczky- (Chłopiczki-) sipkát. . .” – kezdi egy gyermekkori történetét Teleki Sándor, Bem későbbi hadbiztosa.

Poroszországban azonban, amely tudjuk, annak idején tevékenyen részt vett szomszédja feldarabolásában, és Oroszországgal együtt tagja volt a Szent Szövetségnek, nem látták szívesen a lengyeleket. A berlini udvar készséggel megszabadult volna a veszélyes jövevényektől. Legkézenfekvőbb az lett volna, ha kiszolgáltatja őket „törvényes” uruknak. Ettől azonban – tartva a minden bizonnyal bekövetkező európai felháborodástól – óvakodott. Miklós ravaszul a poroszok kezére játszott: amnesztiát hirdetett „lázadó alattvalóinak”. Ennek révén valóban több mint tízezer lengyel tért vissza hazájába. (Egy részük fel sem ocsúdott, és máris a kaukázusi fronton találta magát.)

Amikor viszont Franciaország a közvélemény nyomására megnyitotta határait a lengyelek előtt, a porosz hatóságok megma-

kacsolták magukat. A lengyel katonák csak nagy nehézségek árán kelhettek útra a forradalmak hazájába. Még évek múlva is több százan raboskodtak különféle porosz erődökben.

A több ezer ember utazásához szükséges anyagi eszközök előteremtéséért Bem József fejtette ki a legnagyobb energiát. Már ekkor rendelkezett azzal a varázserejű tulajdonsággal, amely erdélyi hadjárataiban is jellemezte: tettekre szorult optimizmusa. Ő csak vesztes csatát ismert, vesztes hadjáratot nem.

A 4. gyalogezred „utolsó tíz emberét” dicsőítő német dal kottaborítója

1831 őszén is azt tartotta, hogy a vereség csak az első szakaszát zárta le a novemberi felkelésnek. Amennyiben sikerül legalább tízezer lengyelt fegyverben tartani, akkor a szabadságharc rövid időn belül folytatható lesz. Bízott abban, hogy Európát hamarosan földindulás rengeti meg. Ez pedig éppen a lengyeleket nem érheti felkészületlenül.

Franciaországra azonban hiába számított. Honfitársait a hivatalos hatalom gyakorlatilag menekülteknek tekintette, és az ország különböző területein berendezett táborokban szórta szét őket. Számuk egyébként is csak négy-ötezer között mozgott.

Bem biztosra vette, hogy az emigrációban élő lengyelek eszmei-politikai ellentéteiken felülemelkedve megbonthatatlan egységbe forrnak, mivel „a haza felszabadításának szent célja” lebeg csak előttük. A tábornok

A lengyel katonák
megérkezése
Franciaországba

e számításában tévedett legsúlyosabban. A lengyelek, éppen jövőjük érdekében, a legszigorúbban számot kívántak vetni a közelmúlttal. Szívüket nem a készülő „szent háború” látomása dobogtatta, hanem annak keserősége emésztette, amit oly fájdalmas ráérzéssel fogalmazott meg Vörösmarty *Az élő szoborban*.

Porosz huszárok
fegyvertelen lengyel
menekülteket
gyilkolnak
Elbląngban

És hallom a vesztett csaták zaját,
Az árulók bal suttogásait,
S fejökre hajh le nem zúdíthatom
A megcsalottak szörnyű átkait.

A vesztett csatákért felelősek, az árulók és a megcsalottak azonban együttesen alkották az emigráció hatalmas politikai és katonai

táborát. Bem bárhogyan is szeretne volna, ez a tábor nem lehetett egységes. Szükségszerűen pártokra, bizottságokra, csoportokra, klikkekre, egyénekre bomlott. Eltérően ítélték meg a múltat, másként körvonalazták a jövőt. Hálátlan és lehetetlen feladatra vállalkozott az, aki a különféle véleményeket, értékeléseket és elképzeléseket közös nevezőre akarta hozni.

Az emigráció erővonalai két pólus körül rajzolódtak ki a legélesebben. Az egyik középpontjában Czartoryski herceg, a felkelés nemzeti kormányának volt elnöke állott. Lengyelországot ő és hívei elsősorban Anglia és Franciaország diplomáciai támogatásával kívánták helyreállítani. Csak mérsékelt társadalmi reformokra voltak hajlandók, az arisztokrácia hatalmát többek között a jobbágyságrendszer konzerválásával akarták átmenteni a jövőbe. A vele szemben álló Lengyel Demokrata Társaság az állami függetlenség kivívásával párhuzamosan le akart számolni az arisztokráciával, számított a felszabadítandó jobbágyság támogatására. Szándéka szerint a harc vezetését a nemességre és a polgárságra bízta volna.

Bem, főként gyakorlati megfontolásból, Czartoryskihoz csatlakozott. Miután füstbe ment a tízezres franciaországi hadseregről szőtt terve, más úton-módon akarta megszervezni az aktív fegyveres erőt. Elgondolásában az az elv vezérelte, hogy Európában bárhol törjön is ki fegyveres konfliktus, abban a lengyeleknek tevékenyen részt kell venniük. Egyrészt mert minden helyi háború bármikor kiterjedhet Oroszországra,

másrészt pedig egyszerűen azért, hogy – mai szóval – „edzésben legyenek”. A légiók szervezésében és bevetésében számított a nagy nemzetközi tekintélynek és befolyásnak örvendő, gazdag Czartoryski herceg támogatására. És ebben valóban csak Czartoryskira számíthatott.

Bemet azonban a légióval kapcsolatosan érte a legtragikusabb, legfájóbb csalódás. A portugáliai légió szervezésével ugyanis oly csúfosan felsült, hogy kudarcát csak erdélyi sikerei tudták később feledtetni. Mivel ennek az árnyéklégiónak lobogó árnyéka egészen 1848 végéig befeketítette, nem árt, ha az „üggyl” közelebbről megismerkedünk.

Amikor a légió eszméje 1832 végén megfogant, Portugáliában már évek óta folyt a háborúskodás a liberális alkotmányt bevezető Dom Pedro és testvére, Dom Miguel között, aki mint a bécsi udvar neveltje, esküdt ellensége volt a haladásnak. Dom Pedrónak sikerült megvetnie a lábát Opportóban, de ahhoz, hogy Lisszabont elfoglalhassa és győzzön, képzetebb, ütőképesebb hadseregbe lett volna szüksége. Ennek kapcsán vetődött fel a portugál zászlók alatt küzdő lengyel légió felállításának igénye. Szervezését a katonailag szorongatott helyzetben lévő alkotmányvédők kezdeményezték.

Bem kapva kapott az alkalmon, és élvezve Czartoryski támogatását, egyezményt kötött Dom Pedróval egy háromezer-kettőszáz, de legkevesebb ezernyolcszáz fős lengyel seregrész létrehozására. Nem is sejtette,

Adam Czartoryski

hogy ezzel az önkényes kötelezettségvállalással egy életre lehetetlenné tette magát az emigráció valamennyi pártja, bizottsága, csoportja előtt. A Franciaországba szakadt lengyel hadfiak döntő többsége ugyanis, tanulva a napóleoni tapasztalatokból, elítélt minden olyan törekvést, amely idegen zsoldban, idegen ügyért próbálta harcba vetni őket. Ezért utasították el a francia kormány ajánlatát is, amely szíves-örömet töltötte volna fel lengyelekkel az Algériában harcoló idegenlégiót. Bemét valósággal kiátkozták vállalkozásáért. A bevezetőben jelzett merényletet is akkor követték el ellene, amikor toborzókörúton volt a katonai táborokban.

Helyzetét súlyosbította, hogy Dom Pedrónak időközben sikerült elfoglalnia Lisszabont, így a légió feleslegessé vált. Végül Bem már nem is szervezési kérdésekben utazott Portugáliába, hanem azért, hogy addigi — Czartoryski által fedezett — kiadásaiért kárpótlást kapjon. De a portugál kormány legfeljebb ígérekkel fizetett azért a katonaságért, amely tulajdonképpen csak papíron létezett. A lengyel tüzértábornok végső kétségbeesésében párbajra hívta ki az egyik királyi minisztert. Válaszul elrendelték a kitoloncolását. Bem tábornoki egyenruhában kivont karddal és töltött pisztollyal várta a rendőröket. Tarthattak tőle, mert a házat, ahol megszállt, katonaság vette körül. Mielőtt megrohamozták volna, az angol konzul még egyszer közvetíteni próbált. Tanácsára Bem végül lemondott az ellenállásról. Börtönbe vetették. Egy hónap múlva, az

angol konzul ismételt közbenjárására engedték szabadon.

A légio megálmodott dicsősége helyett tetemes adósság szakadt a nyakába, elismerés helyett csak megvetés érte honfitársai részéről. Mintha nem is ő lett volna Iganie és Osztrolenka hőse. Egy időre kénytelen volt visszahúzódni az emigrációs közéletből. De ábrándjairól, álmairól, terveiről soha nem mondott le. Egyszer a cár ellen fellázadt cserkeszekhez akart csatlakozni, más-szor be akart lépni a török hadseregbe, sőt az is megfordult a fejében, hogy visszatér Galíciába, és egy csapat élén betör Oroszországba. Az idő múltával újjáéledtek nagyszabású elképzelései Lengyelország felszabadításáról. Tervei szerint egymillió puska és ezer ágyú szállítása várt volna Angliára. Emellett köznapibb tevékenységet is folytattott: műszaki társaságot alapított, és könyveket írt, amelyek kiadási költségeit maga fedezte. A remélt eredményt azonban ezek a vállalkozásai se hozták meg, s csak súlyosbították amúgy is nehéz anyagi helyzetét.

Az 1846-os galíciai felkelés után Czartoryski herceghez való viszonya megromlott. Az, hogy az osztrák hatóságok a haladó nemesség demokratikus megmozdulását az urikat gyűlölő, kiszípolyozott – lengyel és ukrán – jobbágysággal karöltve számolták fel, meggyőzte Bemet, hogy bizonyos társadalmi problémák megoldása nélkül nemzeti-felszabadító háborút vívni lehetetlen. Ettől kezdve elismerte és vallotta a jobbágyszabadítás szükségességét.

1848 európai eseményeitől ő is azt várta,

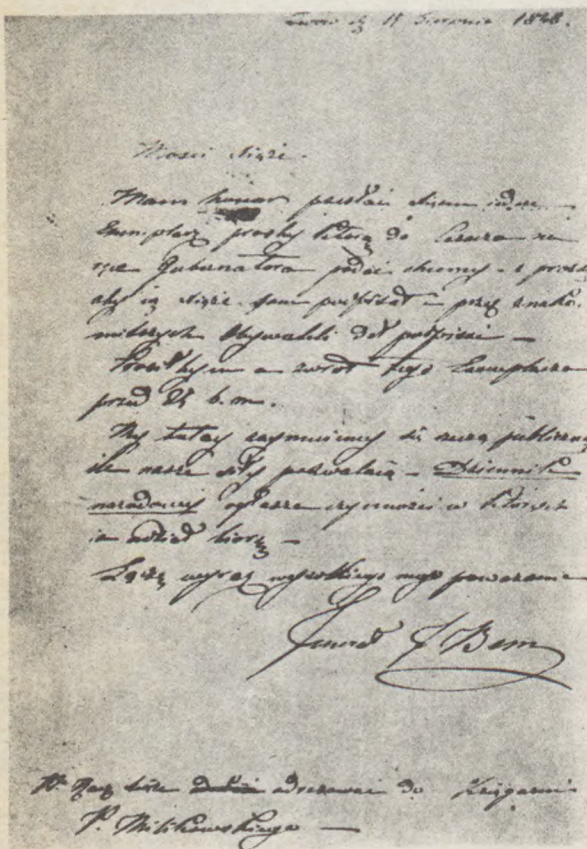

A politikai foglyok
kiszabadítása
Krakkóban
1848. március 17-én

hogy meghozzák Lengyelország politikai és társadalmi újjászületését. És mint annyi-szor, most is ígéretesnek indult minden! A galíciai lengyel nemzeti mozgalmat radikali-zálta a bécsi forradalom híre, a Poroszor-szághoz tartozó Poznańi Nagyhercegségben pedig fegyveres felkelés tört ki. A habozásra és inkább a kiegyezésre hajló nemesség ma-gatartása miatt azonban a galíciai mozga-lom csendesen elhalt, a felkelést pedig má-jusra leverték. Bem egyik megmozdulásban se vett részt: a galíciaiaknak túl demokrata volt radikális társadalmi elveivel, a Lengyel Demokrata Társaság befolyása alatt álló poznańiaknak meg reakciós, hiszen Czarto-ryski táborához tartozott. Így Bem végül csak augusztusban kelt útra Franciaország-ból. Galíciába utazott. Azt remélte, hogy ott

még föllobbantható a tavaszi forradalmi tűz parazsa. A még föl nem oszlatott ilyvói Nemzeti Gárdában bizakodott. Benne látta a szervezendő összlengyel felkelés hadseregének a magvát. Kiderült, hogy alaptalanul. Galiciában még kísértett 1846 februárjának-márciusának rémemléke, s a Wawelről fenyegetően Krakkóra meredtek a császári ágyúk. Bemet tisztelettel fogadták, de miután feltárta terveit, a galíciai mozgalom konzervatív vezetése – a forradalom többi

A Galiciát
kormányzó
Helytartósági Palota
Ilyvóban

Bem levele
Czartoryskihez

hívéhez hasonlóan – tőle is igyekezett megszabadulni. Ilyvóban toborzóiroda nyílt, amely a Magyarországon szerveződő lengyel légióba irányította a jelentkezőket, akik részben kiszolgált katonatisztek, de zömében demokratikus szellemű fiatalok voltak. A Duna-medencében kirobbant háború természetesen Bem figyelmét sem kerülte el. Októberben, miután meggyőződött arról, hogy végképp nincs mit keresnie Galíciában, elhagyta Ilyvót. Ez alkalommal azonban nem Varsóba vitte az útja, mint 1831-ben, hanem az Osztrák Birodalom felkelt fővárosába.

„A HÍRNEVÉRŐL ISMERETES BEM TÁBORNOK”

Bem aligha sejtette, hogy bécsi szereplésének előkészítéséhez néhány somogyi kanász is hozzájárult. A Jellasics tábori postáját elfogó derék népfelkelők pedig maguk se gondolták, hogy e tettükkel birodalmat megrázó eseménysor elindítói lettek. A paksaméta iromány szerfölött értékes zsákmánynak bizonyult. Többek között a bán Latour hadügyminiszterhez szóló leveleit tartalmazta, amelyekből világosan kiderült, hogy az udvar milyen kétszínű aljassággal tüzelte a horvátokat a magyar forradalom ellen, s bebizonyosodott, hogy Jellasics a császári Bécs utasítására lépte át a Drávát szeptember 11-én. A bán nagy alázatosan pénzt kért, és seregének fegyelmezetlenségére panaszkodott. Ugyanakkor tele volt fogadkozással, hogy a magyar lázadás elfojtása után a bécsi népmozgalomnak is a nyakára lép, és segít a régi rendet helyreállítani.

Szemere Bertalan, a belügyminiszter megérezte, hogy itt a kitűnő alkalom az udvar üzelmeinek leleplezésére, és a levelek másolatait elküldte a magyar kormány bécsi képviselőjének, Pulszky Ferenc államtitkárnak. Ő nemcsak az udvar hivatalos köreiből állott jó kapcsolatban, hanem a forradalmi szervek vezetőihez is baráti szálak fűzték. Így a császárváros polgárai – és az ülésező

birodalmi gyűlés képviselői is – egy szeptemberi napon falragaszokon és röplapokon olvashatták a kinyomtatott levelet. Egyszeriben bizonyított tény lett az, amit addig is tudtak, hogy a magyarországi polgárháború kirobbantása a kamarilla dicstelen aknamunkája. A népharag lángja magasra csapott a reakciós kormányzat és személy szerint Latour hadügyminiszter ellen.

A gyűlöletet lelkesedés, a lelkesedést csüggedés váltotta fel, attól függően, hogy Bécsbe milyen hírek jutottak el a magyarországi hadszíntérről. Szeptember végén Jellasics feltartóztathatatlan előrenyomulásától volt visszhangos a város. Úgy tetszett, hiába biztatta a magyarokat a nagyszámú német nyelvű röpiratos versek egyike:

Honvédek osztrák
hadipostát támadnak
meg

Föl, Magyarok! zászló lengjen!
 Lobogók három színe szálljon!
 Hajdan Bocskai emelte,
 Rákócziak s a Frangepánok!
 Vond ki régi, hősi szablyád!
 Föl, büszke nép, büszke nemesség!
 A gyülekező jelt megadták,
 Ragadjon fegyvert minden helység!

Hungária, előre hát,
 Mint harcra szomjazó Bellona!*
 Jelszavad legyen „Szabadság”,
 Amely „Hungariae Patrona”!**
 Állíts kaput a Szabadságnak,
 Hol Király-kriptáid szürkélnek,
 Mezején Székesfehérvárnak, –
 Ott kell győzni a Nép ügyének.

(Kovács István fordítása)

Szeptember 26-án Jellasics kardcsapás nélkül elfoglalta Székesfehérvárt, és most már Pest-Budát fenyegette.

Október elején ismét megsokasodtak a plakátok és a röpiratok. És lássatok csodát, „a magyarok nagy győzelmét” és a „horvátok teljes vereségét” adták tudtára országnak-világnak – éltetve Kossuthot és átkozva a kamarillát. A bécsi polgárok képzeletében austerlitzi méretűvé tágult a pákozdi csatatér, amelyet – némely röplap állítása szerint – tízezer magyar és tizenötezer horvát teteme borít. (Jóllehet a szemben álló felek veszteségei csak néhány tucat főt tet-

* A harc istenasszonya

** Magyarország védőszentje

Jellasics seregei
 átkelnek a Dráván

tek ki a valóságban.) Ami fontosabb: tudatosodott, hogy az udvari reakciót jelképező Jellasics ellen küzdő magyar forradalom természetes szövetségese a forradalmi Bécsnek. Még a fővárosba beszállásolt gránátosok egy része is rokonszenvezni kezdett a magyarokkal. Szerepe volt ebben a jó piros bornak, amelyre a polgárok, de különösen az egyetemi légión diákjai nem fukarkodtak meginvitálni a kocsmák nagydarab, de vékonypénzű, medvebőr süveges vendégeit.

Igy talán érthető, hogy amikor október 5-ről 6-ra virradó éjszaka a Richter-gránátoszászlóalj parancsot kapott, hogy azonnal induljon a Bécs felé menekülő Jellasics megsegítésére, vagyis a magyarok ellen, a katonák nem mutattak különösebb lelkesedést. A városban egyébként is puszkaporos volt a

levegő, mert híre ment, hogy az uralkodó a magyar országgyűlést feloszlatta, és egy Ré-
csey Ádám nevű ismeretlen tábornagyot
nevezett ki Magyarország miniszterelnöké-
vé. A rendetlen sorokban bandukoló gráná-
tosokat zajos tömeg kísérte a pályaudvarra,
ahonnan Sopronba vezetett a vasútvonal.
Egyre sűrűbben hallatszottak az olyasfajta
kiáltások, hogy a magyarok testvérek, és
hogy ellenük háborúzni bűn. Az „agitáció”
eredménnyel járt; a gránátosok megtagad-
ták az engedelmisséget. A helyőrség ellenük
kivezényelt egységei a tömeg közé lőttek.
A gránátosok és az egyetemi légión századai
szembeszálltak velük. A véres összecsapás-

Az osztrák
és a horvát csapatok
rohama a pályaudvar
ellen

Bécs felkelt népe
megostromolja
az arzenált

ban életét vesztette a tűzparancsot kiadó tábornok is. Az egész városban föllángoltak a harcok. A helyőrség végül megfutott, s így nem volt erő, amely Latourt a népharagtól megvédte volna. . . Felakasztott teteme kísértetiesen himbálózott a gázláng pislákoló fényében. Az udvar, szokása szerint, mindent megígért, majd lóhalálában elmenekült a városból.

Wagner József rajtafalta Pesten.

Pulszky Ferenc

A hatalom a városi tanács és a birodalmi gyűlés kezébe került, amely azonban ezután is az uralkodó iránti töretlen hűségét hangoztatta. A Windisch-Grätz tábornagy által vezetett császári hadsereg eközben erőltetett menetben közeledett a főváros felé. Oda tartott Jellasics visszavonuló hada is. Október közepén a „lázadó város” körül bezárult a gyűrű. A forradalmi Bécs természetes szövetségese a határon álló magyar hadsereg lett volna, amelynek vezérkara szintén ki-

rályhűségét hangoztatta, és leszögezte, hogy csak akkor lép osztrák területre, ha a birodalmi gyűlés hivatalosan behívja, hiszen egyébként – mai szóval – agressziót követne el. A bécsi forradalom vezetői azt felelték, hogy szívesen látják, ha a magyarok a segítségükre sietnek, de erre hivatalosan felkérni nem fogják őket, hiszen azzal felségsértést követnének el. „...a forradalom dacára is Bécs híve a császárnak, csak félreértés és ármány hozta ellentétbe a császári sereggel” – hangoztatták még a legradikálisabb vezetők is.

Így telt a drága idő, amit csak az ostromra készülő Windisch-Grätz használt ki. A város védelmi erejének még megfelelően képzett, hozzáértő katonai vezetője se volt. Október 14-én végre legalább ebben a tekintetben biztató fejleményről számolhattak be a falragaszok: „Bécs város és a kerület nemzetőrségének főparancsnoka a nemzetőrökkel és mozgó csapatokkal, valamint az egész közönséggel azon öröndetes hírt tudatja, miszerint a hírnevéről ismeretes Bem tábornok a stratégiai ügyek vezetésében oldala mellett álland.”

Bem tulajdonképpen Magyarországra tartott, ezért mielőtt elkötelezte volna magát a bécsieknek, fölkereste Pulszkyt, mint a magyar kormány képviselőjét, és kikérte a véleményét. Ő helyesléssel fogadta Bem tervét, „hiszen Bécs védelme a legnagyobb szolgálat, melyet Magyarországnak tehet”.

„Ekkor láttam először azon nevezetes hadvezért – emlékezik vissza Pulszky találkozásuk első perceire –, kicsi volt és zömök,

egyik lábán bicegő (. . .); ez és gömbölyű arcának szabálytalan, csaknem lapos vonásai, sötét arcszíne s őszülő haja kopott condottiere-re (zsoldosra) emlékeztetett; nem mondhatom, hogy az első benyomás vonzó lett volna, csak később, midőn tábor-kara közt jártam, éreztem, hogy tud parancsolni s bizodalmat ébreszteni tisztjeiben.”

Bem nagy becsvággyal és körültekintéssel készült Bécs védelmének megszervezéséhez. A forradalom fegyveres ereje elméletileg közel negyvenezer főt tett ki, ennek legértékesebb része, az Egyetemi Légión azonban csak négyezer embert számlált. Lelkes és harcra kész volt még a zömében külvárosi munkásokból szerveződött ún. mozgó gárda, míg a polgárságot magába tömörítő Nemzeti Gárda a kapituláció híveit támogatta. Jellemezheti a sereg egy részének szellemét az a párbeszéd, amely Bem és a lovasnemzetőrség kapitánya között az egyik haditanács során lezajlott:

- Milyen erős a nemzetőrségi lovasság?
- 400 nemzetőr van!
- Ah, bravó! S mindnyája tűzbe való!
- Tűzbe? Ó, nem!
- Ah, ah! Tehát csupán díszre!
- Nem csupán díszre, hanem szolgálatra is; mi azonban polgárok vagyunk, s házonkat, vagyonunkat őrizzük. A csatatér nem a mi helyünk.

„Csak akarjunk erősek lenni, s erősek is vagyunk!” – biztatta Bem a csüggedőket. A forradalom vezetői azonban megújulóan tárgyalásba bocsátkoztak az uralkodót képviselő Windisch-Grätzcel, aki a feltétel nél-

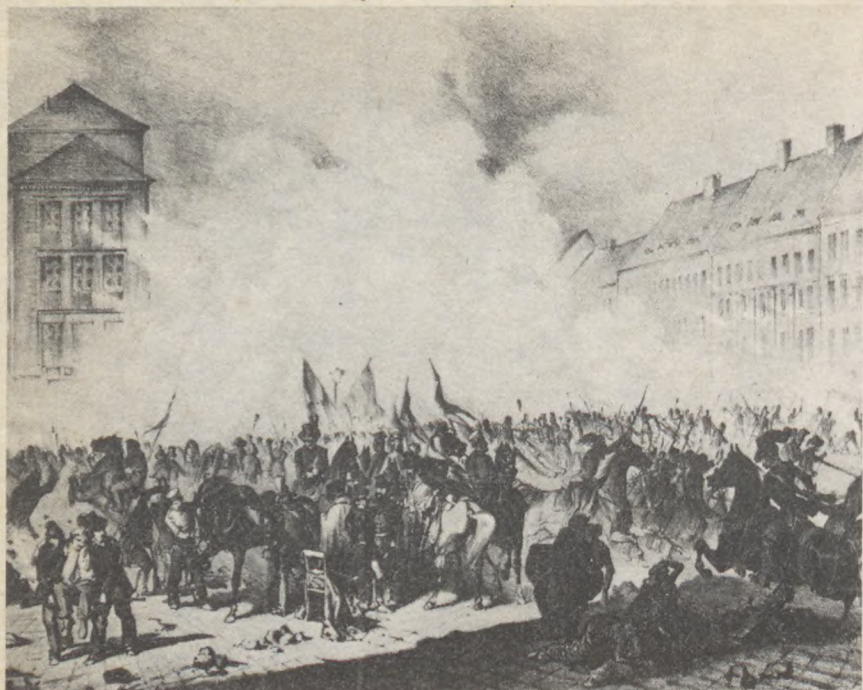
Bem az egyetemi
légión egyenruhájában ►

GENERAL BEM.

küli megadást követelte tőlük. A kirobbant harcok során a császári csapatok egymás után foglalták el a felkelők állásait, barikád-jait. Bem száguldó parancsnok volt, mert rajta kívül nem akadt ember, akire egy-egy fontos pont védelmét rá lehetett volna bízni. Hogy személyes példájával is buzdítson, szokásához híven, a sűrű golyózáporban se kímélte magát. „Elnyűhetetlen vagyok” – felelte azoknak, akik óvni akarták.

Október 28-án elkeseredett harc után elesett a felkelők legfontosabb barikádja, az ún. csillagtorlasz. Az összecsapásban Bem is megsebesült. A sors különös játéka folytán a hadügyminisztérium épületében Latour

A jägerzeilei barikád „innenső” oldala – előtérben Bemmel. . .

A jägerzelei barikád
„túloldala”...

ágyába fektették az alélt tábornokot. A küszöbönálló kapituláció ellenére ő még folytatni akarta a harcot, de nem volt jelentékeny fegyveres erő, amely követte volna.

A hír, hogy a magyarok végre Bécs felé nyomulnak, még egyszer felvillanyozta a bécsieket: a kapitulációs tárgyalásokat félbeszakították. A honvédsereg schwechati veresége azonban a bécsi forradalomra is pontot tett. A városba bevonultak a császári csapatok. Windisch-Grätz a forradalom néhány vezetőjét agyonlövete. Bemet halálra kereste. Ő azonban, mint később kiderült, hamis útlevéllal a „rebellisek” pozsonyi táborába szökött.

A KÉNYSZERŰ VÁLASZTÁS

„Csak az képes hatalmasan hatni, ki saját korának embere, míg ki ellenben korát megelőzi, csak halála után él, ki pedig korától elmarad, élve is halott” – e máig érvényes gondolatot Kossuth fogalmazta meg 1846-ban. Majdani önmagára, a forradalom és szabadságharc két évvel későbbi vezetőjére a mondat első része érvényes. Kossuth „saját korának embere” volt. Megítélnünk őt cselekedetei alapján kell, aszerint, hogy tettei milyen válaszok voltak a történelem által felvetett kérdésekre.

Magyarország azután, hogy Jellasics átkelt a Dráván, belekényszerült a háborúba. Nem volt más választása, ha nem akarta feladni területi épségét, alkotmányos függetlenségét, szabadságát, márciusi forradalmának társadalmi vívmányait. Vállalnia kellett a harcot! „A nemzet tartozott vele becsületének, hogy ne rabszolgai meghunyászkodással, talán éppen térden állva, meghajtott nyakkal várja be a kegyelemdőfést” – fogalmazta meg kissé fennköltén a „rideg” Görgey 1848 őszének parancsoló kötelességét.

A magyar kormány az utolsó pillanatig kerülni akarta, hogy Ausztriával háborúba keveredjék. A háború és béke kérdése azonban nem tőle függött. A szeptember elején

Bécsbe utazott „békéltető” magyar országgyűlési küldöttséggel szóba se álltak az udvarban. Az első felelős magyar miniszterium tagjai – Szemere belügyminiszter és Mészáros hadügyminiszter kivételével – Jellasics betörésének előestéjén benyújtották lemondásukat. A király „magyarországi képviselője”, István nádor ismét Batthyány Lajost bízta meg kormányalakítással. Batthyány az új kabinet névsorát még akkor is felküldte Bécsbe jóváhagyás végett, amikor a horvát-osztrák csapatok már a Dunántúlon meneteltek. Természetesen semmitmondó válasz érkezett. Az udvar ezzel is jelezni kívánta, hogy az „értényes” választ Jellasics fegyveresei hozzák.

Szeptember végéig még a helyén maradt Batthyány – hivatalból is – az ellenállás vezető tekintélye. A lelke, motorja egyre inkább Kossuth. Hónapokon át oly tevékeny, fáradhatatlan, mint az emlékezetes varsói órákban Bem. Működésének csak jelképei a toborzóutak. A zászló alá szólított embereket el kellett látni fegyverrel, ruházattal, élelemmel. Ennek feladata jószerével Kossuthra hárult. Az ingadozó, határozatlan vezérkarban gyakran volt szükség személyes jelenlétére. Tekintélyével ekkor még Görgeyre is hatni tudott. Az, hogy a magyar állam a kiobbant háború kezdetén nem maradt vezető testület nélkül, szintén neki köszönhető. Javaslatára még szeptember közepén megalakult egy választmány, amelynek részben Batthyány miniszterelnök ellenőrzése volt a feladata, részben pedig az, hogy a tőle (Batthyánytól) nyert érte-

sülések alapján javaslatot tehessen a képviselőháznak, „ha intézkedésre van szükség”. Neve: Országos Honvédelmi Bizottmány. Szeptember végétől gyakorlatilag ez a szerv látja el a kormány feladatát. Elnökévé, a törvényesen kinevezett kormányok vezetőit megillető legszélesebb jogkörrel, Kossuth Lajost választja a képviselőház.

Pulszky, mint legilletékesebbnek, neki mutatta be Bemet az Ausztriából visszavonult magyar sereg pozsonyi főhadiszállásán. A zsidárusra emlékeztető „emberke” nem nyerte el a magyar forradalom vezetőjének rokonszenvét. Komolytalannak tartotta, hogy miközben a honvédség előőrseitől puskalövésnyire cirkálnak a császári járőrök, ő olyan ábrándos tervvel áll elő, amelynek célja a tengerparti kikötőváros, Fiume megszállása. Nem volt különösebben jó véleménynyel róla Mészáros Lázár, a hadügyminiszter se. Görgey Artúr pedig, a magyar főhadssereg, a Feldunai Hadtest frissen kinevezett parancsnoka a következő szavakkal emlékeztetett vissza első és második találkozásukra: „Bem megjelenése kellemetlen benyomással volt reám. Nem tudtam, honnan jön, és mi a célja. Váratlan felbukkanása Bécsben, ottani tevékenysége, melyet csak hírből ösmertem, és most egyszerre itt ez a szintoly érthetetlen önfeláldozási készség, melyet hazám védelme iránt hordozott, velem önkéntelenül ama divatos forradalmár katonafajtából való kalandor lovagok egyikét gyanították benne.”

A fiatal honvéderőnek ugyan égető szükség lett volna szakképzett tisztekre, de a

Bem József
altábornagy ►

B E M J .

ALPHONSE

katonai vezetés nem szívesen fogadott sorai-ba idegenből jötteket. Véleményét jól tükrö-zik Görgey Bemmel kapcsolatos gondolatai. Vele ellentétben Kossuth nem idegenkedett a külhoni önkéntesektől. Szeptember közepén érkezett Magyarországra az első szervezett nemzetközi egység, amelyet vezetőjéről Szeredy Szabadcsapatnak neveztek el. Tagjait Bécsben toborozták. Bécsből ezután is nagy számban érkeztek önkéntesek a honvédtáborokba. A bécsi forradalom leverése után pedig tömegesen szöktek át a magyar határon az Egyetemi Légió egyenruhás diákjai. (Közülük több százan kerültek az erdélyi hadszíntérre.)

Az ősz folyamán Kossuth Galícia forradalmi ifjúságának küldötteivel is tárgyalt egy szervezendő lengyel légió ügyében. A kezdeti nagyszabású elképzelések napóleoni méretű lengyel haderő felállítását körvonalzták. Magyar részről rögtön felmerült annak gondolata, hogy Bemét állítsák ennek az egyelőre csak papíron létező légiónak az élére. Bem elvállalta volna a leendő lengyel had parancsnoki tisztét. Hogy ez a beosztás mégis kútba esett, annak két alapvető oka volt. Az egyik, hogy a húszezres létszám pusztá ábrándnak bizonyult. A légió tagjait elsősorban Galícia, kisebb arányban a távolabbi országrészek – a Poznani Nagyhercegség, a Kongresszusi Királyság, Litvánia – lengyelsége „adta” volna. Azaz épp az országrabló birodalmak. Ezrével azonban akkor se tudtak volna ezekről a területekről Magyarországra szökni, ha elméletileg akadt volna is annyi önkéntes. Az oszt-

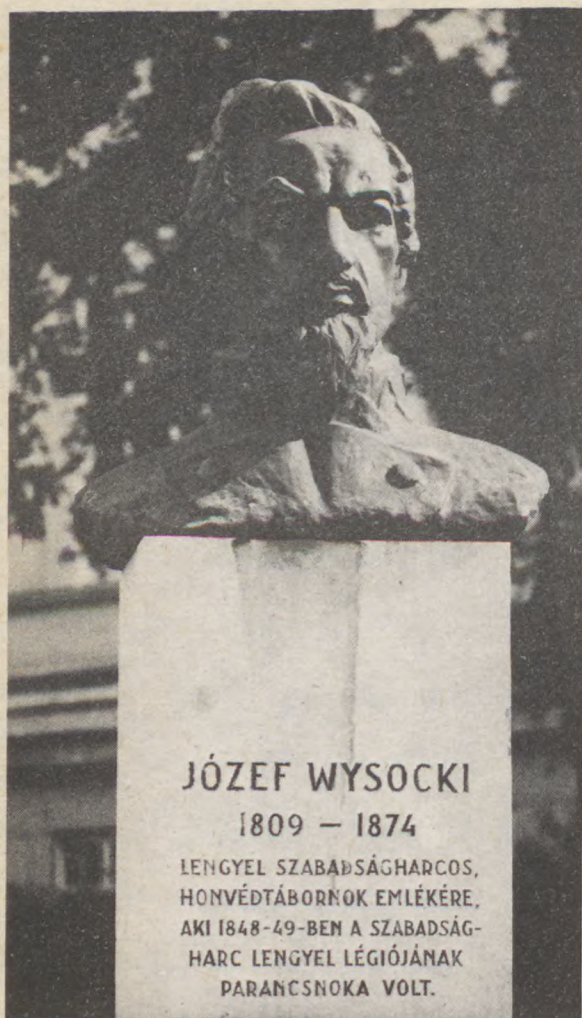

rák–orosz és az osztrák–porosz határt már korábban gondosan lezárták. 1848 szeptemberétől pedig a Kárpátok gerincén kanyargó magyar–galíciai határt is egyre szigorúbban őrizték. Nemcsak a határ- és vámőrséget erősítették meg katonasággal, hanem még a határ menti lengyel és ukrán falvak parasztságát is mozgósították a Magyarországra igyekező lengyel „felségárlók” ellen. Akit közülük elfogtak, arra börtön vagy kényszerbesorozás várt.

Ilyen körülmények között már egy-egy ember vagy kisebb csoport Magyarországra jutása is sikernek számított. Érkeztek lengyelek Nyugat-Európából is: főként 1831-es emigránsok. Később, főleg a tavaszi hadjárat idején, galíciai sorozású osztrák ezredek fogságába esett (vagy átszökött) lengyel katonáival is gyarapították a légió létszámát, amely azonban még 1849 májusában–júniusában sem haladta meg a háromezret. Amikor pedig 1848 novemberében Bem „légiós” megbízatása szóba került, Magyarországon – a kassai, miskolci és pesti bázisokon és különféle honvédegységek között szétszórva – talán ezer lengyel önkéntes tartózkodhatott. Azok, akik határátkelés és a küzdelem kockázatát vállalták, bíztak a magyar forradalom és szabadságharc győzelmében. Mint egykor Bonaparte tábornok itáliai légiójának katonái, ők is hittek abban, hogy magyar földön hozott áldozataikkal hozzájárulnak „tetszhalott” hazájuk felszabadításához.

A másik komoly akadálya Bem parancsnoki kinevezésének az volt, hogy maguk az

Józef Wysocki
mellszobra
a Nemzeti Múzeum
kertjében, ahol
a lengyel légio
zászlaját
1848. november
25-én ünnepélyesen
felszentelték

érdekeltek, a szerveződő légio Pesten tartózkodó tagjai hallani sem akartak arról, hogy ő legyen a vezérük. Ezt a posztot a magyar kormánnyal tárgyalásokat folytató Józef Wysocki tartotta fenn magának. A Galíciából hazánkba szökött fiatalok még mindig

az emigráció reakciós képviselőjét látták Bemben, s végső érvként a portugáliai légió dicstelen ügyével hozakodtak elő. Persze Bemnek is megvoltak a kijátszható kártyalapjai. Némiképp bosszútól hajtva, kifejtette Kossuthnak, hogy egy nagyobb lengyel haderő felállításával elkerülhetetlenül magára irányítja Oroszország figyelmét. És ebben igaza is volt. A hathatós érvnek persze villámgyorsan híre ment a lengyelek körében, akik a „lengyel ügy” megrögzött ellenségének kiáltották ki Iganie és Osztrolenka hőseit. Megisméltódott a franciaországi jelenet: egy Ksawery Kołodziejski nevű fanatikus ifjú bekopogtatott Bem szálláshelyére, a pesti István Főherceg vendégfogadóba, és miután megbizonyosodott, hogy „Bemhez van szerencséje”, pisztolyt rántott elő és rá-sütötte. Az idős katona arccsontja ezúttal is ellenállt a golyónak. Sőt még azt is megtudta akadályozni, hogy hadsegédje összekaszabolja a merénylőt. Bem és a légió hívei kíméletlen szópárbajt vívtak a magyar sajtóban. Ez Bemnek és a légió ügyének egyaránt ártott. Kossuth végül is lemondott a légióról, s a már felállított két gyalogoszadot november végén útnak indította Aradra.

Ebben az időben dőlt el Bem beosztásának kérdése is. Az erdélyi frontról ugyanis egyre-másra érkeztek a lehangelő jelentések. Az ottani magyar hadsereg, sorozatos vereségek után, november második felére már majdhogynem kiszorult Erdélyből. Kossuth környezetében nem akadt ember, aki az ügyetlen parancsnokok helyébe, az

erdélyi hadsereg élére állt volna. Így esett Kossuth választása Bemre, akinek őszintén föltárta a távoli országrészben beállott szerencsétlen hadihelyzetet. Bem örömmel elvállalta az erdélyi hadsereg főparancsnokságát, de csak azzal a feltétellel, ha teljhatalmat kap, vagyis kikerül a magyarországi fővezérlet hatásköre alól. Kossuth teljesítette a kérést, és december 1-én kiáltványban jelentette be, hogy a „...hadseregnek fővezéréül a vitézségéről, hadvezéri tehetségéről históriailag ismert Bem tábornok neveztetvén ki:

Ezennel meghagyatik minden azon tájakon együtt vagy különválva táborozó seregek parancsnokainak, minden illető hatóságoknak s kormánybiztosoknak, hogy Bem tábornok urat az ezennel »felső erdélyi hadsereg« név alatt egyesített minden hadierő fővezérének ismerve és tekintve, iránta mindazon tisztelettel viseltessenek, mellyel háború idején egy fővezér iránt viseltetni kell, a törvényes hadi büntetés terhe alatt.”

A NÉPEK TAVASZÁNAK ERDÉLYE ÉS ERDÉLY NÉPEINEK ŐSZE

A felületes utazó, ha Borsnál, Varsándnál vagy Nagylaknál átlépi a román határt, máris azt hiszi, hogy Erdélyben van, holott ezek a helységek a voltaképpeni Erdély nyugati, északnyugati szélétől 70–100–150 kilométerre esnek. Ha Brassót kiindulópontnak véve, a Déli-Kárpátoktól a Keleti-Kárpátokig húzunk egy 230–240 kilométer sugarú körszeletet, megkapjuk a Kárpátok karéjába zárt országrészt, Bem hadseregének működési területét.

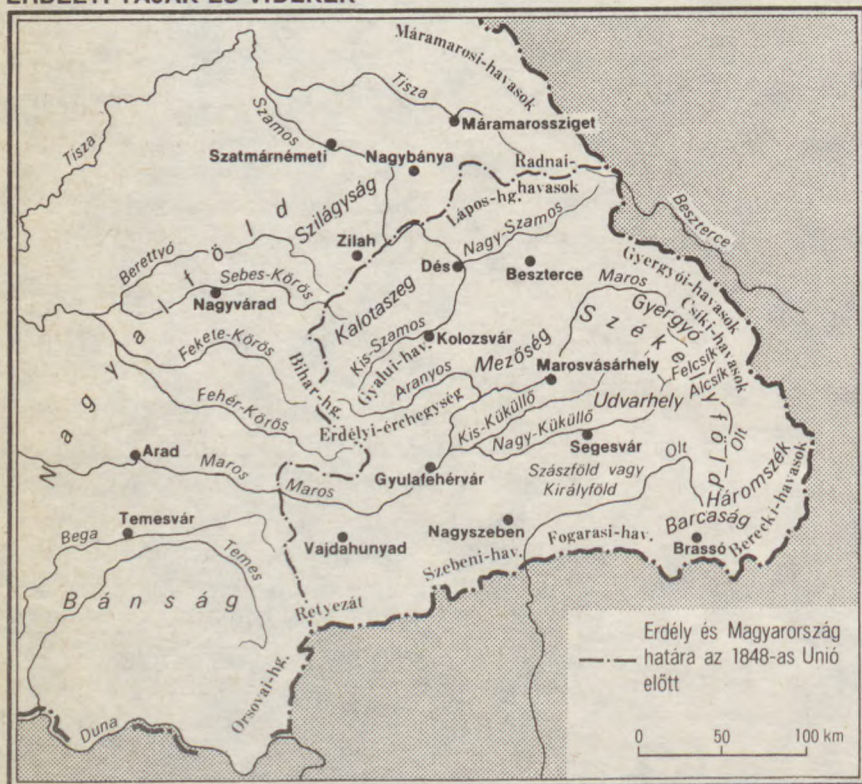
Termékeny síkságok és fenségesen csillogó havasok, riasztóan kopár dombhátak és szőlőktől, gyümölcsösöktől zöldellő lankák, szelíd folyóvölgyekre nehezedő komor hegységek, neki-nekivaduló patakok és titokzatos tavak teszik változatossá Erdély földjét. A Mezőség letarolt dombjai úgy sorakoznak egymás mellett, mint a történelmi idők elesett harcosainak különféle sisakjai. Mennyire ellentéte a mezősegi tájnak a balladákat és katonákat, világjárókat és ezermestereket teremtő Székelyföld! Mintha táji-földrajzi világkiállítást rendeztek volna a székelyek számára a földtörténet ősidejében. A tengeren kívül szinte minden megtalálható a Székelyföld tíz-egynéhány ezer négyzetkilométerén. A Háromszéki-medence síksága meredek ívben változik át a

Kárpát-kanyar hegyvonulatává. A Csíki-medencéből, mitológiai fonalakként, patakok vezetnek föl a vándort a Gyergyói-havasok fennsíkjaira. A vulkáni kúpon megkövült láng a várrom. A Szent Annatavat úgy fogják közre a hegyek, mint hatalmas virágszirmok. A Székelyföldet a Maros mentén elhagyva, egy idő után az Érchegység árnyékába érünk, amely mint óriási sziklapolip, uralja Erdély középső részét.

Nemcsak a táj, hanem a falvak és városok arculata is változatos. Mind az itt élő népek

ERDÉLYI TÁJAK ÉS VIDÉKEK

Kolozsvár

építészeti hagyományait őrzik. De kövek közé falazva emlékeztetnek sorsukra is. Ahol az országutat zárt udvarú, szinte templomnyi házak szegélyezik, az szász település. Másként festenek a szellősebben, szórtabban, könnyedebben építkező székely községek, s megint másként a román falvak. A falvak és városok lakosságának nemzeti hovatartozását legszembeszökőbben a templom „hirdette”. A torony csúcsa ugyanis biztosan jelzi, hogy mely nép tagjai a hívek, mivel a magyarok katolikusok, reformátusok vagy unitáriusok, a románok görögkatolikusok vagy ortodoxok, a szászok pedig evangélikusok voltak.

A XVI. és XVII. század pusztító háborúi következtében és a XVIII. századi nagy betelepülések eredményeként megváltozott a

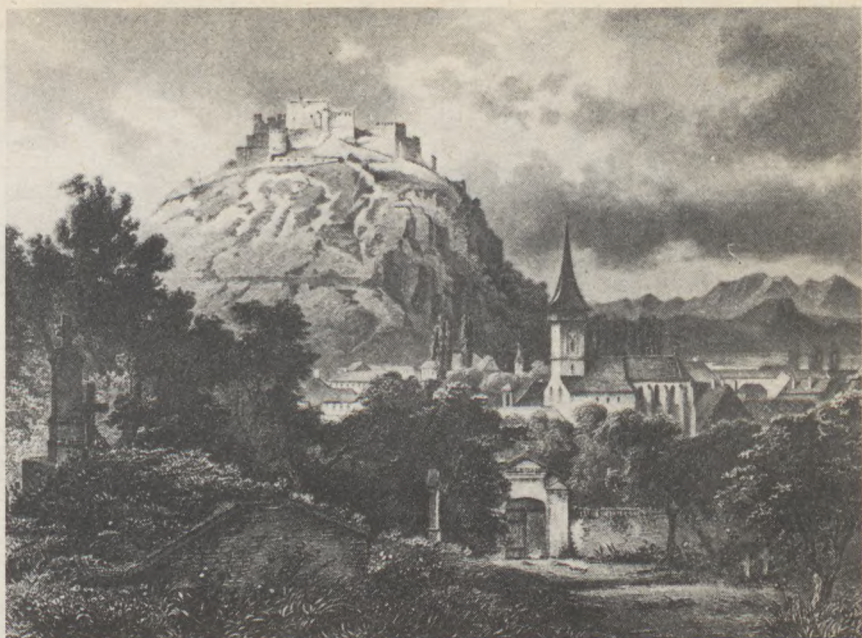
lakosság korábbi aránya. A múlt század derekán – lélekszámukat vizsgálva – már románok lakták legtöbben: egymillió-kettőszázezren. A magyarok – akiken természetesen a székelyeket is értjük – feleannyian voltak, míg a történelmi Erdély némei (szászai) kettőszázezren lehettek.

A magyarok, románok és szászok békeségben éltek egymás mellett, de a történelmi viharok nagyon rövid idő alatt felszították a közöttük lappangó ellentéteket. Az ellentétek élesítése pedig – az oszd meg és uralkodj ősi elve alapján – már a XVI. század közepétől, Erdély önálló fejedelemséggé szervezésétől érdeke volt Bécsnek.

Hogy olyan könnyen egymásnak ugrathatták ezt a vallásilag már eleve megosztott

A Székelyföld
„fővárosa” –
Marosvásárhely

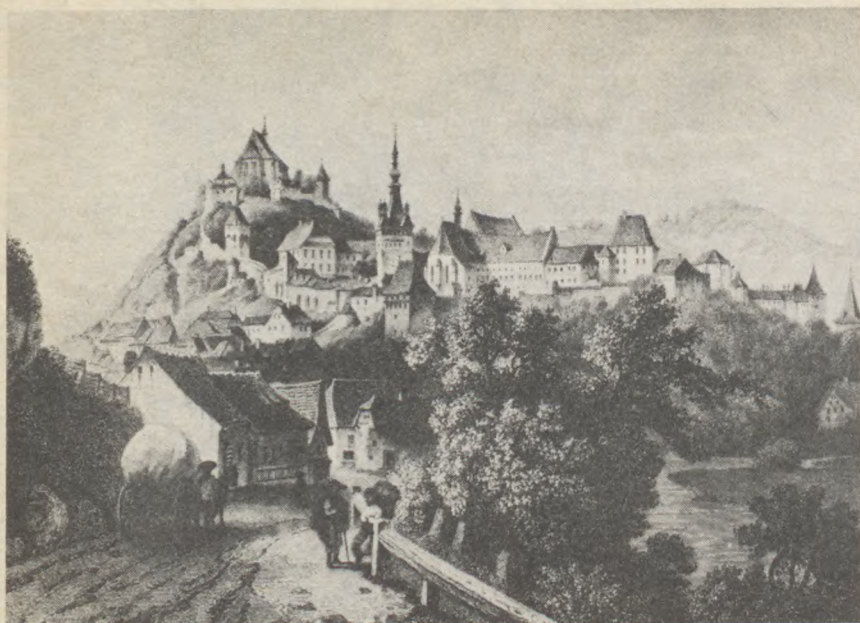

A „balladás” Déva vára

három népet, abban döntő szerepet játszott az a tény, hogy az erdélyi birtokos osztály tagjai – a tárgyalt korban – döntő többségükben magyarok, kisebb részükben pedig németek (szászok) voltak. Birtokaikat román és magyar jobbágyok művelték, gazdagságukat, javaikat nekik köszönhették. Elbánásban a földbirtokos nem tett különbséget magyar és román jobbágyai között, de a politikailag teljesen jogfosztott és sanyarúbb sorban élő románság szemében a magyar egyet jelentett az elnyomóval: az elnyomó csakis magyar lehetett.

Sajátos helyet foglalnak el Erdélyben a XIII. században és azt követően betelepített és különállásukat, kiváltságaikat még a XIX. század első felében is féltve őrző szá-

szok. Ők adták a városlakó polgárok nagyobbik részét, de közülük került ki a gazdagparaszság eléggé jelentős hányada is. Fejlett városi, kézműipari, mezőgazdasági kultúrával rendelkeztek, de a kereskedelemben is megállták a helyüket. Gyarapodásukat – kiváltságos helyzetük mellett – szorgalmuknak köszönhatték. A szász városok földjein jobbra román parasztok dolgoztak, kizsákmányolóik és elnyomóik a szászok voltak. Ennek ellenére a Szászföld románsága 1848-ban szoros szövetségre tudott lépni velük. És ez már olyan kérdéseket és gondokat vetett fel, amelyekre a liberális magyar nemesi ellenzék márciusban hatalomra került vezetői korábban aligha számítottak. Tény, hogy 1848–49-ben a román

Erdély legszebb szász városa: Segesvár

kisnemesek (a román határőrezredek megszervezése után jelentős román kismanesi réteg is kialakult) és felszabadított jobbágyok a szász polgársággal és gazdagparaszt-sággal egységfrontba és fegyveres szövetségbe tömörülve szembefordultak a magyar forradalommal, és hűséges támaszát alkották a bécsi reakciónak.

Ebben nemcsak a főntebb vázolt társadalmi tagozódás, hanem Erdély történelmének 1848-at megelőző másfél évszázada is szerepet játszott. Erdélyt és a kapcsolt részeket, az ún. Partiumot a török kiűzése után nem csatolták vissza Magyarországhoz. A bécsi udvar külön tartományként kezelte, amelynek megvolt ugyan a maga kormány-széke, országgyűlése, s jöllehet megyéi, székei és városai is autonómiával rendelkeztek, de mindezek az intézmények, szervezetek az erdélyi udvari kancelláriától függtek. A fő hatalom a katonai parancsnok kezébe került, gyakorlatilag ő ellenőrizte a polgári kormányzatot. 1825-től a reformországgyűlések állandó tárgya Erdély különállásának megszüntetése. A márciusi ifjak az emlékezetes napon a 12. pontban – *Unió Erdéllyel* – éppen ezt a közel negyedszázados törekvést fogalmazták meg kellő határozottsággal és tömörséggel.

Március idusának vívmányait Magyarországnak valamennyi népe, így a románok és a szászok is lelkesen köszöntötték, de az unióval szemben már erős fenntartásaik voltak. 1848 májusának végén összeült az utolsó erdélyi országgyűlés, amelynek a jobbágyfelszabadítás mellett többek között az unió-

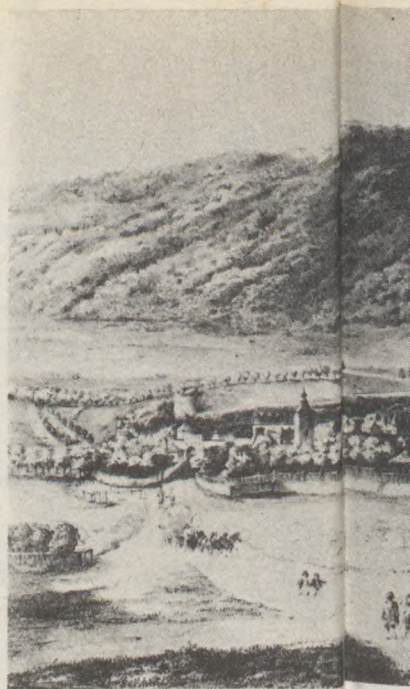

ról is döntenie kellett. Ekkorra azonban már a románok és a szászok körében erős unióellenes mozgalom volt kialakulóban. A szászok, akiknek értelmisége jelentős részben német egyetemeken tanult, s kultúrájuk is német forrásokból táplálkozott, féltek, hogy az unió következményeként elveszíthetik a történelem folyamán meggyökeresedett kiváltságaikat. A románok a május 15–17-i balázsfalvi gyűlés határozatainak szellemében nemzeti fejlődésük biztosításától tették függővé az unió támogatását. Szavukat azonban az országgyűlésen nem hallathatták (éppen az országgyűlés döntései emelték be őket a politikai életbe), a szász küldöttek többsége pedig kénytelen-kelletlen megszavazta az uniót.

A szorult helyzetben levő bécsi udvar jól tudta, hogy Magyarországnak és Erdélynek az unió által egyesült forradalmi tábora olyan hatalmas erőt jelent, amelyet mindenáron ellensúlyozni kell. Jól rávilágít erre Récsey Ádám táborszernagynak – az október 3-án törvénytelenül kinevezett magyar miniszterelnöknek – az erdélyi liberálisok egyik vezetőjének írt májusi levele: „A rend helyreállítása azzal fog kezdődni, hogy Erdélyt kezünkbe kerítjük, hogy a fellázadt Magyarországot két tűz közé szorítsuk, s így a lázadásnak gyorsan véget vessünk.

Ha Te az uniót keresztülviszed, de facto – nem pedig papíron –, akkor mi kényszerítve leszünk a románok segítségét igénybe venni, s hogy ebből mi lesz, elgondolhatod.”

Hogy az udvar a nemzetiségek segítségét valóban igénybe is vehette, abban jelentős

A Barcaság
központja: Brassó

része volt a magyar kormány nemzetiségekkel szembeni magatartásának. A XIX. század a nemzeti eszmék érlelődésének, elterjedésének kora Közép-Kelet-Európában. Ezzel a reformkor politikai gondolkodói is tisztában voltak. Hogy tevékenységükkel a haladást képviselik, arról is szentül meg voltak győződve. A magyar liberális nemesi ellenzék a francia forradalom eszméin nevelkedett. A francia forradalom vezetői pedig, miután az 1790-es népszámláláson kiderült, hogy az ország lakosságának a fele nem beszéli az állam nyelvét, vagyis nem francia, nemcsak a polgári rendért, hanem az egységes nemzetállamért is harcoltak. „Egy nyelvnek kell lennie – jelentette ki Ba-

rère de Vieusac, a konvent tagja –, amiként köztársaság is csak egy van.” Ez az elv fontos indokként szerepelt az elemi iskolai oktatás bevezetésének tervében is, mivel a tanítási nyelv mindenütt kötelezően a francia lett volna. A jakobinusok még azt is fontolgatták, hogy a baszk, provenszi, breton gyermekeket kiskorukban elszakítják szüleiktől, franciák által lakott területeken helyezik el, hogy minél hamarabb elfelejtsék édesanyjuk „ellenforradalmárnak” bélyegzett nyelvét.

Az egységes polgári nemzetállam eszméjét – magyar képviselői – nagyon jól összekapcsolhatták a magyar történelmi hagyományokban gyökerező egységes nemzetállam eszméjével, amely szerint Magyarországot különféle népek lakják, de – a horvát mellett – csak egy politikai nemzet: a magyar. Magyarország különféle ajkú népei azonban 1848-ban éppen azért léptek föl, majd Bécs bátorítására és nyílt támogatására azért ragadtak fegyvert, hogy nemzeti létüket biztosítsák. A francia forradalom tapasztalataira támaszkodó magyar vezetés azzal az érveléssel utasította el a nemzetiségi követelések jelentős részét, hogy március politikai és társadalmi vívmányai (jobbágyszabadítás, közteherviselés, népképviselői országgyűlés, törvény előtti egyenlőség) a hon minden polgárát fölemelték, s mellettük másodrangúak a nemzetiségi kérdések. Ez az érvelés persze elfogadhatatlan volt a nemzetiségek számára, mivel nyelvük, kultúrájuk, jövőjük feladását jelentette volna. Jól érzékelteti a nemzetiségek álláspontját a

májusi balázsfalvi gyűlésen meghatározó szerepet játszó Simion Barnut érvelése: „a jobbágyság és a dézsma eltörlése (...) testileg tett szabaddá”, „a szabadság nemzetiség nélkül olyan, mint a test lélek nélkül”.

Az udvar azt is kihasználhatta, hogy a nemzetiségek a magyar kormánnyal folytatott tárgyalásuk első kudarca után, de többnyire már azt megelőzve is, közvetlenül az uralkodóhoz fordultak követeléseik támogatásáért, sérelmeik orvoslásáért. Bécs pedig, mivel semmi sem kötelezte, nem fukarkodott az ígéretekkel, s előbb burkoltan,

később pedig nyíltan harcra buzdította magyarországi népeit a „jóságos császár ellen fellázadt hálátlan, vad magyarok” ellen.

A Szászöld
„fővárosa”:
Nagyszeben

Az udvar érdekeit báró Puchner Antal (német nevén: Anton von Puchner) altábornagy, Erdély katonai parancsnoka képviselte. Puchner származását tekintve felföldi szász volt. (A felföldi szepességi szászok, ellentétben az erdélyi szászokkal, a szabadságharc odaadó hívei lettek.) Besztercebányán született, katonai szolgálatát a magyar nemesi testőrségben kezdte. Nem mondhatjuk azt, hogy olthatatlan gyűlölettel viseltetett volna a magyar kormány iránt. (Mint például a félig magyar származású görögkeleti püspök, Andrei Șaguna, a Puchner támogatásával szervezett román Nemzeti Komité elnöke.) Puchner magatartását, helyzetét bonyolította, hogy a király kinevezésével lett törvényes alárendeltje a magyar minisztériumnak. Ezért jó ideig nem szervezhette nyíltan az ellenforradalmat. Sőt eleinte két

vasat tartott a tűzben. Egyik kortársa azt írta róla: „Még a legközelebbi pártjabelieit is, tehát mindkét oldalbelit tévedésbe hozta. . .” Ennek eredményeként „a magyar bizakodott”, „az osztrák pedig kételkedett” benne. Hiszen megengedte, hogy a hivatali épületekre kitűzzék a piros-fehér-zöld zászlót, toborzótiszteket rendelt a 11. és 12. honvédzászlóaljak szervezésére, s ő küldött két székely zászlóaljat és egy huszárosztályt Verbászra, a szerbek ellen. Mi több, eleinte még a kezdetektől fogva nyíltan „schwarzgelb”^{*} érzelmű Urbant is engedelmességre intette. Feltételezhető, ha a magyar kormány és a bécsi udvar között nem kerül sor szakításra, karrierjét úgy látta volna biztosítottnak, hogy – politikai elvei ellenére is – a magyar kormányt szolgálja. A nyár derekáig azonban meggyőződhetett uralkodója tényleges szándékáról, ezért augusztustól kezdve fokozatosan kihúzta a közmondásos vasak egyikét a tűzből, és egyre gondosabban készítette elő a talajt a magyar forradalom hátbatámadásához. A magyar nemzetőrség felfegyverzését szabotálta, miközben nagy energiával támogatta a szász polgárőrség szervezését. Puchner legelőrelátóbb lépése az volt, hogy a gyulafehérvári erődítmenytől távol tartotta a honvéderőket. Így Erdély legjelentősebb várrendszere osztrák kézen maradt, és az ellenforradalmi erők szervezésének és felfegyverzésének nélkülözhetetlen bázisa lett. Az ellenforradalom központja, a főparancsnokság székhelye

* „Fekete-sárga” érzelmű, azaz a bécsi udvar híve

Nagyszeben maradt. Itt ütötte fel tanyáját a szász nemzeti bizottság és a román komité is.

Erdély északkeleti szegletében, Beszterce és Naszód környékén hasonlóan veszélyes ellenforradalmi tábor szerveződött. Karl Urban alezredes, a naszódi román határőrgyalogezred parancsnoka már szeptember közepén nyíltan szembefordult a magyar kormánnyal. Puchner törvénytudóan kívarta azt, hogy a király feloszlassa a magyar kormányt és az országgyűlést. Amikor erről tudomást szerzett, csak akkor vetette le álarcát. Első intézkedéseként meghirdette a magyar nemzetőri alakulatok lefegyverzését, mivel azok, úgymond, a románok és a szászok kiirtására készülnek. Újabb, október 17-i kiáltványában pedig felszólította a románokat, hogy ragadjanak fegyvert, és működjenek együtt a császári csapatokkal halálos ellenségük leverésében. Puchner arra számított, hogy 15 000 fős hadseregét rövidesen 195 000 román népfelkelő fogja támogatni. „Az október 17-i felhívás (...) a hegyek között egybegyűlve találta a felkelésre készülő románok tízezreit – összegezi a kor történészszerzője, Spira György a következményeket –, úgyhogy a felkelő csapatok néhány nap múlva már meg is indíthatták irtó hadjáratukat a hegyek lábánál fekvő városok ellen, e városok magukra maradt magyar lakóinak a soraiban akkora pusztítást téve azután, hogy ezeket még az ellenforradalom némely szász hívei is csak a mongolok 13. századi dúlásával tudták párhuzamba állítani.”

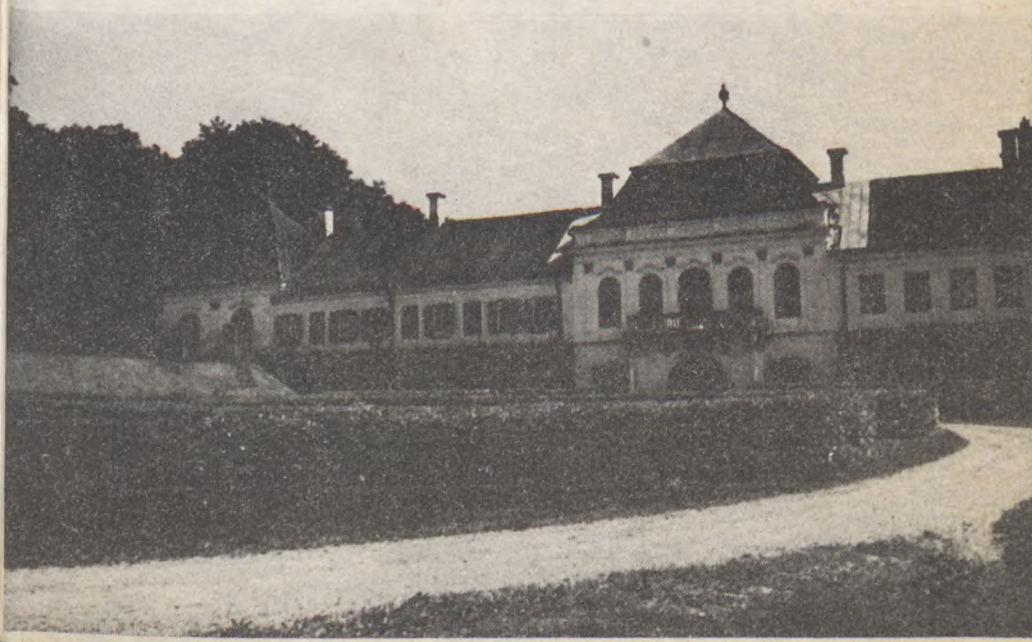
Karl Urban

Puchner október végén indította meg a hadjáratot az erdélyi forradalmi erők felszámolására. Egyik legfontosabb feladatának tartotta, hogy lefegyverezze a Mária Terézia alatt határőrvidékké szervezett székely székeket. Székelyföld népe ugyanis az október 16-i agyagfalvi gyűlésen hitet tett a magyar kormány mellett, és elhatározta a honvédsereg megalakítását. Az erdélyi császári hadsereg legtehetségesebb tábornoka, a magyar származású Gedeon vezérőrnagy november elején megszállta Marosvásárhelyt, majd beérve azzal, hogy Csíkszék semlegességet fogadott, haderejével Kolozsvárnak vette útját.

Puchernek az volt a terve – Windisch-Gräztől is erre kapott utasítást –, hogy Kolozsvárt megszállja, majd átkel a Királyhágón, és elfoglalja Nagyváradot, esetleg Debrecent. Így a magyar kormány elvesztette volna a Tiszántúlt, ahol 1849 telén megvetette a lábát, és a tavaszi hadjáratra

A zsidói Wesselényi-kastély

újjászervezte a hadsereget. Puchner három irányból nyomult Kolozsvár felé, s a hónap közepére elfoglalta Erdély fővárosát. A megvert, széthullóban levő honvédsereg Csucsá-Zilah-Zsibó-Nagybánya vonalára húzódott vissza, azaz kiszorult Erdélyből, amely az önvédelmét megszervező Háromszék kivételével teljes egészében a nagyszebeni reakció ellenőrzése alá került. Háromszék Berde Mózes és Gábor Áron által megszervezett hősi harcának következtében Puchner kénytelen volt Kolozsvárnál egyesült seregéből egy dandárt kiszakítani és a harcukat makacsul folytató háromszékiek ellen küldeni. Így támadását nem folytathatta egyazon lendülettel Csucsá irányában.

Az a tehetetlenség, amely magyar részről Erdély erélytelen és szűklátókörű polgári és katonai vezetését jellemezte, komoly mértékben hozzájárult a kudarcorozathoz. Katona Miklós ötezer emberének dési futása, azt is mondhatjuk, betetőzése volt a szervezetalanságnak, tájékozatlanságnak. Az Urban ezredes csapatait jóval felülmúló, de zömében nemzetőrökből álló magyar had november 24-én az első ágyúlövésre megfutott, és Nagybányán át Szatmárig hátrált.

Így festett Erdély és hadserege, amikor Bem fővezéri kinevezésével útra kelt, hogy a császáriak által legázolt országrészt föl-szabadítsa, és népei között békességet teremtsen.

A GYŐZELEM FELTÉTELE

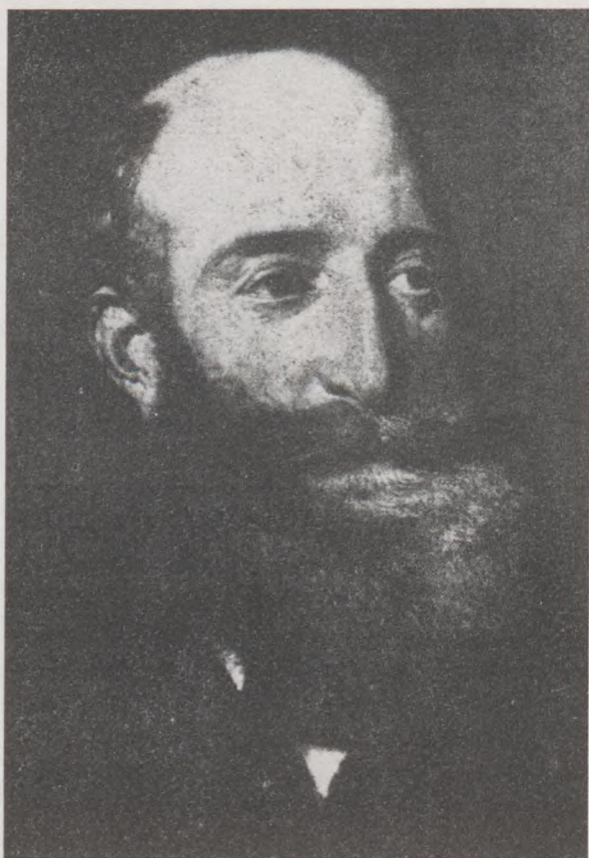
Nagy volt a sürgés-forgás Szatmárnémetiben, miután Kővár és vidékének kormánybiztosa, Teleki Sándor – kiről úgy hírlett, ő az egyetlen gróf, akit Petőfi barátjának tart – sürgőnyt kapott Bem tábornoktól: másnap érkezik, hogy átvegye a parancsnokságot, és szemlét kíván tartani az összevont honvédcsapatok fölött. Diadalkapu, üdvölvés, harangzúgás – mindez szóba került, hogy méltóképpen köszönthessék az osztrakenkai bajnokot, Bécs hősét. Teleki Sándor elégedetten tért nyugovóra, és jóleső érzéssel gondolt a másnapi parádéra. Legmélyebb álmából verte fel egy honvédtiszt, s jelentette:

– Bem tábornok megérkezett!

Teleki egy pillanat alatt magára kapta ruháját, és a Fehér Ház vendéglőbe sietett, ahol a lengyel vezér megszállt. Miután megtudta, hogy Bem még nem feküdt le, jelentkezett nála. És itt adjuk át a szót Telekinek, aki beszámol róla, hogy mi történt:

„Az első benyomás, melyet Bem tábornok rám tett, kellemetlen volt. Elöttem állt egy igénytelen kinézésű, kis homunculus (emberke), pisze orrával, duzzadt ajkaival, nyírott bajusszal, szakállát több nap óta ottfelajtette a borotva – öltözete hosszú, szürke köpönyeg, lengyel-zsidósan szabva –

Teleki Sándor

arcának jobb felén egy csak most heged-
ni kezdett seb – habozó, sántikáló lépések-
kel előmbe tántorgott, s rikácsoló hangon
kérdé:

– Wer sind Sie? – was sind Sie? – und
warum sind Sie?

Kicsoda ön? micsoda ön? és miért van ön?
– Ezen előzékeny szavakkal fogadott enge-
met leendő tábornokom.

Első pillanatra nem tudtam mit felelni –

de villámgyorsasággal megfutá agyamat helyzetünk nehézsége, a fegyelmeztelenség s viszály, mely seregünkben fekélyként elterjedt, s összeszedvén ékesszólásomat, az öregúrnak elszavalám:

– Én, tábornok úr! a kővárvidéki főkapitány és kormánybiztos vagyok – nevem Teleki Sándor, s azért vagyok, hogy az ön rendeleteit teljesítsem, s mások által is teljesíttessem –, mert meg vagyok győződve, hogy itt parancsolni s feltétlenül engedelmeskedni kell!

Az öregúr rám mosolygott.”

Az „öregúr” mosolya nemcsak a katonás megjelenésű, rokonszenves és találékony Teleki Sándor tömör, helyénvaló válaszát nyugtázta. Eszébe jutott az előző nap lejátszódott, szinte vígjátékba kínálkozó „deb-

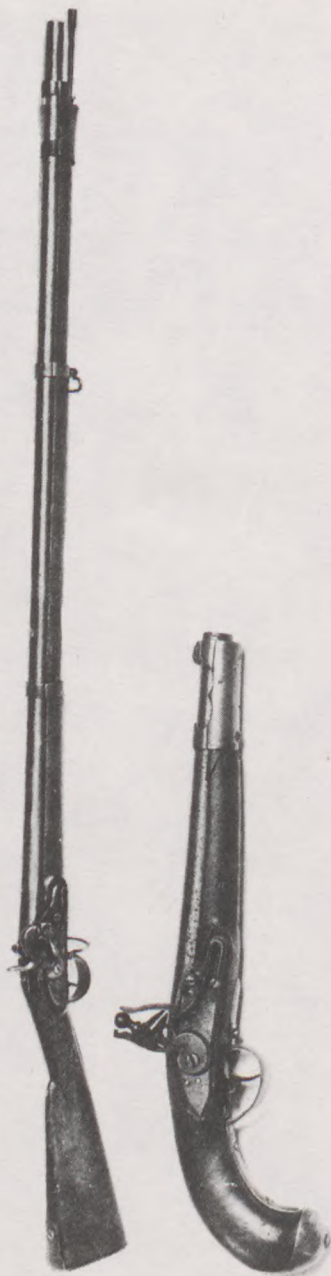

ceni jelenet”. Mekkora sikert aratott segéd-tisztje, Andrassy Aladár személyében. Amikor batárja megállt Debrecen főterén, az érkezése hírére összesereglett polgárok lelkesen megéljeneztek a kocsiból elsőként lepattanó Andrassyt. Őt vélték Bemnek, s délceg külsejével nyomban megnyerte a civileket*. Annál nagyobb volt a döbbenet, amikor a kopottas viseletű „öregember”, tapaszos ábrázattal és bottal a kezében megjelent a batár ajtajában, és Andrassy segítségével lekaszálódott. Néma csönd fogadta, csak botja koppanása visszhangzott.

Teleki múltja és jövője kicsit hasonlít Bem életútjára. Még börtönt is szenvedett idegenben. Igaz, nem Portugáliában, hanem 1842-ben Spanyolországban. Az ő kiszabadításáért (vagy talán életéért) nem az angol, hanem a francia konzulnak, a Szezi csatorna kapcsán később híressé lett Ferdinand Lessepsnek kellett közbenjárnia. A szabadságharc bukása utáni emigrációban pedig Telekit ugyanaz a vágy sarkallta csaknem másfél évtizeden át, mint Bemet egész életében: hazáját felszabadítani az idegen uralom alól. A magyar emigráció egyik legkiválóbb, legaktívabb képviselője. Az 1859-es francia–osztrák háború idején szervezője az itáliai magyar légiónak. Egy évvel később csatlakozik Garibaldi vörösingeseihez, részt vesz előbb a szicíliai hadjáratban, majd Nápoly felszabadításában. Bajtársa Türrnek és Tükörynek, s rövid ideig a Garibaldi oldalán harcoló legendás hírű magyar légiónak

* Cívis – debreceni polgár

is a parancsnoka. Kora minden jelentős képviselőjével kapcsolatban áll. Személyes jóbarátja az idősebb Dumas és Garibaldi. Tizennyolc évi távollét után, 1867-ben tér vissza hazájába.

Bem, mivel nem tudott magyarul, besztottjaival németül, franciául vagy tolmács útján értekezett. A szatmári nagypiacon felsorakozott egységek előtt meglepetés érte, mert a Vilmos-huszárok parancsnoka, Zsurmay Lipót őrnagy, aki huszárszázadát október végén hazavezette Galíciából, lengyelül jelentett neki. Kiderült, hogy tulajdonképpen honfitársak, mert Zsurmay – eredeti nevén: Zurmanski – is galíciai származású. Bem arcán azonban még túlságosan friss volt a sebhely, s nem hatódott meg a lengyel szótól. Minden figyelme az ágyúkra irányult. A vigyázzba merevedett honvédszázaljak és nemzetőrök, huszárszázadok és tüzérek nem csekély döbbenettel látták, ahogy újsütetű főparancsnokuk, aki inkább vásári zsibárusra emlékeztetett, mint katonára, szinte atyai szeretettel simogatja végig a lövegeket. Ez csak a bécsi légión diákkatonáit nem lepte meg. Ők már tudták, hogy Bemnek egyetlen szerelme van: az ágyú. A rövidesen meginduló hadjárat során persze egykettőre bebizonyosodott, hogy a lengyel generális nem ok nélkül „dedelgeti” a tüzérséget.

A szemle után a vendéglő nagytermében bemutatkozásra sorakozott fel a tisztikar. Bem azonban ezekkel az emlékezetes szavakkal intette le Zsurmayt:

„– Hagyja a bemutatást – lesz alkalmunk

Honvéddob

közelebből megismerkedni, mert én az urakkal maradok. – Uraim! a kormány engem *teljhatalmú* főparancsnokká nevezett ki. Én önöktől feltétlen engedelmességet kérek, aki nem engedelmeskedik: agyon fogom lövetni. De fogok tudni jutalmazni is.”

Az erdélyi hadsereg szilágysomlyói főhadiszállásán is ugyanezekkel a szavakkal mutatkozott be. Czetz János, akit Bem megerősített vezérkari főnöki tisztében, megjegyzi emlékirataiban: „E néhány szó valóban rávilágít az ősz vezér egész jellemére és arra, ahogyan beosztottjait kezelte: kérlelhetetlen szigorára, pártatlanságára, kíméletlenségé-

re, ha büntetett, nagylelkűségére, ha a szolgálatot, az érdemet jutalmazta. Nem nézett el semmit, és cselekedeteiben nyoma sem volt az önzésnek.”

A Csucsán, Szilágysomlyón, Zsibón és másutt elhelyezett csapatok létszáma alig érte el a 7000 főt. Ezzel az erővel nem lehetett megindítani a hadjáratot. Be kellett várni a magyarországi segélyhadakat. Közben rendületlenül folyt a toborzás, a sereg szervezése, átszervezése. Ezek – a győzelem előfeltételét képező munkálatok – nem kerültek bele a dicső tettek hadikrónikájába, holott nem kisebb erőfeszítést kívántak, mint egy ellenség által megszállt város elfoglalása. A honvédbakának bornyú kellett, puská és szurony. A huszárújoncnak lovat kellett vásárolni, nyerget csináltatni, fel kellett szerelni karddal, pisztollyal, karabélylyal. Nem beszélve a meleg lábbeliről, ruháneműről, hiszen 1848-ban különösen szigorú tél köszöntött Magyarországra. A honvédek mindenben hiányt szenvedtek. Leginkább a fegyverzetben. Amellett hogy a hadban kénytelen-kelletlen három fajta puskát használtak, egész zászlóalj, zászlóaljrészek vonultak lándzsával vagy kaszával harcba. Része volt ebben annak, hogy a kormány tulajdonképpn „mostohagyerekként” kezelte az erdélyi hadsereget. Mivel gondoskodó figyelme a főhadseregire irányult, szerette volna, ha Bem hadteste mindinkább „önellátóvá” válik.

A francia császár hajdani tisztje nagyon jól ismerte azt a napóleoni tételt, hogy *hasával menetel a hadsereg*. Katonáinak kifogás-

Egy magyar
hadikassza

talán élelmezéséért mindent elkövetett. Elrendelte, hogy a honvédek mindig kétnapi élelemmel legyenek ellátva, s gyakran ellenőrizte, hogy a katonák bornyújában megvan-e az előírt mennyiségű hús, szalonna, kenyér. Az élelmezés gondjai részben Teleki Sándor vállán nyugodtak, akit Bem még a szatmári találkozás után őrnagyi rangban a hadsereg mellé vett, és hadbiztosává nevezett ki. Most is jól választott.

Az új parancsnoknak nemcsak alárendeltjeivel, hanem a kormánnyal szemben is

erélyesnek kellett lennie. Ő ugyanis mind a büntetésre, mind a jutalmazásra vonatkozó ígéretét betartotta. Nemcsak a győzelem kivívását javadalmazta havi zsolddal, hanem egy-egy nehezebb út megtételét is. Aki pedig kiemelkedő hőstettet hajtott végre, a dicséret mellett biztosan számíthatott a külön „díjazásra” is. Ezt az esetek többségében rossz szemmel nézte a debreceni kormány, és Bemnek a hadikassza megnyitásáért külön háborút kellett vívnia a mellé rendelt kormánybiztossal.

Bem a hadjárat megindítása előtt számot vetett az erdélyi hadsereg összes fogyatékoságával. Igyekezett képet nyerni az egyes zászlóaljak, huszárszázadok erényeiről, hibáiról. Tudta, hogy a lelkesedés csodát művel, de csakis a megalapozott lelkesedés. Frissen élt még annak az emléke, hogy Katona Miklós nemzetőrei milyen lelkesen szálltak hadba, s aztán az első ágyúlövésre megfutottak. Ezért, hacsak tehetné, a nemzetőröket besorozta honvédek, az idősebbeket pedig hazaküldte. „Mikor az ember rendkívüli katonai dolgokat akar végbevinni: legelső a *fegyelem*, utána a *lelkesülés* – vallotta –; az elégedetlen ember nem lelkesül, azért mindent el kell követnünk, hogy a seregünkben, amennyire lehet, minden ember elégedett legyen; előléptetni mindenkit érdeme szerint, hamar, gyorsan, jóltartani a hadsereget s fizetni gyorsan. Engem, tudom, vádolni fognak, hogy pazarlom a pénzt, de majd a hadjárat végén, az eredmények után látjuk meg, ki harcolt a legolcsóbban.”

FELSŐ-ERDÉLY FELSZABADÍTÁSA

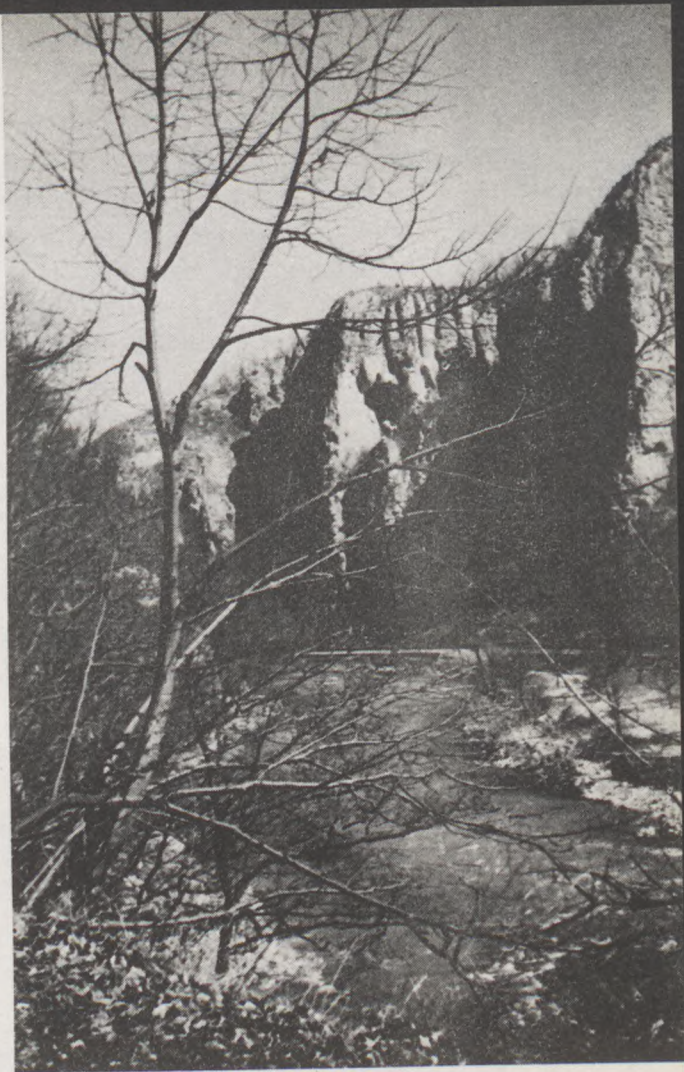
December közepére megérkeztek a magyarországi segélyhadak utolsó egységei is. Így a felső-erdélyi sereg a következő erőkkel indíthatta meg a hadjáratot:

A jobbszárnyon állt Riczkó Ignác parancsnoksága alatt az I. dandár 4500 emberre 6 ágyúval. Feladata volt a csucsai szoros, vagyis az Alföldre nyíló kapu őrzése. A II. dandár hasonló erejét – (de 10 ágyúját) – Czetz János vezette. A dési osztrák haderő szemmel tartását és Riczkó támogatását bízta rá Bem, aki a Nagybányaig nyúló bal-szárny 3600 emberét irányította. A terv szerint Jabłoński ezredes Désnél állomásozó különítményét neki kellett volna szétverni. A magyar hadvezetés úgy számolt, hogy a három dandár Kolozsvár előtt egyesül.

Az újjászervezett erdélyi hadsereg december 18-án és 19-én esett át a tűzkeresztségen. A császári had Wardener tábornok és Urban ezredes által vezetett főerői megkísérelték áttörni a csucsai védelmi vonalat, Riczkó dandára azonban két napon át sorra visszaverte az ellenség meg-megújuló rohamait. A 11. zászlóalj ezekben a napokban indult el a dicsőség útján: katonáit hamarosan egy sorban emlegették Damjanich hadtestének híres szegedi fehértollasaival és kassai veressipkásaival.

A Sebes-Körös
Csucsánál

Az osztrákok végül meghátráltak. Visszavonulásuk fedezésére könnyűlovasaikat is bevetették. Arról, hogy ezt követően mi történt, beszéljen Szigethy Miklós, a 11. zászlóalj főhadnagya: „Az ellenség a maga részéről többször kísérelt meg gyalogsági rohamot avégre, hogy hadállásunkat megtörje, míg végtére belátva, hogy sem ágyúival, sem

gyalogságával nem képes honvédeink bátorságát, s hősiei vitézségét megtörni, mint utolsó eszközhöz, lovassági rohamhoz folyamodott, ennek főképpen erkölcsi hatására számítva, mert különben lovassági roham ott, hol csak négyesével nyomulhat előre, úgyszólván négy kar működhetik, nem indokolható. Azonban egyelőre némi sikere lett, mert honvédeink a meglepetés első benyomása alatt vissza kezdettek futni a lovasság előtt, annyira, hogy az osztálya élén rohanó (vágató) gr. St. Quentin kardjával szinte beérte őket; – azonban az út egy hirtelen kanyarulatánál az előszökellő sziklák által némileg fedeztetve, gyorsan tömeggé alakultak, s az üldöző ellenséggel szembe fordulva, azt egy hatalmas lövéssel (sortűzzel) köszöntötték. A rohamoszlop elején levő lovasok vezérökkel, lovaikkal együtt egyszerre összeomlanak, a honvédek tüzelése ismétlődik, sőt folytonossá válik; erre a rohamában feltartóztatott lovasság zavarba jő, visszavonulása a szűk úton kellő sebesen nem volt végrehajtható, az országút magas, erdős oldalára állított honvédek a pillanat és helyzet szerencsáját felhasználva, nem kímélték a golyót és követ; most ők rohanták meg a visszafordult lovasságot, s lövöldözéseikkel tovaüldözték.” A rohamot vezető francia származású őrnagy, Auguste Bigot de Saint-Quentin gróf teteméért az osztrákok követséget menesztettek Riczkóhoz, aki katonai tiszteletadással búcsúzott bátor ellenfelétől.

Egy nappal később újabb vereség érte a császáriakat. Jabłoński ezredes intézett tün-

tető támadást Czetz arcvonala ellen. Különítménye azonban ezen a ponton is megfuttott a bátran harcoló honvédek elől. Jabłoński Désig hátrált, így Bemre maradt a feladat, hogy továbbkergesse.

A hencegő lengyel származású császári ezredest, aki korábban azt hangoztatta, hogy tíz román határőrével akár tízezer magyar honvédet is képes szétverni, szerényebbé tette az örmény ősökre visszatekintő Czettől elszenvedett kudarc. Arról azonban nem mondott le, hogy meg ne próbálja feltartóztatni, és ezáltal helyben topogásra ne kényszerítse Bemet. Ezért 600 emberével és 2 ágyújával elébe ment, és december 23-án éjszaka meglepetésszerű támadást indított ellene. Rohamát persze csak Jabłoński gondolta váratlannak. Bem felkészülten fogadta a császári különítményt. A honvédek először láthatták, hogy micsoda mágusként bánik az ágyúkkal. Ő volt a legfőbb „dirigense” a tüzérségnek. Ahhoz, hogy utasításait pontosan végrehajtsák, gyakorlott, képzett tüzérek kellettek. Nemcsak a fáradtságos vonulás, az ágyú gyors „felmozdonyozása” okozott gondot – egy-egy lövést is több összehangolt mozzanat előzött meg. Jó képet rajzol erről egy köztűzér beszámolója: „Egyik a túrószacskó formájú löveget (lövedéket – K. I.) dugja az ágyú torkába, a másik betolja azt a tömőfával, a harmadik irányoz, a negyedik tartja az égő kanócot, az ötödik az ágyúagy (lafetta) karikáiba dugott rúddal segít az irányzónak célba emelni az ágyút. A hatodik löszert ad ki az üteg- vagy löszerkocsiból. Kettő pedig, sőt három

is nyakába akasztott bőrtáskában hord lőszert az ágyúhoz.”

Gyakorlott, képzett tüzérek! Kezdetben az egész magyar hadsereg hiányt szenvedett bennük. Az újonc-, részben diáktüzéreket, a hadjáratok képezték olyanokká, hogy a szabadságharc ismert cári történetírója, I. Oreusz 1888-ben kiadott, *Az 1849. évi magyar háború leírása* című munkájában a magyarok legjobb fegyvernemének a tüzérséget tartja. Ez, ha nem is fedí a valóságot, jelzi tüzérségünk hírét. Kétségtelen azonban, hogy a lengyel szabadságharc egykori tüzérségi főparancsnoka minden magyar hadtestparancsnoknál tudatosabban támaszkodott ágyúira és használta ki őket a hadjáratok során. A nyári, Beszterce környéki harcok idején például az általa vezetett ágyúknak fő részük volt abban, hogy a besztercei hadosztály a vesztes csaták után is rendre harcképes maradt.

Elképzelhetjük Bem mámorát a Jabłoński elleni harcban. Tizenhét és fél év után ismét nyílt téren igazgathatta az ágyúkat, ennek eredményeként a császári ezredes most már Dést feladva Bethlen és Beszterce felé menekült. A felszabadult város polgárai kitörő lelkesedéssel fogadták a bevonuló honvédeket. A hadseregre szinte itt leselkedett a legnagyobb veszély. A karácsonyra készülő, vendégszerető désiek majdnem szétszedték a felszabadító zászlóaljkat, huszárszázadokat. Bem azonban nem engedélyezett hosszú pihenőt. A hadsereg a hasával menetel napóleoni elv helyett most új eszmével állt elő: *az ellenséget lábbal kell megverni*. Tehát:

A felszabadított
Kolozsvár látképe

irány Kolozsvár! Oda indult Czetz is. Kegyetlenül hideg volt, de honvédeknek mindenütt meleg étellel és fűtött szobával fogadta a vidék magyar lakossága.

December 25-én megismétlődött a negyven nappal azelőtt lejátszódott jelenet – szerepcserével. Most az osztrákok adták fel kardcsapás nélkül Kolozsvárt, s az egyesült erdélyi hadsereg lett a bevonuló. Míg azonban Urban hódoltatóként szállta meg annak idején a várost, Bemet felszabadítóként fogadta a lelkes lakosság.

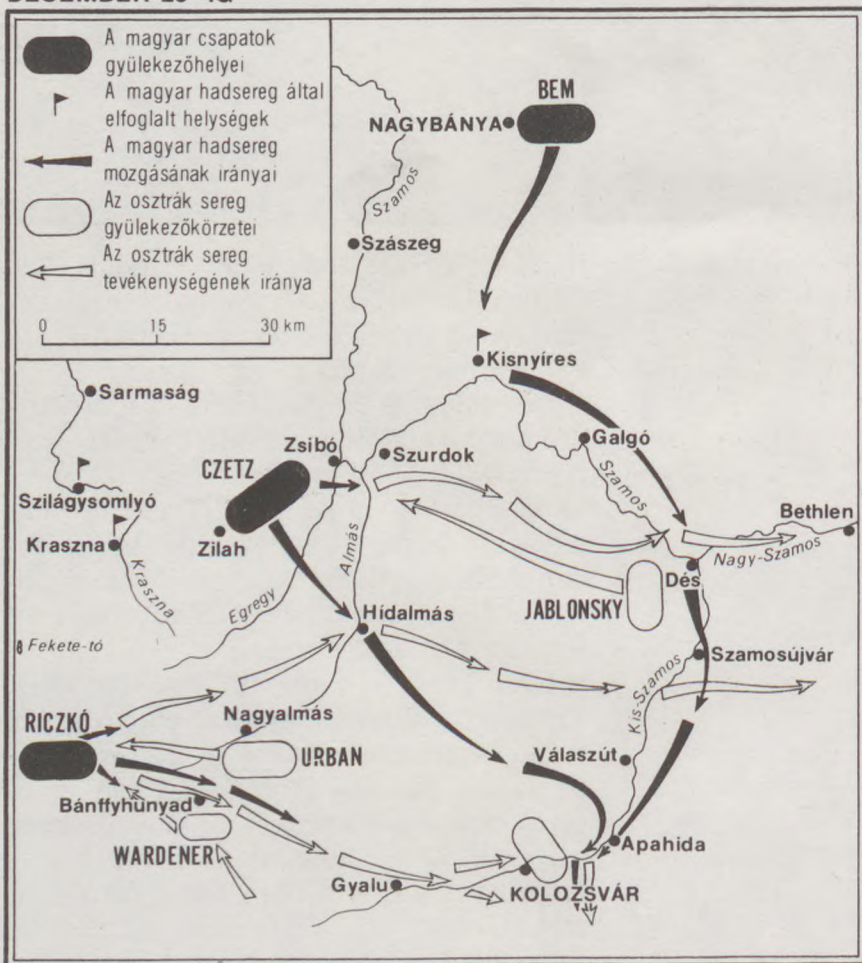
Bem itt se táborozott hosszabb ideig. Tisztában volt azzal, hogy az eltelt egy hét szép győzelmei ellenére se sikerült megroppantani a szemben álló császári had gerincét. Veszteségeik nem voltak különösebben súlyosak, de tagadhatatlan sikerként lehetett elkönyvelni azt, hogy mind Wardener, mind Urban visszavonult. Wardener Tordára húzódott, Urban dandárának pedig sike-

rült a magyarok által ellenőrzött területről Besztercére menekülni. Négy századát azonban bekerítették és jelentős hadfelszereléssel együtt elfogták a honvédek.

A lengyel vezér úgy döntött, hogy nem

A HADI TEVÉKENYSÉG ERDÉLYBEN 1848 DECEMBER 18 -TÓL DECEMBER 25 -IG

A kolozsvári Bánffy palota. Bem itt ütötte fel a főhadiszállását

hagy ellenséges erőt a hátában, s mielőtt a Székelyföld útbajtásával Nagyszeben ellen indulna, leszámol Urban dandárjával. Ezt kívánta Kolozsvár biztonsága. A város és környéke védelmét szolgálta az itt szervezett katonai körzet is.

A hadsereg tábori nyomdájára nagy munka várt Kolozsvárott is, mivel Bem ismételen lépéseket tett Erdély népeinek összehívására. „Bevezetöül” kiáltványt intézett *Erdély lakosaihoz*, amelyben általános amnesztiát hirdetett mindazoknak, akik leteszik a fegyvert, és békességre térnek. „A magyar hadsereg jó, hogy kiszabadítson titeket a reakció rabigája s a katonai zsarnokság alól” – hangzott a felhívásban, amely így folytatódott: A magyar álladalom által biztosított szabadság ismét életbe lép. Mindennemű politikai vétkekért általános bocsánat biztosítatik az egész országra nézve.”

Bem, aki néhány hónappal azelőtt Ilyvóban tanúja volt, hogy az osztrákok mint ugrasztották egymásnak az ukránokat és a lengyeleket, tettekkel is bizonyítani igyekezett, hogy komolyan gondolja Erdély népeinek összebékítését. A Csucsánál fogságba esett román népfelkelőket szabadon engedte. Egy részük felcsapott honvédnek. Az erdélyi hadseregben egyébként mindvégig szép számmal harcoltak románok, hiszen a Királyhágón inneni románság jórészt hű maradt a márciusi forradalomhoz. A főparancsnok azonban törekedett arra is, hogy az amnesztia meghirdetését az ellenség ne érezhesse gyengesége jelének. Ezt már idézett manifesztumában is kifejezte:

„Ámde midőn a múltakra fátyol vettetik, midőn az eltévedt lakosoknak kegyelmes bűnbocsánat adatik, figyelmeztetnek egyszerismind az ország minden lakosai, hogy az alkotmányszerű kormány ellen elkövetendő minden újabb politikai vétkek haditörvényileg fognak büntettetni.

Azon lakosok, kik kezeikben fegyverrel fogatnak el, úgyszintén kik a magyar hadseregeink belépte után rögtön mindennemű tűzfegyvereiket át nem adják, halállal büntettetnek.”

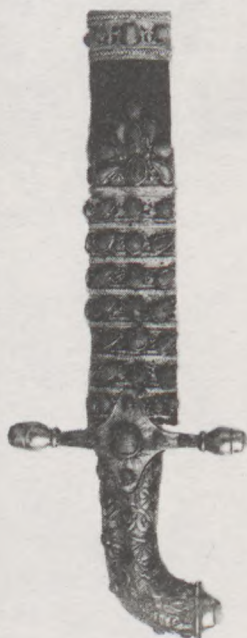
December 26-án Bem szemlét tartott csapatai fölött. A 11. zászlóaljat 2 osztály Mátyás-huszárral és 1 ágyúüteggel Czetz parancsnoksága alatt Tordára indította. A Kolozsvártól délre, 30 kilométerre fekvő város, ahol a világon először mondták ki a vallásszabadságot, fontos stratégiai pont volt. Czetzre így többértű feladat várt.

◀ A kard, amelyet Bem
Kolozsvárott
ajándékba kapott

A Kolozsvárott
ajándékba kapott
kard díszes
markolata és hüvelye

Amellett, hogy szemmel tartotta a fontos kolozsvár-gyulafehérvári utat, védelmeznie kellett a környék magyar helységeinek lakosságát, és lehetőség szerint toboroznia kellett az aranyosszéki székelyek körében. Csetznek azonban túl csekély ereje volt ahhoz, hogy mindezeknek a feladatoknak megfeleljen. A közeli Nagyenyednek se tudott védelmet nyújtani, amelyet híres kollégiumával, könyvtárával együtt január elején másodszor prédáltak fel a román népfölkelők.

Bem eközben 3600 gyalogos, 800 lovas és 3 ágyúüteg élén erőltetett menetben vonult Beszterce felé, hogy Urban seregét megsemmisítse, vagy Bukovinába kergesse. A honvédcsapatok egy része már Újévkor bevonult Naszódra, s a várost felégette. Bizonyára Beszterce is a lángok martaléka lett volna, ha nincs ott Bem. Jelenléte, tekintélye az enyészettől mentette meg az erdélyi szászok egyik ősi fészket. A lengyel vezér itt rövid pihenőt tartott, és utasította Teleki Sándort, hogy teremtsen elő a hadseregnek tíz napra való élelmet, mivel átkel Bukovinába, s ha kell, Csernovicig üldözi Urbant. A makacs osztrák parancsnok a sorozatos vereségek ellenére úgy tervezte, hogy a borgói szoros bevehetetlennek tartott szurdokjában még egyszer megveti lábát. Utóvédjének két századával és 2 ágyújával eltorlaszolta az átjárót. Bem azonban a természet alkotta erődítményből is kiverte az ellenséget. Az erdélyi had fővezére este már ugyanabban a viskóban szállt meg, amelyben röviddel az előtt az osztrák parancsnok tartózkodott.

Bem fáradtan leheveredett a fal menti lócára, bundájába burkolózva szunyókálni próbált. A kemencében lobogó tűz szellemek táncát vetítette a falakra. Az asztalon gyertya pislákkolt. A román házigazda kunyhójában karácsonyi béke honolt. Bem az időtlenség érzetéből felriadva az ajtó felé nézett: egy osztrák tisztre esett pillantása. A tábornok megszólította a foglyot. A kialakuló párbeszéd, amelyet Teleki Sándor örökített meg, nemcsak Bem emberségére világít rá. Szóba kerül a hadjáratoknak, si-

Bem honvédei
a bukovinai Dorna-
Watráig üldözik
Urban seregét

kereknek-balsikereknek egy olyan össze-
vője is, amelyről eddig még nem esett szó:
az időjárás!

„– Hogyan fogták el önt?

– Betegen feküdtem az ágyban.

– Kiss úr, kérem, adjon egy széket, tessék
leülni, mi baja van?

– A mellem fáj, és vért hányok.

– Nem bántalmazták?

– Nem, igen jól bántak velem, az ágyban
hagytak; jószántamból öltöztem föl s jöttem
ide, magamat jelenteni.

– Mennyiből s mikből áll seregök?

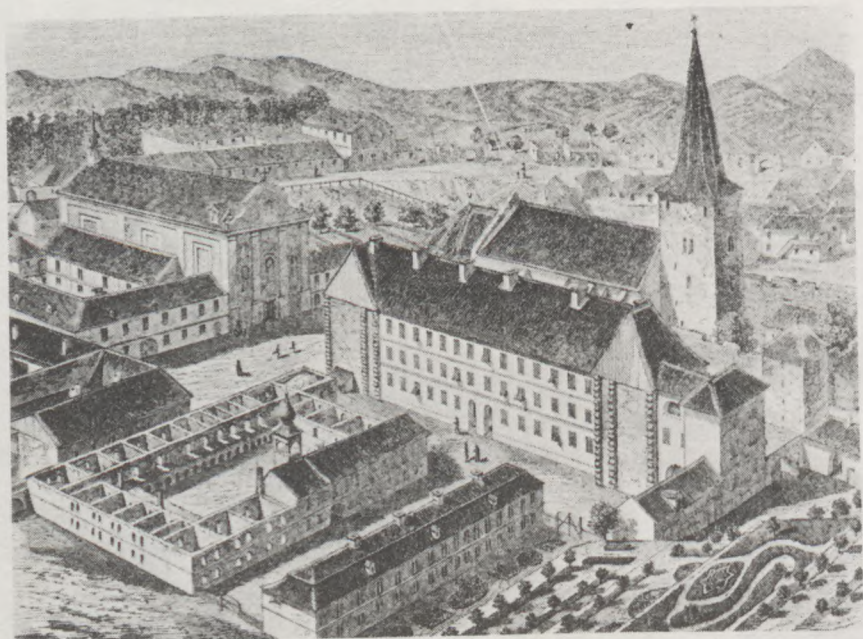
– Nem tudom.

– Mi a terve Urbannak?

– Nem tudom; s megbocsásson excellen-
ciád (. . .), ha tudnám, se mondanám azt,
amit nem szabad; én hűséget esküdtem a
császáromnak, s azt meg is tartom, tudom,
excellenciád is méltányolja azt. Különben
azt hiszem, hogy Urbannak határozott célja
nincsen is. Mi Beszterce és Naszód előtt
pocsékká voltunk téve; úgy voltunk meg-
győződve, hogy ez a hely bevehetetlen, és itt
is csak a katonai becsületért küzdöttünk.

A lehetetlen megtörtént. . . Fájdalommal és
szégyennel vallom be, amit különben excel-
lenciád is jól tud, hogy seregünk teljesen
demoralizálva van: mindenben hiány, lősze-
rünk fogyatékán, élelmünk szűken, fél
adagra leszállítva, elrongyosodva, mezítláb,
előőrseink elevenen fagynak meg, s ott kap-
juk reggel őket halva, gyógyszerárunk el-
maradt vagy elfogták, a fegyelem megszűnt,
mindenki parancsol, senki sem engedelmes-
kedik, kórházaink nincsenek, sebesültjein-

ket nem ápolja senki, lovaink eldőglöttek, alig voltunk képesek az ütegeket előreküldeni; mint mondtam, itt csakis a katonai becsületért küzdöttük az utolsó csatát; boldog, aki elesett, bár köztük lennék én is! . . .

A nagyenyedi
kollégium

– Mit akar ön, tiszt úr?

– A fogolynak nincsen akarata.

– De a beteg embernek lehet.

– Parancsoljon, tábornok úr, én engedelmeskedem, úgyszincsen már sok hátra! . . . A mellbeteg ezt a hideget nem állhatja ki. . . szeretnék csendesen s meleg szobában meghalni.

– Teleki őrnagy úr holnap vissza fog menni Besztercére, önt beviszi, elhelyezi, s gyógyíttatni fogja. (. . .)

– Hogyan tudom ezt meghálálni? – (. . .)

– Gyógyuljon meg!”

„Így bánt hadifogllyaival a *rablócsapatvezér*, a *bandita főnök*, a *törvényen kívül helyezett lázadók feje*, a *Rebellenführer*, mint ahogy Bem tábornokot a *lovagias komis* Urban kiáltványaiban nevezni szokta” – fűzi hozzá Teleki Sándor.

Bem tisztelte ellenfelét, de akadtak kivételek. Többek között Urban is, akiről csak a megvetés hangján tudott szólni. Nem azért, mert a honvédsereget ócsárolta, ez általános volt az osztrákok részéről, hanem azért, mivel szamosvölgyi visszavonulása során védtelen falvak lakóin töltötte ki bosszúját.

Teleki Sándor még egy fontos eseményről beszámol a tihucai csata kapcsán. A győzelem után Bem felsorakoztatta a sereget, és megkérte Mikes Kelement, akit aznap ezredessé léptetett elő, hogy fordítsa szavait, mert szónokolni kíván. Mikes feszült figyelemmel készült a hosszas beszédre. Bem azonban ezúttal is lényegretörően tömör volt:

– Gyermekeim! Fél Erdély a miénk!

A GÁLFALVI GYŐZELEMTŐL A NEGYSZEBENI VERESÉGIIG

Bem a tekei templomdombról szemléli a Szászrégen felé masírozó honvédhadat. A vakítóan fehér tájban, a völgy alján, mint színpompás folyó kígyózik a sereg. Mene-
telnek a 2. székely zászlóalj, a 4. honvéd-
zászlóalj, Kemény Farkas zászlóaljának le-
gényei. Nyomukban a szatmári nemzetőrök
és a bécsi légió sötétkék ruhás, spanyolkala-
pos diákjai. És a huszárság: a Vilmos-huszá-
rok, a Mátyás-huszárok meg a székely hu-
szárok. Az ágyúk aranylóan csillognak a
napban. Most, úgy tetszik, van belőlük ele-
gendő. Bár Bem szerint nem lehet annyi
ágyúja, amennyinél ne lehetne még több.
Négy üteg huszonnégy lövege dörög az
úton.

Bem mellett ott a törzskara. A komor, de
határozott tekintetű újsütetű ezredes, Mikes
Kelemen, akinek vezére magában fényes ka-
tonai pályát jósol. Bethlen Gergely őrnagy:
társai tudták róla, hogy Napóleon híres hu-
szárját, Murat marsallt tekinti példaképé-
nek. Nem véletlenül: Erdély legjobb lovasá-
nak hírében állott. Vakmerő bátorságának
minden alkalommal bizonyítékát adta: hu-
szárai rohamát rendszerint személyesen ve-
zette. Bátorságban nem maradt el Bethlen
mögött Kiss Sándor őrnagy se. De ő sokkal
megfontoltabb döntései előtt lelkiismerete-

Czetz János ►

sen mérlegelte a körülményeket, ezért a haditanácsok egyik leghasznosabb résztvevője volt. Bem főtisztjei közül Kemény Farkas őrnagy a legidősebb. Jó hazafi és bátor katona ő is. Csak később, a nyáron tűnik majd szerfelett lassúnak, „gyanúsán” megfontolt-nak. Czetz János Tordán tartózkodik. Bem már tudja, hogy személyében jól választott, amikor kinevezte vezérkari főnökévé. Képzett, intelligens katona, aki nagyobb feladatot is képes önállóan megoldani. Az erdélyi hadsereg főparancsnoka azt még nem tudja, hogy alkalmasint majd kit nevezzen ki helyettesének, őt-e vagy Mikes Kelement. Ed-digi tetteikből messzemenő következtetést levonni szerfölött kockázatos. Jan Skrzynecki „esete” lebegett előtte intő példaként. Őt azért nevezték ki a lengyel had főparancsnokának, mert gyaloghadosztálya megállta helyét a grochówi csatában. Így e helytállása révén lett a lengyel ügy sírósója. Holott ha a hadosztálya élén marad, talán még hasznára is lehetett volna ugyanannak az ügynek... Bem elégedetten szemléli a seregét. Eszébe jut, hogy a lengyel hadak is ugyanilyen jókedvű bizalommal vonultak Mihály nagyherceg gárdahadteste ellen. Egy villanásra önmagát is látja – könnyű-lovasütege élén. Biztos volt a győzelemben – mint minden bajtársa. Skrzyneckit leszámítva! De most nem ütegparancsnok, hanem egy hadsereg vezérlő tábornoka. Három évtizedes álma valósult meg. Ezzel a haddal kell bosszút állnia Danckáért, a Konstantintól elszenvedett megaláztatásokért és Osztrolenkáért is...

A tábornok elégedett. Riczkó Ignácot egy zászlóaljjal, egy lovasszázaddal és egy üteggel hátrahagyta Beszterce-Naszód vidékének fedezésére. Urban nem valószínű, hogy betörést kísérelne meg Bukovinából. Ha mégis átkelne a hágón, a kolozsvári és a dési körzet honvéderői azonnal Riczkó segítségére siethetnek.

Legfontosabb feladat a császári reakció tűzfészkének széttiprása. Bem tehát elhatározó lépésre szánja magát: Nagyszeben ellen indul. Előbb azonban meg kell erősíteni a hitüket vesztett székelyeket, hiszen január első napjaiban színleg még a magára maradt Háromszék képviselői is letették Brassóban a hűségesküt, s megígérték, hogy beszo­lgá­latják fegyvereiket. Szerencsére a baloldali erők meghiúsították a szék meghódolását: az ágyúkat pedig Gábor Áron tüzérei elrejtették. A magyar határőri alakulatok végül nem tették le a hűségesküt. Egyébként Bem is megüzente nekik, hogy a fegyverrel kikényszerített eskü nem eskü, különösen olyan királynak nem, aki törvénytelenül került trónra. Futárok által felszólította Háromszék népét, ne egyezkedjék a császáriakkal, és rendezze haderejét, hogy a Nagyszeben ellen vonuló sereghez csatlakozhassék. Január közepén a háromszékiek felmondták a császár tisztjeivel kötött egyezményt.

Arra a hírre, hogy Urbant kiűzték Erdélyből, és Bem a nemrégiben lecsendesített Székelyföldnek tart, a főhadparancsnok, Puchner is kimozdult Nagyszebenből. Minden rendelkezésére álló erőt mozgósított, hogy ellenfelére megsemmisítő csapást mér-

jen. Bem arra számított, hogy Marosvásárhelyen nagyobb hadat vehet magához, de a Székelyföld újbóli talpraállítása nem ment egyik óráról a másikra. Így Bem a tordai csapatokat mozgósítva indult meg a Kis-Küküllő völgyében, hogy útját állja Puchnernek.

Január 16-án az elővédet vezető Mikes Kelemen Gálfalvánál ellenséges erőre bukant. Mikes jó tanítványnak bizonyult: tüzérésgével elnémított egy osztrák üteget, majd a székely zászlóalj lendületes szuronyrohama az ellenséges gyalogságot is kivetette a faluból. Jó kezdet volt, de a döntés másnapra maradt.

A két főszereg találkozására a szomszédos Szőkefalvánál került sor. Az erdélyi hadjáratnak ez volt az addigi legnagyobb összecsapása. Az éj folyamán Bem kitűnő érzékel helyezte el csapatait, állította fel ütegeit, amelyeknek ezúttal is döntő szerepük volt a sikerben. Nemcsak az osztrák ágyúkat tartották eredményesen sakkban, hanem a gyalogság sorozatos rohamait is megghiúsították. Miután tüzérésgyi tűzzel kellőképpen „megpuhította” ellenfelét, a honvédszászlóalj egy részét is rohamra indította. Ezzel egyidőben Bethlen Gergely őrnagyot a székely zászlóaljjal, a bécsi légióval és egy osztály Mátyás-huszárral az ellenség hátába küldte, hogy a medgyesi utat elzárja. Ez a manőver azonban nem sikerült, így Puchner 300 halott és sebesült hátrahagyásával vissza tudott vonulni.

Bem most is példát mutatott bátorságával, nyugalmaival. Azt vallotta, hogy aki

Mikes Kelemen
ezredes

másokat halálba küld, annak magát sem szabad kímélnie. Hogy ő mennyire nem kímélte magát, azt a szőkefalvi csata utolsó szakasza is bizonyítja. Az üldözés során ugyanis Bem törzskari tisztjeit megelőzve vezette a jobbszárnyat. Ekkor a szurdokszerű útkanyarulat mögül váratlanul előtört egy csapat osztrák könnyűlovas. Bátor tisztjük, Hepperger főhadnagy villámgyorsan Bem közelében termett, és kardjával a hátára sújtott. Köpenye és kabátja szerencsére felfogta a csapást, a második vágást pedig már Mikes hárította. Kiss Sándor ör-

Nagyszeben,
evangélikus templom

nagy és Teleki Sándor végül ártalmatlanná tették a vagdalkozó főhadnagyot, aki szét-
hasított sisakkal, vérző arccal zuhant a hó-
ra. Bem a marosvásárhelyi kórházba szállít-
tatta vállalkozó kedvű ellenfelét, és meg-
hagyta, hogy részesítsék gondos orvosi ellá-
tásban. A többi könnyűlovas rosszabbul
járt: elhullottak a Mátyás-huszárok kard-
csapásaitól.

Bem másnap bevonult Medgyesre, amely-
nek szász lakossága nem tanúsított ellenál-

lást, békével fogadta a honvédeket. Itt némi hadianyag került a magyarok kezére. A 800 zsákmányolt puskának azonnal akadt gazdája. A lándzsás honvédek egy része végre tűzfegyverhez juthatott. A sereg némileg kipihente magát, majd január 19-én megindult Nagyszeben ellen.

Nagyszeben nemhiába volt a Főhadparancsnokság székhelye, az erdélyi osztrák hadtest legfőbb felszerelő állomása, az ellen-

Nagyszeben,
utcarészlet

forradalmi mozgalom központja. A várost az elmúlt hónapok folyamán, minden eshetőséggel számolva, erődítménnyé építették ki. A belvárost övező körfalakon lőrészeket vágtak, és védőfolyosót ácsoltak. Ahol a falak hiányoztak, föld- és cölöpgátakat emeltek. A belvárost átszelő Cibin folyó vizesárokak is megtette. A külvárosokat földsáncokkal övezték, s környéküket, ahol csak lehetett, elárasztották a felduzzasztott folyó vizével. A fontosabb utcákat cölöpgátakkal vagy torlaszokkal zárták el. Puchner legalább hétezer embert és 30 ágyút vont össze támaszpontjának védelmére. Természetesen számíthatott a szász nemzetőrség meg a falakon és sáncokon elhelyezett lövegek támogatására. Bem ostromra készülő serege ennél gyengébb volt. A reguláris erőket csak Czetz Tordáról odarendelt dandára egyenlíthette volna ki, de az néhány órával lekésott a csatáról.

Nem volt-e Bem részéről könnyelműség felkészületlenül belevágni az ostromba? – tehetjük fel a szaktörténészek nyomán mi is a kérdést. Bem, noha nem fordított különösebb figyelmet a felderítőszolgálat szervezésére, tisztában volt azzal, hogy gyengébb, mint nagyszebeni ellenfele, de ki akarta használni azt a lélektani előnyt, amelyre az elmúlt hetek sikereivel szert tett. Amióta ő állt az erdélyi hadsereg élén, egyetlen csatát se veszített el. Tudta, hogy győzelmei óriási riadalmat keltettek a Szászföldön és a Barcaságban. Brassó idős parancsnoka, Schurter tábornok például a székelyek közeledésének – egyébként megalapozatlan – hírére

garnizonjával együtt a Tömösi-szorosba futott. Nagyszeben polgárai is csomagoltak, de menekülni készült a román komité és a szász nemzeti bizottság is. Bem tehát nem minden alap nélkül számolhatott azzal, hogy a város, a puszta megjelenésére, kapitulálni fog. Puchner azonban, akit a január 20-i tiszti gyűlés árulással vádolt, és el akart mozdítani posztjáról, túlságosan szégyenletesnek tartotta volna Nagyszeben harc nélküli kiürítését.

Bem, amikor törzskarának élén az osztrák vonalig lovagolt, oly közel, hogy szinte hallotta az ellenséges katonák lélegzetvétele, hiába leste a fehér zászlós parlamentereket. Sűrű, kísérteties köd szállta meg a téli tájat, amely mintha a halálnak készült volna

Mikes Kelemen
halála

megadni magát. A fagyosan toporgó csönd nem az ellenség zavarát jelképezte. . . Egy-szeriben feje tetejére állt a világ: az osztrák ágyúk bömbölése széthasította a nyálkás levegőt. És mintha a mitológia Bécsnek ked-vező istenei igazgatnák ezt az ütközetet, az első golyók a magyar vezérkarra hullottak. Bem segédtisztjét összeroskadó lova temette maga alá, és Mikes Kelement is ágyúteke röpítette ki a nyeregből. Így nem adatott meg neki, hogy oly magas kort éljen meg, mint rodostói – oldalági – őse, az ugyancsak zágoni eredetű Mikes Kelemen. Nem mesél-hetett a „mámoros” időkről, mint Teleki Sándor, akit jobban kedvelt a sors: csak lova lábát tépte le az ágyúgolyó. . .

Az első nagyszebeni csata

A gyilkosan rossz kezdet az egész ütközetet beányékolta. Délután visszavonulóban volt a magyar sereg. Ágyúival és a fedezetükre rendelt Mátyás-huszárokkal egyedül Bem őrizte meg állását. Hosszú órákon keresztül állta az ellenség meg-megújuló rohamait. Lőszere fogytán volt, de humorérzékét megőrizte. Amikor a várfalon összegyűlt szász zenészek a császári himnuszot kezdték játszani, egy jól irányzott lövéssel „megzavarta a taktust”.

Visszavonult hadát az est beállta után követte Szelindekre. Amikor elérte a Nagyszebentől kétórai járásra fekvő kisvárost, ágyúival állást foglalt, és még egyszer szétugrasztotta az üldözésére küldött vérteseiket. Azzal a szándékkal vert tábor, hogy nem mond le Nagyszeben közeli elfoglalásáról.

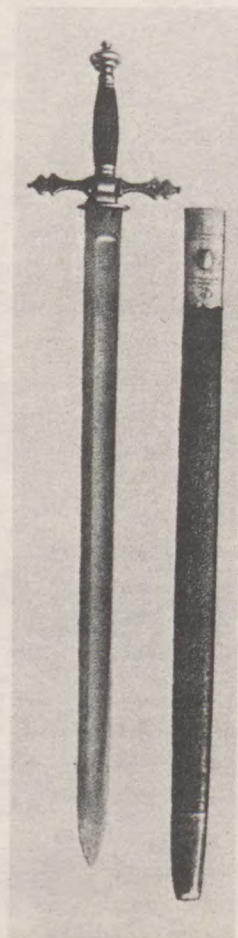
BEM OLDALÁN

A támadó kedv és Nagyszeben elfoglalásának változatlan terve azt bizonyítja, hogy Bem a vereség ellenére se tartotta súlyosnak a helyzetét. Igaz, halottakban, sebesültekben és eltűntekben vagy félezer embert veszített, de közben egyesült Csetz dandárjával. A Bécsi Légión veszteségei azonban pótolhatatlanok voltak. A derék diákok, akik néhány hónappal azelőtt még a Grabenen, a Stephansdom árnyékában korzóztak, a székely zászlóaljjal versenyre kelve rohamozták a nagyszebeni sáncokat. Kétharmaduk odaveszett a pusztító puska- és ágyútűzben. A világszabadság ifjú hőseinek jeletlen tömegsírjára még csak virág sem került. Illő, hogy emléküket mi őrizzük.

Bem támadó szándékát azonban mégis befolyásolta az, hogy seregének létszámát kénytelen volt csökkenteni. Joggal gondolhatott ugyanis arra, hogy hosszú távolléte és a róla terjesztett rémhírek lehangeljék az imént még lelkes Székelyföldet, amelyet legfontosabb hadibázisának tartott. Ezt megelőzendő úgy döntött, hogy a székely zászlóaljat és a székely huszárokat hazaküldi.

Nagyszeben és Medgyes között tarthatnak a Székelyföld felé masírozó „atyafiak”, amikor az egyik útkanyarulatból előbukant egy szekér. Néhány fiatalember zötyö-

Bécsi légionista kardja

gött rajta. Az egyikükön századosi egyenruha feszült. A kocsijukkal szemben menetelő katonaságot látva megdöbbsent. Azt hitte, hogy a visszavonuló erdélyi hadsereg maradványával akadt össze. Az élen lovagoló őrnagy azonban megnyugtató felvilágosítással szolgált a menet céljáról. Eközben a katonák akaratlanul is összerolódtak mögötte. Parancsnokuk búcsúzáskor megkérdezte a szekéren tartózkodó tiszt nevét.

– Petőfi – hangzott a felelet.

Egy ismeretlen szemtanú, Petőfi útitársa így írja le a következő percek varázslatos hangulatát:

„A poéta? – kérdezi egy erős hang a huszárság hátulsó soraiból.

– Igen – válaszol Petőfi.

E szóra, mint varázsütésre, felriadt a hallgató völgy, s ezerötszáz torok éljenkiáltása mennydörgött végig a hegyek közt, s áradatként megindult az egész tömeg szekérünk felé, melyben Petőfi, lángra gyúlt arccal, a meghatottságtól átszellemülten állt, s levett sapkával nyújtotta kezét a feléje tolongó székeknek.”

Petőfi, mivel nyakkendő és kesztyű nélkül jelent meg a helyettes hadügyminiszternél, és emiatt az – egyébként joggal – legorombította, január 13-án arra kérte Kossuthot, hogy helyezték át Bemhez. Az elnök gyorsan intézkedett, s a költő-százados tizenkét nappal később már szolgálatra jelentkezett az erdélyi hadsereg szelindeki főparancsnokságán.

„A jó öregnek fogalma se lehetett a költő nagyságáról: eredetiben egy sorát sem ol-

vasta. De lelkületét mégis megismerte. Úgy bánik vele, mint édesgyermekével, aggódik érte, igyekszik távol tartani a veszélytől. Finom tapintattal begyógyítja az égő-fájó sebet, amelyet azon a gyávaság vádja ütött; hadi vitézségeért kitüntetést tűz a mellére. Futári, hivatalos küldetéssel újra és újra Debrecenbe meneszti. . .” – összegezi Bemnek Petőfihez való viszonyát Illyés Gyula. „A kutyaarcú kis lengyel nemes”, aki az 1831-es szabadságharc idején és az emigrációban is gyanakvással kezelte a „firkászokat”, segédtisztjévé nevezte ki őt. (Joggal teszik szóvá, hogy Bemnek annyi segéd- és parancsőrtisztje volt, hogy jószerével egy lovasszázad kiállítására is futotta volna belőlük.) Milyen csodálatos ráérzéssel rendelkezett, ha Petőfiiben mégis fölismerte azt a szellemet, amely minden hadidicsőségnél maradandóbb hírű. Vagy talán hallott volna arról, hogy az előző év márciusában e frissiben érkezett fiatalember költeménye robbantotta ki a győztes forradalmat? Ő, aki csak az ágyúban és az erős zászlóaljokban bízott, hitte volna, hogy a vers alkalmassint felérhet egy hadsereggel? Vagy talán azt a jellemet, azt az embert tisztelte Petőfiiben, aki a bajban csatlakozott hozzá? Mert noha az előző napon, január 24-én visszaverte az osztrákok támadását, helyzete korántsem volt irigylésre méltó. A kezébe került ellenséges futárposta egyik leveléből megtudhatta, hogy Brassó és Nagyszeben polgársága segítségért fordult a Havasalföldön és Moldvában állomásozó cári csapatok parancsnokához. Lüders tábornok éppen a

Bem József
(Petőfi rajza)

nagyszebeni csata napján kapta meg Milós cár ukázat, hogy csak abban az esetben nyújthat védelmet a két száz városnak, ha azt az erdélyi császári csapatok főparancsnoka maga kéri. Puchnernek viszont, aki ebben a tárgyban már korábban tájékozódott a bécsi udvarnál, Schwarzenberg miniszterelnök a leghatározottabban megtiltotta, hogy orosz segítségért folyamodjék. A Habsburg-udvar még meg volt győződve arról, hogy belátható időn belül egymaga is térdre tudja kényszeríteni a forradalmi Magyarországot.

A már említett január 20-i nagyszebeni haditanácson a cári segélynyújtás kérdését is megvitatták. Miközben a behívást ellenzők kerekedtek felül, befutott a brassói helyőrség egyik tisztje, aki drámai hangon közölte az egybegyűltekkal, hogy Háromszék felől megsemmisítő támadás fenyegeti Brassót. Ez az érv hatott. Puchner egyhetes alkudozás után végül kénytelen-kelletlen hajlandó volt személyesen kérni a segítséget.

Január 31-én Engelhardt cári tábornok Brassóba, Szkarjatyin ezredes pedig négy nappal később Nagyszebenbe vonult be. A következő hetekben újabb és újabb egységek érkeztek a két városba, így március elején Brassóban 6600–6800, Nagyszebenben pedig 3200 cári katona tartózkodott. Puchner persze elégedetlenkedett, mert – különösen Nagyszebenben – több fegyveresre számított. Azt azonban, hogy egész mozgatható erejével Bemre vethette magát, mégiscsak a cári segélyhadak tették lehetővé. Az útban levő segítségtől felbátorodva már január végén kísérletet tett, hogy ellenfelét kiverje Szelindekről. A késő estig elhúzódó csatában azonban a magyarok rendre visszaverték rohamait.

A szelindeki csata kapcsán az erdélyi hadsereg irodafőnöke, Bauer őrnagy följegyzett egy esetet, amely megmutatja Bem bátorságának egyik forrását; azt, hogy hitt a végzetben. Abban, hogy az ember életének alakulása előre meg van írva a sors könyvében.

„...Teleki Sándor egy ezüstpohárral, melyben egy golyó által okozott horpadás volt látható, belép vezérünkhöz, és bemu-

tatva azt elbeszéli, hogy ezen poharat egy anya adá honvéd fiának emlékül, midőn megáldá és táborunkba küldte, megkérvén őt, hogy ezen poharat mindig magával hordja.

A tegnapi csatában, úgymond, kétségen kívül csak ezen pohár menté meg a megáldott honvéd életét, mert azon golyó, mely azt meghorpasztá, ha a pohár ott nincs, bizonyára megölte volna. Átszellemült, magasztos mosoly lebegte körül búskomoly képét vezérünknek, midőn felelé:

– Mily szép hit az, hogy az anyai áldás ereje még az ellenséges golyók irányát is szabályozza, vétek volna ezen hitet megingatni, de önnek – folytatá Teleki Sándorhoz fordulva – megmondhatom, hogy én azt hiszem, miszerint még nem ütött utolsó órája azon honvédnek, és azért találta a golyó csak a poharát.

– Hát ha – kérdé gróf Teleki Sándor – a pohár nem lett volna nála?

– Akkor – felelte Bem – valószínűleg vagy nem találta volna a golyó, vagy egyéb akadályba ütközött volna, és mégsem volna semmi baja honvédünknek.”

Az erdélyi hadszíntéren a szelindeki volt az első ütközet, amelyben Petőfi részt vett. Beszámolója a csatáról tíz nap múlva jelent meg a magyar kormány hivatalos lapjában, a Közlönyben. Ez az írás egyébként már Vízaknán készült, ahol a magyar had, Szelindeket kiűrítvén, új állást foglalt. A napló-szerű riport a hadmozdulat céljára is utal:

„Vízakna, február 3. 1849. Bem táborában vagyok. Alkalmasint nekem van a tá-

borban legkevesebb dolgom, s mégis csak annyira érek rá, hogy a történeteket és a történendőket csupán rövid vázlatban közölhetem. A januárius 21-ki Szeben alatti véres csata után, melyben nem az ellenség, hanem a fátum kényszerített hátrálni, seregünk Szelinekre vonult vissza, s onnan két ízben verte vissza diadalmasan a császáriakat. Soha vezér, soha sereg dicsőbb hősiességet nem fejtett ki, mint a mieink két alkalommal. Most csak ennyit mondok rólok, később, amennyire tollamtól telik, örökíteni fogom őket. Szelinekről január 31-én ide jöttünk át Vízaknára, amennyiben én értem, azért, hogy Temesvár és Szeben közötti közlekedést a császáriakkal megszakítsuk, s ez tökéletesen sikerült. Egy osztály Kemény alezredes vezérlete alatt előrenyomult Déva felé, hogy az Aradról jövő Beke őrnaggyal egyesüljön. . .”

Petőfi „jól értette”, Puchner, hogy „biztosra menjen”, az erdélyi császári sereg összevonásán túl, segítségért folyamodott a temesközi csapatokhoz, amelyek némi erőt útnak is indítottak Nagyszeben felé. Ugyanakkor Bem is hírt kapott arról, hogy a magyarországi segélyhadak az arad-dévai úton Erdély kapuja felé tartanak. Bem a 11. és 55. honvéddásztlóaljakat és a Mátyás-huszárokat elébük küldte Dévára. Így a keze alatt maradt egységek létszáma alig volt több 2000 főnél. Puchner maga se tudta, hogy ereje négyszeresen meghaladja Bemét.

„NÉGY NAP DÖRGÖTT
AZ ÁGYÚ
VÍZAKNA S DÉVA KÖZT. . .”

Az erdélyi hadsereg két hétig tartózkodott Nagyszeben szomszédságában, s ezáltal két hétre támaszpontjához pányváztta a császári hadat. A pányvát Szkarjatyin ezredes oldozta el. Február 4-én kora hajnalban jelentették Bemnek, hogy az ellenség nagy erőekkel közeledik Vízakna felé. A főparancsnok nem zavartatta magát, nyugodtan bekanelazta köménymagos levesét. Ez volt a kedvenc étele. Így talán érthető, hogy ebédmeghívásait miért igyekeztek maguktól elhárítani az érintett tisztek.

Bem láthatólag jókedvvel készült az ütközetre. Botjára támaszkodva kibicegett szálaláshelyéről. Két huszár a nyeregbe emelte. Az egységparancsnokok és a segédtisztek félkaréjban köréje sorakoztak. Sorra kiadta rendelkezéseit. Petőfi – egy emlékirat szerint – a következő figyelmes utasítást kapta:

„– Ma csatánk lesz, ön lehetőleg maradjon távol a harctértől, nem szeretném, ha a magyar nemzet első költője a csatatéren vérezne el. Szót fogad-e?”

Petőfi bizony nem fogadott szót. Hogy mennyire nem, arról több visszaemlékezésében is olvastunk. Idézzünk egyet, amely arról tanúskodik, hogy Bem féltve óvott költője az első vonalban harcolt:

„(. . .) minket gr. Bethlen Gergely alezre-

des rohamra vezetett, amit alig kezdtünk meg, s már megálljt és visszavonulást parancsolt. Petőfi a más oldalon, ki a nagy zajban, lármában nem hallotta a Bethlen vezényszavát, rohamra lelkesített. . .” A huszárok mégis visszahúzódtak, s emiatt Petőfi összehívkozott a rangban fölötte álló Bethlen Gergellyel. Csak akkor higgadt le, amikor kiderült, hogy a visszavonulást Bem rendelte el. A retirádából végül rendetlen menekülés lett. Pedig a vízaknai ütközet fényes sikerrel kecsegtetett. Bem, akárcsak Szelindeken, természetalkotta állásaiból itt is meghátrálásra kényszerítette Puchnert. Amikor látta, hogy az osztrákok visszahúzódnak, merész – egyesek szerint felelőtlen – lépésre szánta el magát. Kimozdult sáncaiból, hogy maroknyi hadával nyílt téren üldözze az ellenséget. Ezzel viszont leleplezte, hogy milyen csekély erővel rendelkezik. Puchner megvetette a lábát, ellentámadást rendelt el, és rázúdult a fedezetlen honvédcsapatokra, amelyek a nagy nyomás alatt összeroppan- tak. Az üldözőkből üldözöttek lettek. 15–16 ágyú került az osztrákok kezére. Odaveszett Bem poggyásza, tábornoki irodája, kis híján ő maga is a császáriak foglya lett. Az ellenséges könnyűlovasok ugyanis a roham első lendületében egészen a lengyel vezérig hatoltak. Simonyi Simon, Czetz segédtisztje, hidegvérét megőrizve a Bemet közrefogó sva- lizserek* közé ugratott, kettőjüket agyonlőtte, egy tiszt pedig, akinek széthasította a sisakját, aléltn fordult le lováról. A század-

* Könnyűlovasok

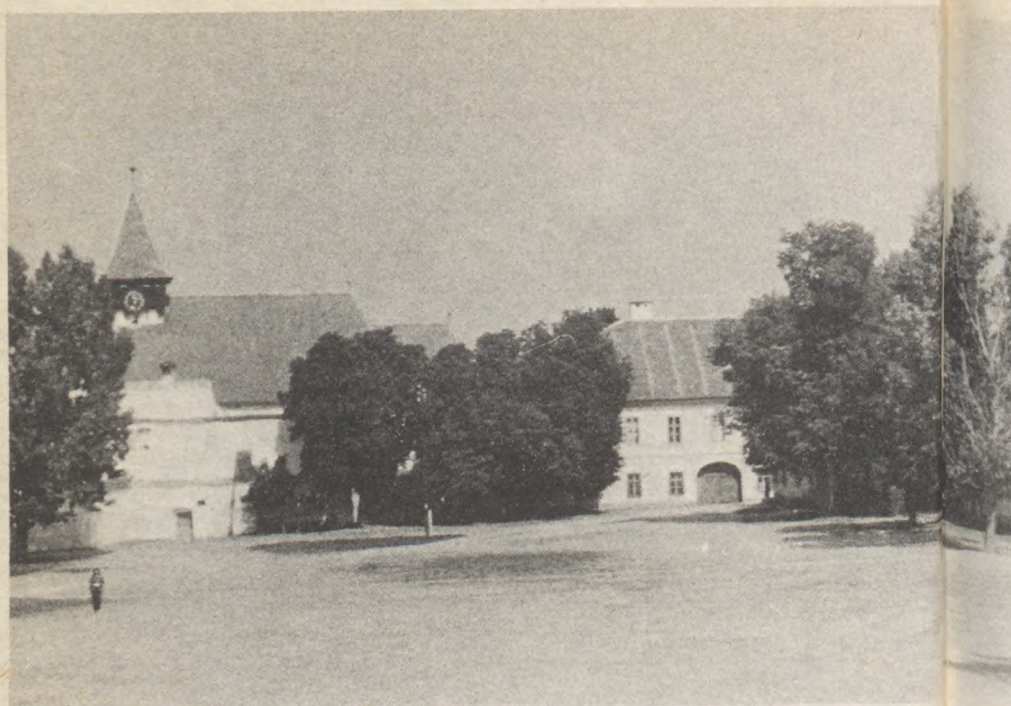
Jelenet a vízaknai
csatából

nyira apadt bécsi légió is előtört, és megfutamította a könnyűlovasokat.

Puchnert annyira meglepte a nem várt nagy siker, hogy aznap alig üldözte a menekülő honvédeket. (Katonái egyébként is a zsákmányolt poggyászszekerek kirablásával voltak elfoglalva.) Az 1500 főre apadt honvédsereg éjjelig eljutott Szerdahelyre, ahol kifújhatta magát.

Bem nem akart úgy járni, mint Vízaknán, ahol az utcákon összetorlódott szekerek csaknem lehetetlenné tették a visszavonulást, ezért a sebesülteket és betegeket szállító kocsikat előreküldte Szászsebesre. Szászsebes polgárai szokatlan szívéllyességgel vették gondozásukba a magatehetetlen honvédeket, bécsi légiósokat. Közben a Bem vereségéről és visszavonulásáról – szászsebesiek

részéről is – értesített gyulafehérvári garnizon parancsnoksága egy kisebb egységet küldött Szászsebesre, amelyet tekintélyes román népfelkelő tömeg támogatott. A császáriak megrohanták a várost, a parányi magyar őrséget percek alatt lemészárolták, majd a sebesülteket és a betegeket is leöldösték. A hírt egy szekeresz vitte meg Bemnek.

A honvédtábor azonnal felszedelőzködött, és bosszúszomjasan megindult Szászsebes felé. A riadt szászok és császári katonák sietve felsorakoztak a város védelmére. A megmaradt magyar üteg löni kezdte állásaikat, de a türelmetlen honvédek, anélkül hogy parancsot kaptak volna, feltűzött szu-

Szerdahely

ronnyal rohamra indultak. Feltartóztathatatlan dühvel gázoltak előre, s félórán belül urai voltak a városnak. A megszeppent polgárok döbbent riadalommal várták a következő nyakvágásokat. Az első percek nem sok jóval biztattak. A honvédek betörték a patikába és a főter egyik házába. Bem megjelenése azonban rögtön véget vetett a rablásnak. Neki köszönhető, hogy a városlakókat nem érte bántódás. Márpedig az elszabadult indulatok villámai közepette csak olyan vezér képes helyreállítani a fegyelmet, akit szeretnek és tisztelnek katonái.

A honvédek eltorlaszolták a kapukat, és délelőtti nyugovóra tértek. Az ellenség csak délben jelent meg Szászsebes falai előtt, s löni kezdte a várost. Bemmet a hajnalban zsákmányolt lőszeres szekér mentette meg. A munícióval természetesen takarékoskodnia kellett, ezért csak akkor felelt az ellenség tüzeire, ha ágyúinak löterébe biztos célpont került. Ötórás tűzpárbaj után kitörést hajtott végre. A szuronnyal megpiszkált üldözők az est beálltával Szerdahely irányába húzódtak vissza. A siker némileg helyreállította a vert sereg szétzúzott önbizalmát. Zsákmányuk egy békés éjszaka lett.

A tisztek egy része azt szerette volna, ha Bem azonnal továbbvonul Déva felé. Aggasztónak érezték, hogy Kemény Farkas nyom nélkül eltűnt, s hogy – a hírek szerint – a Szászvárosba előreküldött sebesültek egy részét a szászsebesiekéhez hasonló sors érte.

A remélt segítségnek meg híre-hamva sincs. A türelmetlenkedők attól tartottak,

A szászsebesi csata

hogy ha az osztrák derékhad Szászsebesen találja a magyar sereget, menthetetlenül megsemmisíti. A főparancsnok pedig ezúttal sem közölte elképzeléseit beosztottjaival. Közismert volt a párbeszéd, amelyet egy tisztjével folytatott:

- Tud ön hallgatni?
- Igen.
- No látja. Én is.

Bemnek e jellegzetes reagálása azonban már nem elégítette ki a hajnaltájt előszobájában zsörtölődő tiszteket, akik nyíltan szóvá tették, hogy tízszeres túlerővel szemben a városban maradni nem pusztán vakmerőség, hanem: árulás! Gondolhatjuk, ez a súlyos vád mennyire igazságtalan volt azzal szemben, akinek a méltatlankodók addigi

hadisikereiket és katonai előmenetelüket köszönhették. Bauer őrnagy, Bem „fősegéde”, aki mindennek fültanúja volt, a törtétekről azonnal jelentést tett felettesének. A tábornokot meglepte a hír, hiszen először kellett szembenéznie beosztottjainak nyílt elégedetlenségével. Igaz, az elégedetlenség még nem engedetlenség. De hamar átcsaphat abba! Eszébe villant egykori önmaga. 1831 nyarán ő is tüzelt Skrzynecki ellen, mert a jobbnál jobb lehetőséget elpocsékolva, nem rendelt el támadást Paszkevicz ellen. Felettese hátrálásra kiadott parancsait azonban mégis engedelmesen végrehajtotta. Bem nyomban szobájába kérette az érintett tiszteket, és a következőket mondta nekik:

– . . . Önök aggodalmaskodnak eljárásom miatt, bárha tudják, hogy minden percben segítséget várunk, s ennél fogva kötelességünk azon tért megtartani, melyet bírunk, és melynek minden lépését vérrel kellene visszaszerezni, ha egyszer elhagynók, mert hasonlíthatatlanul könnyebb megtartani, mint megszerezni a tért; azonban én seregemben senkit erővel megtartani nem kívánok; azok tehát, kik bennem nem bíznak, szabadon elmehetnek, ahová tetszik, sőt ha szebb jövődőt remélnek az ellenségnél, nyilatkoztassák ki, és átküldöm őket parlamentterrel oda is; de óvakodjék mindenki, ki nálam marad, az elébb folytatott vitatkozástól, nehogy átharapóddzék honvédek közé is, mert fáj a szívemnek, de bizony föbe lövetném az illetőt.

Néhány percnyi néma csend után kérde Bem:

– Nincsen senki, ki el akarna hagyni?

Senki sem szólt. Ünnepeles csend.

– Tehát együtt maradunk, de tartsák eszükben, mit mondtam, s én elfelejtem a történetet.

Ezzel eltávozott mindenki, csak ketten maradtunk, de szóval sem lőn érintve többé ez eset, mintha nem is történt volna. – Így írja le az „esetet” Bauer őrnagy.

Félóra múlva parlamenter jelentkezett Bemnél. A lengyel vezér nem akarta őt fogadni. Tisztjei végső érvként közölték vele, hogy a bekötött szemű osztrák tiszt lengyel.

– Annál inkább nincs vele tárgyalnivalóm – felelte Bem, de végül mégis fogadta a „követet”.

– A várost minden oldalról körülvevők. A vérontás elkerülése végett Puchner tábor-szernagy úr tisztos megadást ajánl önnek – szólalt meg a tiszt, akinek szemét továbbra is kendő fedte.

– Olyan sorsot szán nekünk is, mint amilyen a szászsebesi sebesülteket érte – válaszolta Bem, aki már tudta, hogy a Szászváros felé vezető utat még nem zárták el a megkéssett gyulafehérváriak. Azonnal útnak indította a csapatait, s időnyerés céljából színleg tárgyalásba bocsátkozott „honfitársával”, akit Bethlen Gergely reggelire is meginvitált. Amikor jelentették neki, hogy az utolsó magyar egység is kivonulóban van, nyers hangon búcsút vett a hadi követőtől, megróva őt, hogy lengyel léte a császár szolgálja.

Az osztrákok rázúdultak a városra, de a honvédseregnek hűlt helyét találták. Azon-

Szászváros főtere

nal a magyarok után vetették magukat. A honvédek, nyakukon Puchner seregével, a román népfelkelők hatalmas tömegén át szuronnyal „csináltak maguknak utat” Szászvárosig.

„Szászvárost is rohammal kellett bevennünk. Virradat előtt jött a jelentés, hogy a szebeniek utolértek. Visszamentünk eléjük, s mintegy két óráig harcoltunk velök, nem a diadalért, mely lehetetlen volt, hanem a becsületért...” – olvashatjuk Petőfinek a négy napról írt beszámolójában.

Kevés hiányzott ahhoz, hogy Bem fől nem került a szászvárosi csata hősi halottainak listájára. Most nem a lovasság, hanem az ellenséges gyalogság fogta közre, miután a magyar ágyúk kezelőlegénységével végzett. Bem, más fegyver híján, lovaglóostorá-

val vágott az ágyúkat zsákmányul ejtő egyik osztrák katona arcába. „Gazember, ezek az én ágyúim!” – mondta, mintha a szó ereje fölérne a golyóéval. Egy másik gyalogos cáfolatul Bemre sütötte puskáját. A golyó letépte a tábornok jobb kezének középső ujját. Szerencsére a közelben levő honvédek vezérük segítségére rohantak, s kiragadták őt a császáriak növekvő gyűrűjéből.

Bem roncsolt ujját még Szászvároson le-metszette a törzsorvos.

„– Minő komédia. Egy haszontalan ujjammal kevesebb van. Csak arra vigyázzanak, hogy az ellenség ne vesse ki önöket abból az állásból, melyet most elfoglalva tartanak” – vetette oda sopánkodó tisztjeinek nem kis méreggel. Ekkor már ugyanis tudta, hogy a magyarországi segélyhadak első egységei elérték Dévát, és hogy Kemény Farkas Piski nevű helységben tartózkodik. Az volt a parancsa, hogy siessen vissza Szászvárosba, de Kemény Farkas sem ekkor, se később nem jelentkezett. Hogy miért nem, arra csak másnap derült fény. A menekülő magyar polgárok szekereitől szinte mozdulni sem lehetett a dévai országúton.

Az 1200 főre apadt, kiéhezett, fáradt, erdélyi hadsereget már Czetz vezette tovább, mivel Bem előresietett Dévára. A honvédek egy folyóhoz értek, amelyen mintegy 35–40 méter hosszú cölöphíd ívelt át. A katonák java része ekkor hallotta először a hídon túl néhány száz lépésre levő helység nevét: Piski.

Ha Bem harc nélkül feladta volna Vízakna és Déva közötti állásait, akkor bizonyára

épebb hadsereggel érte volna el Piskit, de jóval a magyarországi segélyhadak megérkezése előtt. Piskinél azonban mindenképpen döntő csatát kellett volna vívnia Puchnerrel, és nem kétséges, hogy a magyarországi segélyhadak nélkül vereséget szenvedett volna. Bem a visszavonulás során elvesztette ugyan az erdélyi hadsereg egy részét, de időt nyert. És ez az idő a valóságban egy új hadsereget jelentett.

Czetz János így összegezte a négy nap hősi áldozatainak értelmét:

„Így végződött ezen, a háborúk történetében majdnem példátlanul álló visszavonulás, melyhez hasonlót csak a katonák bizalma, lankadatlan kitartásuk, mely semmi veszélytől vissza nem rettent, és az agg vezér bámulatos lángesze hozhatott létre. Ez volt keserves helyzetünk ellenére az egész hadjárat legfényesebb és legiszonyatosabb epizódja, mert ez olyan hadvezéreket képzett, kik később becsületére váltak mesterüknek, és bizonyítékokat szolgáltatnak afelől, hogy Bem nemcsak a győzelmet tudta kihasználni, hanem a vereségeket is ki tudta egyenlíteni, egyszóval hogy Bem hadvezér volt a szó legszorosabb értelmében.”

A PISKI HÍDI CSATA

Piski. Mennyire gazdag jelkép e helységnév tartalma. Jelképe annak, hogy nincs reménytelen helyzet, hogy az önfeladás a legszorítóbb körülmények között se lehet menedék, mert azzal csak a körülményeket szentesíti az ember. Hogy a látszólagos magárahagyottság, kiszolgáltatottság se törhet meg egyént és közösséget.

„A Sztrigy vize nagyon sebes folyam lévén, közepén a kemény tél dacára sem volt befagyva, s ez legyőzhetetlen akadályt képezett közöttünk és az ellenség között egész a Maros folyamáig. Csak két pont volt e szűk harci téren, hol a folyamon átkelni lehetett. Egyik és főpont a híd, melynek csak egyik felét szedtük fel, s így az minden fegyvernem átkelésére használható volt, a második egy malomgát jobbszárnyunkon, melyet a gyalogság ügyel-bajjal átkelésre használhatott” – „mutatta be” a téli erdélyi hadjárat döntő ütközetének színhelyét Szigethy Miklós, akit Bem időközben előléptetett a 11. zászlóalj századosának.

A február 9-én harcba vonuló honvédek már ismerték Bemnek az előző napon fogalmazott tömör figyelmeztetését: „Ha a híd elveszett, Erdély is elveszett!” A megerősödött erdélyi hadsereg 6500 gyalogosból, 1000 lovasból és 28 ágyúból állott. Puchner

**AZ ERDÉLYI SEREGEK ELHELYEZKEDÉSEI ÉS TEVÉKENYSÉGEI
1849. JANUÁR 1. ÉS FEBRUÁR 9. KÖZÖTT**

is hasonló reguláris erővel rendelkezett, de őt még nagyszámú román népfelkelő tömeg is támogatta. A szokásos ágyúpárbaj után a magyar származású Kalliany tábornok osztrák gyalogdandára kezdett támadásba, s előbb az út menti vendégfogadóból verte ki a honvédeket, majd elkeseredett kézitusa után átszorította őket a hídon, és elérte a folyó túlsó partját. Kemény meggondolatlanul a Mátyás-huszárokat küldte ellenük, akiket az osztrákok golyó- és kartácszáporral fogadtak. A nyeregből kibukó lovasok véres barázdákat hasítottak a fagyos hóba. Az elzuhanó lovak fájdalmas nyihogással próbáltak felemelkedni. A rohamozó huszárok parancsnokukat – a roham ellen egyébként szót emelő –, Horváth Mihály kapitányt is elveszítették.

Amikor Czetz a hídhoz érkezett, döbbenetes látvány tárult elébe: a híd tele fehér kendőt lobogtató osztrák katonákkal, akik – úgy tetszett – mintha a honvédekkel barátkoznának. Bem vezérkari főnöke – saját szavait idézve – „nem csekély döbbenettel látta a hídon uralkodó összevisszaságot, amelyet még az is fokozott, hogy a Máriássy-zászlóalj felszerelése és bőrszíjzata a császáriakéhoz hasonlóan fehér volt. Az egyik lengyel zászlóalj néhány katonája Czetzet is körbefogta, és kérte a kardját. Ekkor ő megfordította a lovát, és a Máriássy-zászlóaljnak meg a tüzéségnek tüzet vezényelt. A hídon szörnyű kézitusa támadt, a szurony és a golyó mindkét irányban osztogatta a halált és a pusztulást. A lövegek új, előnyösebb állást foglaltak el, és

fokozták az ellenség rémületét és veszteségét.”

Mire Bem a csata színhelyére érkezett, sokkal szívderítőbb látvány fogadta, mint Czetet. A honvédek visszafoglalták a hidat, és a túlparton is megvetették a lábukat. Hamarosan már vagy 3 zászlóalj, tekintélyes lovasság és 10 ágyú kelt át. Bemnek úgy tetszett, hogy karnyújtásnyira áll a győzelemtől.

Ekkor a császáriak, nehogy a magyarok üldözőbe fogják őket, rohamra küldték lovasságuk zömét. Az ellenük felfejlődő Mátyás-huszárokra egy bozotosban megbúvó osztrák zászlóalj zúdított gyilkos puskatűzet. A hátat fordító és menekülő Mátyás-huszárok magukkal rántották a bihari nemzetőröket. A magyar lovasság megfutamodására, mintegy jeladásra, ellentámadást indítottak a soraikat rendezett osztrák zászlóaljak. Ettől kezdve huszár és gyaloghonvéd szinte versenyre kelt, hogy melyik jut át előbb a hídon. Bem és Kemény Farkas a híd feljárójánál próbálták feltartóztatni a menekülők áradatát. Sikertelenül. Az egész magyar seregen pánikhangulat lett úrrá. Úgy tetszett, hogy a folyó túlpartján menthetetlenül szétszóródik. Bem elhatározta, hogy tapodtat se hátrál, ha kell, egyedül is ott marad a csatatéren. „A híd enyém marad, vagy meghalok” – hangzott a döntő ütközet szállóigévé lett mondata. Ezt komolyan gondolta. Ha a csatát elveszíti, az végét jelentette volna az erdélyi hadseregnek. Puchner ezután már könnyen lefegyverzi a megcsalatott Székelyföldet, s a bukovinai oszt-

rák hadsereggel karöltve, Felső-Erdélyt is hamarosan elfoglalhatta volna.

A tisztek azonban, Bethlen Gergely huszárjainak kardlapozó segítségével, viszonylag rövid időn belül rendbe tudták szedni a sereget. Az osztrákokat elbizakodottá tette a magyarok túlpárti megfutamodása. Biztosak voltak győzelmükben. Egyre több csapatuk kelt át a Sztrigy bal partjára. A hídon átözönlő ellenség látványa az osztrolenkai ütközetre emlékeztette Bemet. S mennyire hasonlított rá abban is, hogy az átkelés során megbomlott csapatok rohamoszlopokba rendeződtek a part mentén. Mintha Gyibics gyalogezredei lettek volna. Hogy a császári gyalogság minél zavartalanabbul készülhessen a döntő rohamra, fedezésükre szakadatlanul dörögtek az osztrák ágyúk. S közben összes löszerüket előttek. Bemnek is feltűnt, hogy a császáriak tűzérségi tüze lanyhul, majd abbamarad. És éppen úgy, mint a döntő percekben Osztrolenkánál, válasszul az ő ütegei kezdtek heves tüzelésbe. Most az osztrákok tették azt, amit nem sokkal azelőtt a magyarok. Hanyatt-homlok menekültek a szuronyt szegezve közeledő 11. és 24. zászlóalj honvédei elől. A kardjukon esett csorbát kiköszörölni vágó huszárok aztán Szászvárosig üldözték a futó ellenséget.

Bem nagy győzelmet aratott. Ismét megnyílt az út Nagyszeben és a Székelyföld felé.

NAGYSZEBEN ELFOGLALÁSA

A diadalmas győzelem ellenére Puchner, miután Nagyszeben védelméről nem kellett gondoskodnia, még mindig legalább 7500–8000 mozgatható sereggel rendelkezett. Már a piski hídi csatát követő napokban – Alvinc és Szászsebes között – harapófogóba akarta szorítani Bem 8 zászlóaljából, 3 lovasosztályból és 28 ágyúból álló hadát. Ekkor azonban már Bem diktált Puchnernek. Az Alvincen álló ellenséges dandárt megfutamította. Ennek hírére a Szászsebesnél felsorakozott osztrák csapatok visszahúzódtak Nagyszeben felé. Bem most, egy héttel korábbi, híres visszavonulásának vonalán, Nagyszebenig üldözhetne volna Puchnert, de kétséges volt, hogy a Szkarjatyin dandárjával megerősített város bevételehez elegendő-e az ereje. Pontosan egy hónap telt el azóta, hogy a Székelyföldről elszakadt: túlságosan hosszú idő ahhoz, hogy a rémhírekkel „magyarázott” távolléte előbb-utóbb ne hasson károsan a hadszervező munkálatokra és általánosságban a székelyek hangulatára.

Így Bem a Székelyföldnek vette az irányt, és a gyulafehérvári ágyúk árnyékában a legközelebbi úton Medgyes felé vonult. Négy-napi fárasztó, keserves menetelés után szállta meg a várost, ahol még jó néhány napig

kellett várnia, hogy a Székelyföldön szervezett csapatok derékhada megérkezzék. Hadserege négy jól szervezett zászlóaljjal és egy huszárosztállyal erősödött meg. Ezzel az erővel már megindulhatott volna Nagyszeben ellen, de közben riasztó hírek érkeztek Beszterce vidékéről. Urban, Malkowski altábornagy csapataival megerősödve, két helyen is betört Bukovinából! Riczkó a királynémeti csatában halálos sebet kapott, csapatai valamennyi vonalon meghátráltak. A császári had bevonult Besztercére. Sike-

A királynémeti csata

reinek híre természetesen nagy riadalmat keltett Kolozsvárott, és felvillanyozta Puchnert Nagyszebenben.

Gál Sándor vezetésével közben újabb erők – közel 5000 ember – érkeztek a Székelyföldről. Bem magához vett 5 zászlóalj-
jat, 4 század lovast, valamint két ágyúüte-
get, és négy napi erőltetett menet után Besz-
terce előtt termett. Megérkezésének hírére
Malkowski altábornagy elrendelte a vissza-
vonulást, amelyet Urban fedezett. Mivel
nem futhatott eléggé gyorsan, két alkalom-
mal is kénytelen volt megütközni Bemm-
el, s így az erdélyi hadsereg tovább gyarapít-
hatta a már Urban ellen aratott babérjait.

Kolozsvár fellélegezhetett, s végre Erdély
teljhatalmú kormánybiztosa, Csány László
is megennyhült Bem irányában. Lelkes hangú
jelentésben számolt be Kossuthnak a leg-
frissebb eseményekről:

„Vége az expedíciónak. Én ellenséget nem
láttam, de hogy nem láttam, annak oka az
öregúr. Ha meg nem indul velünk egy nap,
hanem később, úgy lehet, hogy elfogjuk
egy részét az ellenségnek, mert minket be-
várt volna. De az Öregtől úgy megijedt,
hogy nyakra-főre szökött. Mindenesetre
nagy respektusra kényszerítette az öregünk
a gaz rabló, gyilkoló, áruló ellenséget. Fél-
nek tőle nagyon. Van bizony az öregúrban
elég, mit szeretném, ha benne nem lenne, de
ő Erdély megmentésére *conditio sine qua
non**. Meg kell felőle vallani, hogy ember a
talpán. . .”

* Elengedhetetlen feltétel

Csány László

Urban másodszori kiverése után Bem már mindenáron biztosítani szeretne volna a hátát, így tekintélyes, 4000 főnyi haderőt és 16 ágyút hagyott hátra a vidék és a szorosok őrzésére. Ezt viszont Kossuth megengedhetetlen pazarlásnak tartotta.

Közben nemcsak Czetz János szervezte a Medgyesen összevont magyar haderőt. Miután némi erősítést Puchner is kapott a bán-sági osztrák seregtől, ő is újjászervezhette hadát. Mivel az ő felderítése még a magyarokénál is rosszabb volt, még február végén is abban a hitben ringatta magát, hogy Malkowski útban van Marosvásárhelynek. Ar-

A medgyesi csata

ra számított, hogy a Székelyföld fővárosának megszállása után a bukovinai császári csapatok nem állnak meg, hanem elfoglalják Segesvárt, és továbbvonulnak Medgyes felé. Itáliából mellérendelt vezérkari tisztjeinek a javaslatára úgy döntött, hogy ő is megindul Medgyes felé, és a magyar hadsereget Malkowski segítségével két tűz közé fogja.

Az új hadjárat Puchner részéről eredményesen kezdődött. A március elején vívott kétnapos medgyesi csata az első nap magyar sikere után a császáriak győzelmével végző-

dött. Bem ezúttal sem kímélte magát, mindig ott termett, ahol legveszélyesebb volt a helyzet, legsűrűbb a golyózápor. Életét ebben a csatában a keblébe tűzött vastag irat-csomag mentette meg – felfogva a neki szánt puska golyót.

A magyar had Segesvárra vonult vissza, ahol elsáncolta magát. Puchner – még mindig számítva Malkowskira – elhatározta, hogy bekeríti Bemet. Úgy tervezte, hogy egy

dandárjával a medgyesi országút felől végrehajtott támadásával kicsalja a városból a honvédsereget, miközben az ő hadteste dél felől átkarolja Segesvárt, és a székelykeresztúri utat megszállva, elvágja a magyarokat legfőbb erőforrásuktól, a Székelyföldről.

Bemről számtalan rajz, festmény és metszet készült. Ábrázolták az osztrolenkai csatatéren és a bécsi pratersterni barikádnál, Nagyszeben előterében és Piskinél, Petőfi társaságában a hadak élén és Görgeyvel Kossuth mögött lovagolva. A bécsi diákok egyenruhájában és török viseletben. Kitüntetés és parancsadás közben. A forradalom sarkányának egyik fejeként és Európa híres embereinek tablóján. Egyetlen alkotás se rögzítette azonban legjellegzetesebb öltözkében és testtartásában: amint házikabátjában az asztalra terített „földabrosz” fölé hajol. Pedig sokszor köszöntötte vagy búcsúztatta így a napot.

Segesvárrott is így találhatjuk szobájában. Folyvást egy évszám vibrál tekintete előtt: 1814. Egy hadszíntér elevenedik meg Erdély térképe helyén. 1814 franciaországi hadszíntere. Ahol Napóleon birkózott a szövetségesek túlerejével. Akkor, mint Oroszországban is, túlzott magabiztossága miatt vesztett. Az arcis-sur-aube-i csata után Napóleon az ellenség hátába akart kerülni, hogy elvágja a Rajna felé húzódó utánpótlási vonalait, és ezáltal elvonja a koalíciós hadakat Párizstól. Közben azonban éppen a hadmozdulata által vált az út teljesen szabaddá Párizs felé. A császár fejében meg sem for-

dult, hogy ellenfele valamelyikének akadhat annyi sütnivalója, hogy ezt kihasználja. Ennek ellenére kihasználták! S íme, most Puchner az ő hátába akar kerülni, hogy elvágja a Székelyföldről, s közben szabadon hagyta a Nagyszebenbe vezető utat. Persze, Puchner nem Napóleon, de a hiba, amit elkövet, hasonló. És sértő is. . . Hiszen ellenfele, eddigi tapasztalatai alapján, igazán feltételezhetné róla, hogy ilyen lehetőséget nem fog kihasználatlanul hagyni. „Irány Nagyszeben!” – mormogja félig hangosan Bem.

– Parancs, tábornok úr! – hangzik váratlanul.

Bem fölpillant. Egy katona áll az ajtóban. Ismerősnek tetszik. A lengyel légió tisztí egyenruháját viseli. Igen, már emlékszik: Władysław Rucki. Az első személyesebb hírket Erdélyről még tőle kapta Pesten. . .

– Hogy kerül ön a szobámba? – szólal meg Bem.

– Bejelentettek, tábornok úr – válaszol csodálkozva a lengyel tiszt. Pár pillanattal azelőtt, úgy tetszett, Bemet a térkép, Ruckit pedig Bem látványa babonázta meg. Családot képzelt egy villanásra köré. Feleséget és gyermekeket. „Mintha egy jómódú kereskedő vagy bankár lenne az öregúr – barátkozott a gondolattal. – Ha inasa lennék, se láthatnám különb pózban, mint így; amint éppen a tőzsdehíreket bújja a reggeli sajtóban.” De nem. Hiszen fel van kötve a keze. És a kabátja is kopott. A családja meg. . .? A hadsereg. Gyermekei pedig. . .? A kato-

nák. A lengyel tiszt később lejegyzi e találkozását Bemmel:

„...oly nyomorúságosan festett, hogy láttán összeszorult a szívem, és aggodalom fogott el egészségéért és életéért. Amikor azonban meghallottam a hangját, fakó szavait, nekem pergő parancsait, nyomban meggyőződhettem, hogy a csontváz él, mozog, és annyi benne az energia, oly töretlen az akarat, hogy mindenre győzelmesen futja erejéből. Mert bennünket mindnyájunkat lesújtott a vereség, s a háború nehézségei megrettentettek. Egyes-egyedül Bem volt az, aki kitartásával, szüntelen tevékenységével lelket tudott önteni a vert seregbe.”

Bem kurta mondattal hozta vezérkara tudomására tervét: „Most pedig Nagyszebenbe megyünk!” Félórán belül talpon volt az egész sereg. A tábornok tudta, hogy a had tekintélyes része frissen toborzottakból áll, akiknek fegyelmezetlensége vagy engedetlensége döntő módon befolyásolhatja a merész vállalkozást. Így nem sajnált egyórai késést amiatt, hogy két huszárt fegyelemsértésért a sereg színe előtt agyonlövessen.

A 7–8000 embert és 24 ágyút számláló sereg szakadó esőben kelt útra. (Medgyesen erős helyőrséget hagyott, s ugyanitt vált el Bemtől Bethlen Gergely különítménye, amelynek az volt a feladata, hogy más úton közeledve Nagyszeben felé, oldalról fedezze az egyenes irányban támadó erdélyi sereget, amelynek létszáma így 5000 főre csökkent.) Pontosan ugyanarra menetelt, mint két hónappal azelőtt. A Bemet úttalan utakon bekeríteni készülő, embertelenül kimerült

osztrák had első egységei huszonnégy órával később vonultak be Segesvárra, ahol hűlt helyét lelték a magyar seregnek. Puchner nyomban rádöbbsent Bem elvonulásának céljára, de lehetetlennek tartotta, hogy március 12. előtt elérje Nagyszebent. Abban pedig biztos volt, hogy az orosz-osztrák csapatok legalább huszonnégy óráig tartani tudják a várost. Még aznap, tehát március 9-én éjjel megindult a magyarok nyomában. Nem sokkal Segesvár után, Dánosnál azonban letért a főútról, és a rövidebb, de mint kiderült, járhatatlanabb úton igyekezett Nagyszeben felé.

Puchner a vártnál lassabban, Bem viszont gyorsabban haladt „a közös cél” felé. Március 11-én délután a honvéddhad csatarendbe fejlődött a Nagyszeben előtt felsorakozott orosz-osztrák sereg ellen, amely 5000 emberből és egy ágyúütegből állott. Szkarja-

Dános

Bethlen Gergely

tyin gyalogságát két osztrák zászlóalj támogatta. Bem a csata kezdetén meghiúsította a tüzérsege ellen intézett kozák rohamot, s ezt követően már zavartalanul lőhette ágyúival a cári gyalogságot. Egy óra múlva Szkarjatyin hátrálni kezdett. Este hat óra körül a honvédek betörték Nagyszeben külvárosába. Közben a beálló este miatt Bem úgy határozott, hogy döntését másnapra halasztja.

Bethlen Gergely dandára, amely Bem hadának oldalvédeként, még Medgyesen elvált a főseregtől, és más úton közeledett Nagyszeben felé, este hét órára érkezett a város alá. Hogy ezután mi történt, arról ismét a már többször idézett szemtanú, Szigethy Miklós számoljon be:

„Mikor mi a Nagycsűr feletti magaslatra érve Szeben völgyét beláthattuk, már egészen beesteledett. Ágyúink hallgattak, csak a mellettük rakott tüzeket láthattuk az esti homályban. Vigan danolva, dobszó mellett ért le zászlóaljunk a Szeben előtti térre. Ekkor már tökéletes setét volt. A fővezér rendelete megállít, és csendet parancsol. Őrnagyunkat (...) magához hívhatja. Őrnagyunk hamar visszatérve elmondja az öregúrriali párbeszédet: »Szebenben akar ön vacsorázni?« »Igenis, a zászlóaljjal együtt.« »Menjen hát be Szebenbe, és állítsa fel zászlóalját a piacon.« Csak ennyiből állt a parancsolat. Megindult tehát zászlóaljunk, abban a rendben, ahogy korábban az országúton fél-századokra szakadozva állt, Szeben felé. A nagy setétségben semmit se látva. Minden a legnagyobb csendben volt, csak tőlünk

balra lehetett egyes apró lövéseket hallani. Amint így a legnagyobb csendben előrehaladtunk, egyszer csak megvillant előttünk az eldördült ellenséges ágyúk tüze. A hatás annál sikerültebb volt, minthogy a kartácsgolyók jól találtak, sorainkból sokakat leterítették. Zászlóaljunk azonnal ösztönszerűleg húzódott jobbra-balra az országút mellé, mely mozdulat által a még nagyobb veszteséget kikerülte. Az ellenség működtette ágyúit. (. . .) Kiss Sándor alezredes észreve-

Bem a második
nagyszebeni csatában

vén a zavart, hirtelen elénk lovagol, s kérdi: »Mi baj, 11. zászlóalj? Rajta, előre!« (. . .) Alig távozott, midőn fejünk felett süvöltést hallunk. Egy nagy durranás, és egyszerre minden világos lett előttünk. Gránátot vetetett a külvárosra, s az szerencsésen meggyújtott egy szalmás fedelű épületet. Most láttuk, hogy tán 100 lépésre sem vagyunk az ellenséges sáncoktól. (. . .) »Rajta, magyar! Éljen a haza!« – hangzott végig a lángoktól veresre festett sötétségben; e kiáltással az egész tömeg szuronnyal rohan előre, s megfoghatatlan sebességgel mássza meg a sáncokat, töri be a főkaput, kaszabolja le ágyú mellett az ellenséges tüzéreket. (. . .) S mindez mintegy varázsütésre történt, amint a hely előttünk megvilágosodott.”

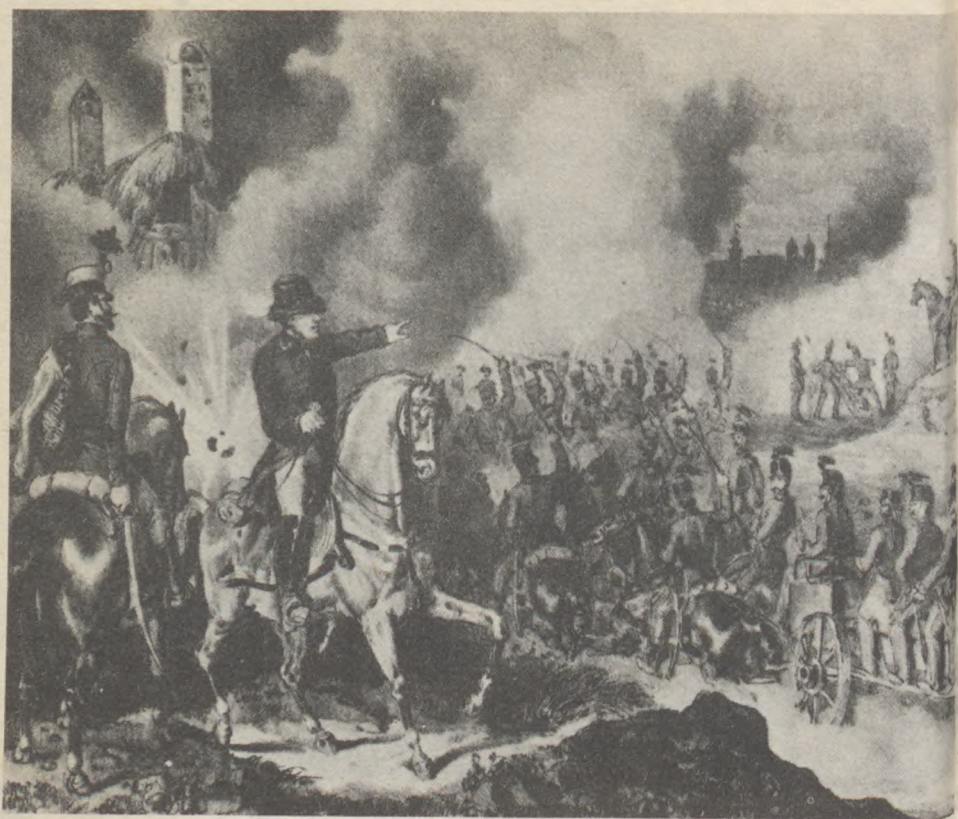
A támadó magyaroknak kedvezett, hogy az este hét óra körül beálló ostromszünetben a szász nemzetőrség, mint aki jól végezte dolgát, hazaszéledt, így a falak védelmére már nem kerülhetett sor. Az ellenséges katonai erőket kemény utcai harcban este tíz órára sikerült kivenni a városból.

Bem elismerten zseniális sakkhúzását teljes siker koronázta. A magyarországi ellenforradalom „Vendée”-jének* központja az erdélyi hadsereg kezébe került. A szász nemzeti bizottság és a román komité tagjai az orosz-osztrák csapatokat megelőzve futottak ki Havasalföldre. De menekültek azok is, akik életüket-vagyonukat okkal-joggal félthették a „barbár magyar rebellisektől”.

A szász magisztrátus és a városban ma-

* Az 1790-es évek ellenforradalmi mozgalmáról hírhedt vidéke Franciaországnak

radt polgárság remegve nézett Bem bosszújának elébe. Ha a honvédek valójában olyanok, mint amilyeneknek a szász ellenforradalmi propaganda hónapokon át hirdette, Nagyszeben tűz martaléka lett volna, lakói pedig „halál fiai”. A lengyel vezér azonban a szebeniekkel szemben is hű maradt politikai elveihez. Nem nyúlt a megtorlás eszközéhez, s erős kézzel megakadályozta, hogy a polgárság javaiban kár essék. Az ostromot követő órák elteltével hadseregében helyreállította a forradalmi fegyelmet. Igaz, a vá-

Jelenet a győztes
nagyszebeni
csatából –
központban
Bem

rosra 200 000 forint hadisarcot vetett ki, de első teendőjeként itt is amnesztiát hirdetett, és kiáltványt intézett a város polgáraihoz:

„A magyar hadsereg, fegyverrel kezében, tartós s a polgári szabadságon alapuló békét akar kivívni a magyar királyság határai között, miután a király által szentesített törvények, ármánykodások következtében megsemmisítettek és kigúnyoltattak.

Magyarországon minden honpolgár, nemzet- és valláskülönbség nélkül, egyenlő szabadságot kell hogy élvezzen; ezért mondott le a nemesség előjogairól, s lett a paraszt a hűbéri tartozások eltörlése által szabad polgárrá emelve.

A magyar hadsereg az önkény, a katonai és tiszturalom ellen harcol. Ezért a kényuralomhoz szítók a császári katonaság és a hivatalnokok legesküdtebb ellenségei.

A magyar hadsereg a közös népszabadságért harcol, ezért küzdenek soraiban mindenféle népfaj ivadékai, miáltal egyszersmind az európai népszabadság előharcosául lőn felszentelve.”

A kiáltványban tehát Bem internacionalistának nevezte az erdélyi hadsereget, amely nemcsak Magyarország, hanem Európa népeinek szabadságáért is küzd. Valóban: zászlói alá a legkülönbélebb nemzetek fiai sorakoztak. A magyarok és a bécsi légio tavaszra maroknyira fogyatkozott osztrákjai mellett Erdélyben küzdött a lengyel légio több száz katonája, a német légio egy része és egy olasz lovasegység. A honvédség kötelékében nagy tömegben harcoltak románok és Erdély felszabadítása után

szászok is. Bem egyik parancsőrtisztje, John Paget angol volt, titkára, Anton Kurz szász. Az erdélyi hadjárat hősi halottjai között található egy Gourrier nevű francia főhadnagy. Bem távlati terveiben szerepelt, hogy a felszabadító háborút kiterjeszti Moldvára, Havasalföldre és Galíciára. Adott körülmények között azonban óvakodott átlépni Magyarország határát, nehogy ezzel diplomáciai bonyodalmat idézzon elő, s okot adjon egy nagyobb arányú cári beavatkozásra.

Az erdélyi hadsereg óriási hadizsákmányra tett szert Nagyszebenben. A városban 20–24 felszerelt ágyút talált, és hatalmas mennyiségű lőszer, posztó, élelmiszer került a birtokába. Puskából is több ezer akadt az arzenálban, így végre Bem el tudta látni tűzfegyverrel a magával hozott kaszás, lándzsás zászlóaljkat. A honvédek nemcsak a fegyverraktárakat törték fel, a börtöncellákat is megnyitották. A Szászföld magyar forradalmárai és az uniót támogató szászok közül 1848 őszétől sokan senyvedtek Nagyszeben börtöneiben. Most szabadok lettek ők is.

A nagyszebeni bevonulásnak nem egy mosolyogtató jelene akadt. Többek között Bem kézbe vehette a helyi újság legfrissebb számát, amely éppen az erdélyi hadsereg „megsemmisítő medgyesi vereségéről” számolt be a város polgárainak, akik saját szemükkel győződhetek meg zsurnalisztáik igazmondásáról.

ERDÉLY FELSZABADÍTÁSA

Az elkövetkező napokban megérkezett két zászlóalj Medgyesről: Perczy 1500 embere és Bánffy János nemzetőrei. Bemnek több mint 15 000 embert és 50 ágyút sikerült összegyűjtenie. Így eleddig még a szabadságharc alatt Erdélyben nem látott nagy sereggel ünnepelhette a forradalom kitörésének évfordulóját.

A nagyszebeni diadal azonban még korántsem jelentette a hadjárat győzelmes befejezését. Attól lehetett tartani, hogy Puchner hada egyesül Szkarjatyinnal, aki 3–400 embert veszített ugyan, de még mindig jelentős seregével várakozó pozíciót foglalt el Nagyszeben és a Vöröstoronyi-szoros között. Brassóban fenyegetően ott állomásozott Engelhardt tábornok több mint 6000 fős hada. Ez a nagy erő még a siker reményében szállhatott volna szembe a lengyel vezér magyar hadtestével.

Szkarjatyin az osztrákok sikeres helytállásától tette függővé a további „harcos” együttműködést. A „sikeres helytállásban”, úgy tetszik, már a császári hadvezetés sem bízott. Puchner, miután erdélyi csapatainak főparancsnokságát átadta Kalliany tábornoknak – kihasználva, hogy a Vöröstoronyi-szoroson át még szabad volt az út Havasalföldre –, sietve elhagyta Erdélyt.

Példáját több osztrák generális követte. Menekülésük azonban nem jelentett egyet csapataik menekülésével. Őket még újra és újra meg kellett futamítani ahhoz, hogy belásák: „békésebb nekik Havasalföldön”.

Mindenesetre nagyot változott a hadihelyzet. Bemnek már arra is lehetett ideje és kedve, hogy átérezze Puchner gondjábólját, s vigaszul utánaküldje Nagyszebenben „felejtett” rendjeleit. (Köszönetképpen majdnem fogságba vetették a kitüntetésekét továbbító két huszártisztet.)

A Nagyszeben elfoglalását követő két hét a kétfelé osztott erdélyi hadsereg diadalmenete. Czetz keletnek tartó serege a feleki hídnál szétverte a még mindig Nagyszeben visszavételével kacérkodó osztrákokat. A császári had Fogaras felé menekült. Ez a vereség Szkarjatyin ezredes további lépéseit is meghatározta. A cári dandár parancsnoka úgy döntött, hogy a bizonytalan helyzetben nem teszi kockára az orosz fegyverek hírnevét, hanem a Vöröstoronyi-szoroson át „kihátrál” az országból. Hogy visszavonulását minél csekélyebb veszteséggel tudja végrehajtani, megkövetelte, hogy osztrák egységek alkossák az utóvédet. A Vöröstoronyi-szoros irányában nyomuló Bem végül kétnapi csatározás után kiszorította Erdélyből a szövetséges nagyszebeni csapatokat. Közben Czetz bevonult Fogarasra, bevárta Bemet, s Brassó felé már együtt vonultak tovább.

A vert, csüggedt, reményüket vesztett császári csapatok Feketehalomnál még egyszer útját állták az erdélyi hadseregnek. Közben

A Vöröstoronyi-
szoros

Engelhardt tábornok, aki értesült Szkarjatin szorult helyzetéről, látva fegyverbarátainak siralmas állapotát, szintén úgy döntött, hogy nem kockáztatja hadát, és visszahúzódik Havasalföldre. Szkarjatinhoz hasonlóan ő is elvárta, hogy távozó csapatai hátát az osztrákok fedezzék.

Engelhardt aggálya helytállónak bizonyult: az osztrákok vereséget szenvedtek Feketealomnál. Az orosz generális kiűrtette Brassót, és megindult a Tömösi-szoros felé. A városháza tornyáról bevonták a fekete-sárga lobogót, és a magisztrátus küldöttsége a város falai előtt átnyújtotta Bemnek Brassó kulcsait. A honvédsereg ünnepélyes külsőségek között vonult be a városba. A városi tanács még aznap fogadást adott a honvédvezérkar tiszteletére. Bem a megalázkodó főbíró el-elcsukló beszédét, amelyben kegyelemért könyörgött a város polgárainak, e szavakkal szakította félbe:

„Ellenfeleim gyáva és siralmas menekülése után állíthatom, hogy ezentúl a város minden lakóját nem ellenségnek, hanem a haza érdemes polgárának fogom tekinteni. Ismételten biztosíthatom önöket, hogy a legszigorúbban megbüntetem azokat, akik a határozott intézkedéseimet áthágják, és a polgári szabadságjogok kárára megszegnék a katonai fegyelmet. Felhívom önöket, hogy közöljék személyesen és közvetlenül az ilyen és ehhez hasonló eseteket, s akkor a rend megőrzése érdekében a legszigorúbb büntetéseket alkalmazom. Minden polgártól azt várom, hogy zavartalanul és bántatlanul folytassa eddig is űzött békés mesterségét.”

A fogadás ünnepélyes órájában a cári és a császári hadsereg már a Tömösi-szoros úttalan útjain kapaszkodott fel a csikorgó fagyban. Nyomukban az üldöző háromszékiekkel, akiknek vagy 100 tábori szekér, nagy mennyiségű hadianyag, 15 ágyú, 2000 puská jutott a kezére.

Másnap, március 21-én – Déva és Gyulafehérvár helyőrségét nem számítva – Erdély földjén nem tartózkodott ellenséges katona. A román népfelkelők Avram Iancu vezette hatalmas érchegységi táborával is, úgy tett, előbb vagy utóbb meg lehet egyezni.

Brassó lakói már aznap olvashatták Bem Erdély népeihez intézett háromnyelvű kiáltványát, amely a következő híres felhívással zárul:

„Magyarok, szászok és románok, nyújtsatok egymásnak testvérileg kezet, távoztassatok minden nemzeti gyűlölséget, és boldogok lesztek!”

A BÉKEHÓNAPOK

A kiáltványban Bem Erdély minden „párt-
ütő” polgárának közbocsánatot hirdetett.
A magyar kormánynál azonban már a
nagyszebeni amnesztiarendelet is makacs el-
lenkezést váltott ki. Kossuth azóta ostromoz-
ta a szászokat, amióta követek – 1848 szept-
emberében – elhagyták a magyar ország-
gyűlést. Január elején mind a kormánybiz-
tost, mind Bemet kíméletlen szigorra utasi-
totta velük szemben. Őket tette felelőssé az
őszi vérengzésekért, szemükre vetette, hogy
elsőként szorgalmazták a cári csapatok be-
hívását, így „a pártütésen túl a legnagyobb
árulást követték el, melyet egy státusnak*
polgára hazája ellen elkövethet”. Kossuth
már január végén utasította Csányt, hogy
rendeljen el ostromállapotot a szász székek-
ben. Bemnek pedig, alig egy héttel a nagy-
szebeni amnesztiarendelete után, azt írta,
hogy „az amnesztia a szászoknak feltétlenül
céltévesztett, viszont az amnesztiára való
remény nyújtása célirányos lehet”. Egy kés-
őbbi levelében még a következő gondolattal
egészítette ki ezt a véleményét: „Az elsie-
tett kegyelem kés, melyet az ellenség kezébe
adunk, hogy szívünkbe döfje.”

Csány ugyan méltányolta az általános

* Státusnak – államnak

amnesztiát, de március 24-én elrendelte az ostromállapotot a Szászföldön, hogy az ellenforradalmi szervezkedés vezetőit rögtönítélő bíróság elé állíthassa. Ez kiváltotta Bem tiltakozását.

Miután a bánsági hadjáratból visszatért, június elején határozott hangú levelet írt Kossuthnak, kiemelve, hogy a bosszúnak nem szabad tovább teret engedni. Igyekezete végül eredménnyel járt: június 12-én Erdély területén megszüntették a rögtönítélő bíróságokat.

Bem, amellett hogy a közkegyelemmel Erdély népei között az igazi megbékélést szeretne volna elősegíteni, a szászokat már csak azért se akarta megtörni, hogy gazdasági erejüket a haditermelés szolgálatába állíthassa. Ő az általános optimizmus ellenére is tudta, hogy Magyarország még nehéz időknek néz elébe, és erős hadseregbe van szüksége. A hadsereg pedig csak jól felszerelten vonulhat harcba. A szászoknak 10 000 inget, ugyanannyi gatyát, 5700 nadrágot, ugyanannyi pár bakancsot, 3600 atilát, 6000 kalapot kellett elkészíteniük. Emellett a fegyver- és lőszergyártásból is kivették a részüket. Bem a rájuk kivetett hadisarcot a hadsereg tulajdonának tekintette. Hogy bizonyítsa, mennyire méltányolja a szászok igyekezetét, végül bizonyos pénzüsszeget elengedett a sarcból.

A Szászföldön elrendelt sorozás azonban vajmi csekély eredménnyel járt. Bem nem volt híve, hogy lasszóval fogják a katonát. Egy alkalommal elébe került egy szász újonc, aki elbocsáttatásáért esedezett.

– A többiek is olyanok, mint te vagy, fiam?

– Igen – hangzott a válasz.

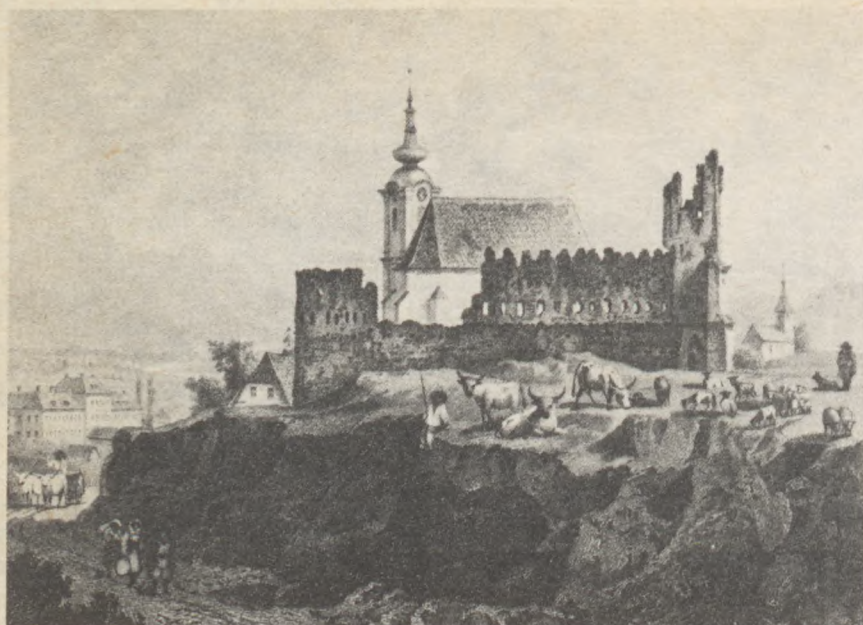
– No, hát mind elmehettek – nyugtatta meg őt Bem.

Bem áprilisban még megengedhetett magának ilyen nagyvonalúságot. Katonája volt elég.

A brassói bevonulás után három hónapig tartó béke köszöntött Erdély földjére. Törékeny volta ellenére is fellélegezhetek a véres hónapok iszonyatától szenvedett népek. Bem is engedélyezhetett magának egy rövid pihenőt. „Aktív pihenés” volt ez – mondhatnánk ma, mivel útra kellett kelnie; Erdély magyarsága köszönteni szeretne volna felszabadítóját. Először a háromszékiek járultak elébe díszes küldöttséggel, s hívták meg Brassóból Sepsiszentgyörgyre. Bem elfogadta az invitálást, hogy ezzel is kifejezze elismerését a háromszékiek hősi áldozatainak.

Százezer lakosával Háromszék volt a legnépesebb szék ebben az időben. (A Székelyföld nem megyékre, hanem székekre tagolódott.) Mária Terézia 1762-ben Csík, Gyergyó és Bardóc-fiúszékkal együtt Háromszéket is katonavidéknek nyilvánította, népét határőrszolgálatra kötelezte. (1764-ben a határőrvidék szervezése során az ellenszegülő csíkiek százait mészárolta le a bevonuló császári katonaság, és ezreit tette földönfutókká, üzte át Moldvába. E népirtás tragédiáját tartalmazza a *madéfalvi veszedelem* szomorú fogalma.) A háromszékiek nem tanúsítottak ilyen ellenállást. A katonaren-

dű családok tagjai „felvették” a fegyvert, magukra öltötték a mundért, ellátták a kívánt szolgálatot. Ha Mária Terézia sejtette volna, hogy a magyar trónon őt negyediknek és ötödiknek követő uralkodók – V. Ferdinánd és I. Ferenc József – részben az ő rendelkezései miatt nem tudják majd 1848 végén meghódítani Háromszéket, talán bele se fog a határőrvidék szervezésébe. Tény ugyanis az, hogy Háromszék védelmének alapjául szolgált, hogy területén szerveződött a mindenkori 2. székely gyalogezred. A székely huszárezred szálláshelyének helységei is nagyobbbrészt ennek a széknek határai közé estek. Annak a határőr családnak, amely gyalogezred kötelékébe tartozott, a feje és minden fia katonaként szolgált, a

Sepsiszentgyörgy
látképe

huszárcsaládoknak csupán egy tagja kellett hogy katonáskodjék. A katonacsaládok nemzedékről nemzedékre adták tovább hadi tapasztalataikat. Így 1848-ban képzett harcosok nagy tömegét biztosíthatták a honvédseregnek.

1849. március 24-én Bem ennek a földnek népét jött meglátogatni néhány tisztjének kíséretében. A háromszékiek már szülőföldjük határán, a kökösi hídnál felsorakoztak, hogy hős vendégüket köszönthessék. Öreg, ősz hajú lándzsás veteránok álltak sorfalat, akiknek fiai, unokái a honvédseregben szolgáltak. Az út másik oldalán asszonyaik, leányaik pompáztak végeláthatatlan sorokban. A kora tavaszi napfényben zászlók csattogtak, és vérpezsdítő zene szólt. Először jött idegen generális a Székelyföldre, akit nem gyűlölettel, hanem szeretettel fogadtak az itteniek.

„Bem kocsiját virággal halmozák el, s örömkönnyekben ragyogó arcok áldása kísérte útját S. Szent-Györgyre, Háromszék fővárosába – számol be fogadtatásáról a korabeli szemtanú, Kövály László. – A székháznál Horváth Albert főkirálybíró nagyszerű terítékkal várta. (. . .) A lépcsőzeten Háromszék hölgykoszorúja üdvözlé, vérpiros rózsát tűztek rendjelei mellé, ellőtt jobbja kötelékét himzett nemzeti szalaggal cserélték fel, az egész asztalnál úrhölgyek szolgáltak fel neki, a legszebb kezek pótolták a jobb kéz szolgálatát. . . Bem (. . .) azal vált el, hogy a székelyt, melyet hősiességeért eddig becsült, ma szeretni tanulta, s hogy (ez volt) életének legszebb napja.”

Nemcsak Erdély, nemcsak Magyarország, hanem egész Európa Bem nevétől volt visszhangos.

A magyarországi főszereg még a Tisza vonalán gyűjtötte az erőt, hogy döntő rohamot intézzon Windisch-Grätz ellen. Minden reménykedés ellenére még előtte volt a tavaszi nagy sikernek. Kossuth azt szerette volna, ha Bem az Erdélyben nélkülözhető haderővel a Bánságba vonul, hogy a vidéket megtisztítsa az osztrákoktól, és a szerbeket lecsendesítse. Arra is utalást tett, hogy szívesen látná őt a fővezéri poszton.

Bemnek azonban még számos teendője volt Erdélyben. Fontos feladatának tartotta, hogy a téli hadjárat hőseit megjutalmazza. Számos tisztjét előléptette. Többek között Bethlen Gergelyt, Kemény Farkast és Kiss Sándort is ezredesekké emelte, Czetz Jánost pedig tábornokká nevezte ki, de ezt jóvá kellett hagynia a kormánnyal. Nem takarékoskodott a pénzzel és a rendjelekkel. Igyekezett állandósítani a hadsereg magasan lobogó harci szellemét, de tudta azt is, hogy a harcokban megfáradt katona szórákoztatásáról se szabad megfeledkezni. Nagyszebenben, Brassóban, Kolozsvárott, Marosvásárhelyen és másutt „egymást érték” a bálók.

Elengedhetetlennek tartotta azonban, hogy a honvédhadat nagy energiával tovább szervezzék. Ezzel a céllal osztotta fel Erdélyt hat hadosztálykerületre. A főhadparancsnokságot Nagyszebenben rendezte be. Távollétére Czetz Jánost tette meg Erdély katonai vezetőjévé. Rábízta a hadszer-

A sebesült Bem ►

vező munkálatok irányítását és a szorosok védműveinek kiépítését.

Bem tulajdonképpen már március végén megindult a Bánság felé, de nem oly gyorsan, mint Kossuth szeretne volna. Gyulafehérvárnál megállt, lövetni kezdte a várost, majd követet küldött a várba, de a parancsnok visszautasította megadásra szólító felhívását. Ezt követően Szászsebesen ütötte fel főhadiszállását, egy ideig innen intézte a hadsereg ügyeit.

Szászsebes! A négynapos emlékezetes visszavonulás legtragikusabb pontja. Mégis mennyire megváltozott az eltelt két hónap alatt a világ! Ezt Petőfi tanúsíthatja legjobban, aki a február eleji véres menetnek is

A kor híres emberei.
A középső sorban
balról jobbra:
Dembínski, Görgey,
Kossuth, Bem,
Jellasics. Az alsó
sorban középen:
Paszkevics
nagyherceg

harcos résztvevője volt, s április elején ismét Bem mellett tartózkodott.

Hogy az április eleji napokban mi történt Szászsebesen, az ő beszámolójából tudjuk meg legpontosabban, képszerűen, akár egy filmhíradóból: „...A napokban voltak itt a hadügyminiszternek s a nemzetgyűlésnek küldöttei, kik meghozák Bemnek az elsőrendű érdemjelt. Az átadás csak szobában, néhány tiszt jelenlétében történt, mert helyben nincs sereg, s különben is a mi vezérünk nem szokott az efféle sallangos és csattogó ceremóniákhoz. Volt ennek a kis szobai ünnepnek mindamellett sok pedanti és táblabírói oldala, de volt olyan momentuma is, mely megható, megrázó, mondhatni nagy-

Bem kitüntetése
– a valóságban...
(A háttérben látható
Petőfi is)

szerű volt, midőn az öreg Németh alezredes e szavakkal adta át tábornokunknak az érdemjelet: »Én nem vagyok szónok, s ha az volnék, se tudnék most beszélni; engedje meg ön, hogy megcsókoljam önnek jobb kezét, mely az én hazámért vérzett!« – és sírva csókolta meg a tábornok csonka kezét, s mi, kik jelen voltunk, mindnyájan sírtunk – de ezt nem olvasni kell, azt hallani és látni kellett volna. – Tegnap küldötte szét Bem a kisebb érdemjeleket serege jobbainak. E sorok írójának szerencséje van ezek közé tartozni. S így meg vagyok végre jutalmazva is, éspedig túlságosan, nem azáltal, hogy érdemjelt kaptam, hanem azon mód által, mellyel azt nekem átadta Bem. Legyen gyöngeség tőlem vagy akármilyen, én meg nem állhatom, hogy e jelenetet ki ne írjam. Saját kezével tűzte mellemre az érdemjelt Bem, bal kezével, mert jobbjá még föl van kötve, s ezt mondá: »Bal kézzel tűzöm fel, szívem felőli kezemmel!« – s midőn elvégzé, megölelt, hosszan és melegen ölelt! – az egész világ tudja, hogy én nem vagyok szerény ember, de istenemre mondom, ennyit nem érdemeltem. Oly megilletődéssel, melytől ha eszembe jut, most is reszket a lelkem, azt feleltem: »Tábornokom, többel tartozom Önnek, mint atyámnak; atyám csak életet adott nekem, ön pedig becsületet.«»

Petőfi nemcsak formálisan volt Bem segéd tisztje, a szászsebesi napok során nem szűkölködött feladatokban sem. Többek között ő írta Bemnek Kossuthhoz intézett francia nyelvű bizalmas leveleit, mivel a tábornok még nem tudott tollat fogni sebesült

Bem kitüntetése
– a képzeletben. . .
(A háttérben látható
Petőfi is)

kezébe. Persze azért oldottabb beszélgetésekre is sor kerülhetett a „két férfi” között. Jellemző az a befejezetlen „teszt”, amelyet Petőfi „töltetett ki” Bemmel:

„– Kit tart ön a legnagyobb katonának?

– Napóleont. Nem szeretem egy cseppet sem, de a legnagyobb embernek tartom. Mások csak egyben-másban voltak nagyok, ő mindenben; ahová csak kezét tette, nyomot hagyott örök időkre.

– Nekem kedves hősőm Hannibál.

– Ah (kalapját megbillenti), nagy ember volt, igen nagy ember, de amint a közvélemény mondja róla, nem tudott szerencséjé-

vel élni, s ez nagy hiány. A cannaei csata után én egyenest Rómának mentem volna, s azt tönkretettem volna egy csapással! . . . de nagy ember volt, s alpesekeni átmenetnek nem kivitele, hanem magában ennek gondolata is a nagy emberek legnagyobbjai közé sorozza őt. A terv nagysága a lélek nagyságának mértéke, ez önmagáé; a kivitel már kettejüké: övé s a szerencsée.

– Hannibálról szólván, tudja (ön), kit tartok én hozzá oly hasonlónak, amennyire csak hasonlíthat két ember egymáshoz?

– Nos?

– Önt, tábornok úr.

– Tudja isten, ennyit nem igénylek. Én csak egyet tudok, vagyis nem tudok: azt nem tudom, mi a félelem és a csüggedés.

– Ez a fő, Hannibál is ezt a kettőt nem tudta.

– Az igaz, hogy ez nem mindennapi dolog. Nem dicsekvésből mondom, mert nem az én érdemem, hanem az isten ajándéka.”

Nemcsak a Petőfinek adott válaszok a jellemzőek. Érdekes összevetni azokat a legendákat, amelyek lengyel és magyar földön születtek Bemről. A lengyel nép képzeletében Bem vallásos ember képében jelenik meg; állandóan böjtöl, imádkozik. (Holott Bem a lengyelek közül egyike azon keveseknek, aki katolikusságának és a vallásos hitnek nem tulajdonított különösebb jelentőséget. Öntudatlanul is a protestánsok predesztinációját vallotta magáénak inkább.) Honfitársai szerint azért nem fogja golyó, mert megjelent neki a Częstochowai Szűz, a lengyelek védőszentje. S eljön az idő, amikor

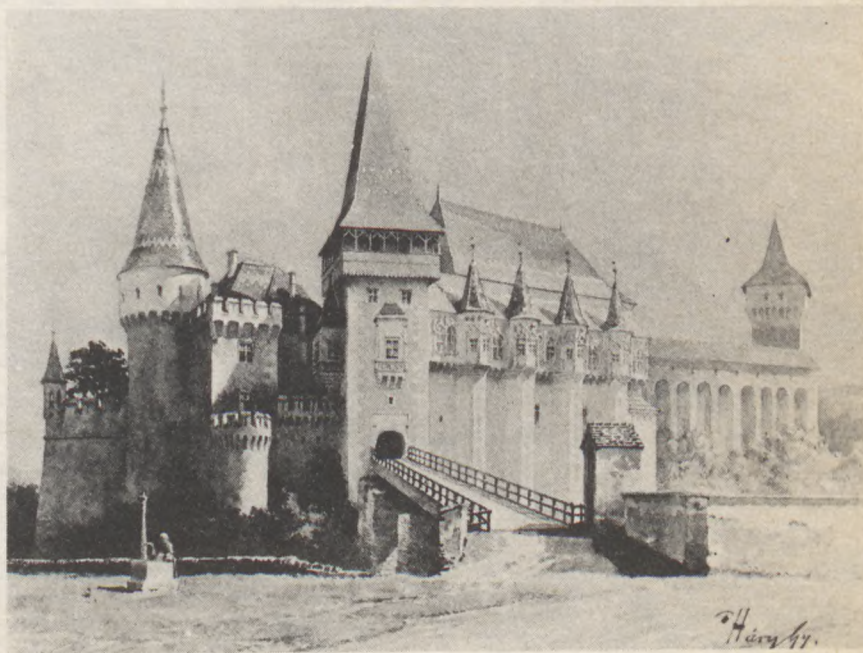

mintegy varázsütésre kétszázezres sereg fog talpra állni a támogatására. (A cár „varázs-zavára” rövidesen talpra is állt a kétszázez-res sereg, csak éppen nem Bem támogatásá-ra!)

A magyar legenda tartalma sokkal „világibb”, valószerűbb. Erdélyben az a hír ka-pott lábra, hogy Bem a bujdosó Rákóczi öreg huszárja, aki álarcot hord, hogy elfedje nagy, pödört bajuszát. Kardjával pedig, amely Rákóczié volt, tíz ellenséges lovast is leterít egyetlen suhintásra. Az természetes, hogy nem fogja a golyó. Az pedig még ter-mészetesebb, hogy az a sereg, amelyiket ő vezet, mindig győz.

Vajdahunyad vára

Bem, mintha a nép legendába gyolcsolt bizalma is biztatná, elindult új győzelmei

színhelye, a Bánság felé. Petőfi is vele tartott. Április közepén csatlakoztak a már úton levő sereghez. Menet közben megtekintették a vajdahunyadi várat, „a várnak minden részét”, „az egykori díszteremben a dicső Hunyadiak hollós címerét”. Az alkalomhoz illően itt születik Petőfi egyik leg szebb költeménye: a *Vajdahunyadon*. A versben nem csupán Hunyadi János mellé emeli Bemet a költő, a történelmi tudat lényegét is sűríti két sorában:

A név mulandó, változékony; ami
Örök, azt nézem én, a szellemet.

A BÁNSÁGI HADJÁRAT

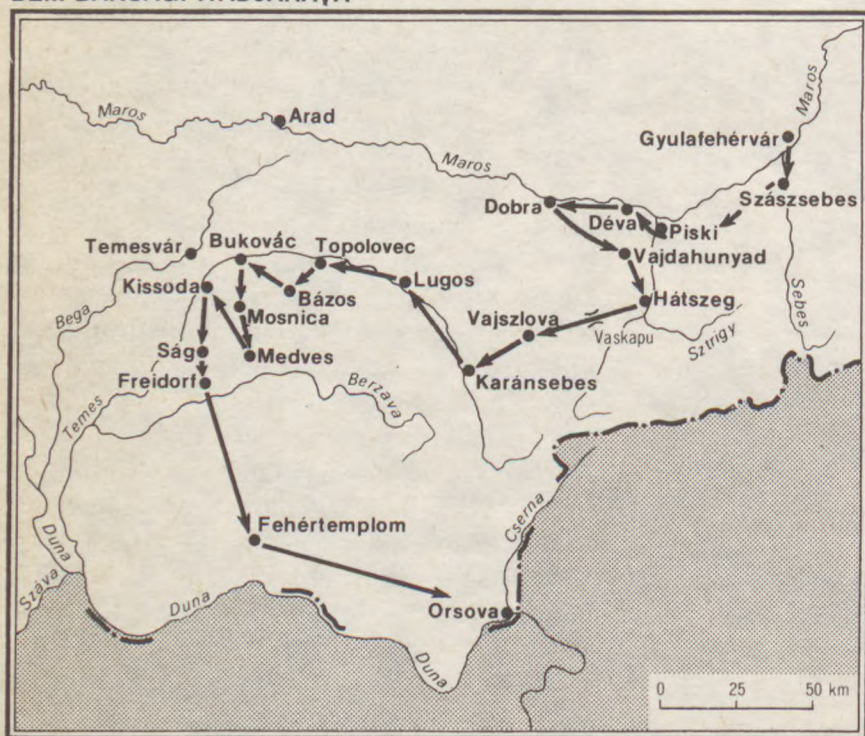
Lehet-e éltető értelme a halálnak? Ritka tavasz köszöntött 1849-ben a magyar történelemre. Olyan évszak, amely egyetlen reményteljes válasz a feltett kérdésre. Hogy talán még a legmagasztosabb áldozat se hiábavaló. . . Mert bőven omlott a vér Hatvan-tól Komáromig, Vajszlovától Temesvárig és Temesvártól Orsováig, a Bácskában és az Érchegység szurdokjaiban s Budavár alatt. A Görgey vezette főhadssereg április elején megindult Pest felé, és egyre-másra mérte a vereséget Windisch-Grätzre, aki pedig február végén még azt jelentette ifjú császárnak, Ferenc Józsefnek, hogy a „lázkodó csordákat” szétverte. A „lázkodó csordák”, Európa megrökönyödésére, alig egy hónap alatt Pozsonyig kergették a birodalmi sereget, amelyet urai a Napóleont megroppantó lipcsei csata óta legyőzhetetlennek tartottak.

Április közepén, mialatt Damjanich és Klapka hadtestei Nagysalló felé vonultak, s Debrecenből fergetegként terjedt a hír, hogy az országgyűlés megfosztotta trónjától a Habsburg–Lotharingiai-házat, az erdélyi hadsereg két válogatott hadosztálya – 8 zászlóalj, 8 lovasszázad és 5 ágyúüteget: mintegy 10 000 ember – megindult, hogy fölszabadítsa a Bánságot. A Maros, a Tisza, a

Duna és az erdélyi hegyek által közrefogott vidéknek több közös vonása volt Erdéllyel. Az egyik az, hogy a török kiűzése után a bécsi kormány hosszú ideig ezt sem csatolta vissza Magyarországhoz, hanem – háborús költségeire hivatkozva – az egész vidéket kincstári birtokká nyilvánította, s Temesi bánság néven katonailag *Bécsből kormányozta*. A másik, hogy a népességét tekintve a Bánság is rendkívül kevert lakosságú föld volt. (És még ma is az.) A magyarok, németek, szerbek, románok mellett telepítettek ide cseheket, szlovákokat, ukránokat, bol-

BEM BÁNSÁGI HADJÁRATA

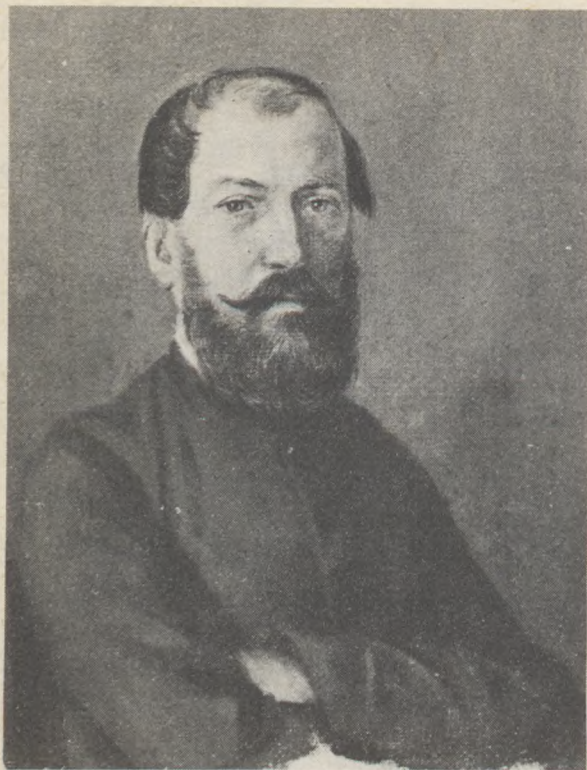
A magyar
szabadságharc
vezérei

gárokat, görögöket, de még spanyolokat és franciákat is. Népei közül a németek a magyar forradalom híveinek számítottak, elmentében a szerbekkel, akik a szomszédos, Duna–Tisza köz (bácskai) testvéreikhez hasonlóan, már 1848 nyara óta véres, kíméletlen harcban álltak a magyar kormánnyal, közvetlenül pedig a Bácska és a Bánság nem szerb lakosságával. A bánsági ellenforradalmi mozgalom számára hatalmas támaszpontot jelentett a császáriak által birtokolt temesvári erődítmény. Innen támogatták a bánsági szerbeket, nyújtottak segítséget té-

Perczy Mihály

len Puchner szorongatott hadának, és fenyegették az Aradot ostromló magyar sereget.

Áprilisban is innen rendeltek 2 határőrzászlóaljat Karánsebesen át Erdély délnyugati kapujához, hogy az elől haladó Perczy ezredes hadosztályát feltartóztassák. A szerreggel haladó Petőfi első ízben volt szemtanúja és részese a támadó magyar fegyverek diadalának. (A vízaknai-dévai visszavonulás után ugyanis Bem futárként Debrecenbe küldte, így nem lehetett ott Piskinél. Az emlékezetes medgyesi csatát pedig, amely-

ben Petőfi szintén részt vett, a honvéddhad elveszítette.) Bensejének magasra csavart lángja, amelynek fényénél az alább idézett sorokat írta, így még jobban érthető: „Kijöttünk Erdélyből, mégpedig jó ómennel, mert első lépésünk is diadal. Vaskapun innen, Vaiszlova határőrfalunál várt bennünket az ellenség. Megtámadtuk, megvertük. Veni, vidi, vici.* Két zászlóalj volt ellenünk, seregünkben csak négy század (a 78. számú székely zászlóaljból) volt tűzben, s e négy század a legalább 2000 emberből álló ellenséget mintegy kétórai harc után oly kétségbeesett futásnak lódította, hogy Karánsebesig meg sem állt (. . .). Két ágyújuk is nálunk maradt, az egyiket négy székely szemem látára vette el példátlan bátorsággal. Tábornokunk ma jutalmazta meg őket érdemjellel és pénzzel (. . .). Általában csak annak lehet fogalma a székely vitézségéről, aki maga látja. Ezek valóban csodagyermek, mert nagy részük jóformán gyermek még. Nyugodt bátorsággal, mondhatni, kimért lépésekkel haladnak a csatában előre folyvást biztosan, mint a réten a kaszások, s még énekelnek, mikor már ropognak fegyvereik. A lövöldözést hamar megunták, szuronyt szegeznek s rohannak, és velük rohan az enyészet; az ellenségnek nem marad más, mint futni vagy meghalni. De a székely csak egy feltét alatt ily vitéz: ha vezére még vitézebb, mint ő, s azért szükséges, hogy Bem legyen a vezérök. De amily hódító a mi tábornokunk rettenetes fegyvere, tán még

* Jöttem, láttam, győztem

hódítóbb hasonlíthatatlanul szelíd bánásmódja a harc után. A környékbeli lakosság, mely eszeveszetten futott előttünk, jövőget visszafelé, látván, hogy a honnmaradtaknak semmi bántódása nincs. . .”

Ez a Közlönynek írt beszámoló nemcsak a székely honvéd dicsérete, hanem dokumentuma Bem humánus magatartásának is, amelyet a vidék ellenséges érzületű lakossága iránt tanúsított. Petőfi e híradás egyes gondolatait, nyilván a diadalmas bánási előrenyomulás hatására, versbe sűrítette. Álljon hát itt e könyv utolsó idézett verse,

A székelyek:

Nem mondom én: előre székelyek!
Előre mentek úgyis, hős fiúk;
Ottan kíván harcolni mindegyik,
Hol a csata legrémesebben zúg.
Csak nem fajult el még a székely vér!
Minden kis cseppje drágagyöngyöt ér.

Ugy mennek a halál elébe ők,
Amint más ember menyegzőre mén;
Virágokat tűznek kalapjaik
Mellé, s dalolnak a harc mezején.
Csak nem fajult el még a székely vér!
Minden kis cseppje drágagyöngyöt ér.

Ki merne nekik ellenállni?
Ily bátorságot szívében ki hord?
Mennek, röpködnek, mint a szél, s üzik
Az ellenséget, mint a szél a port!
Csak nem fajult el még a székely vér,
Minden kis cseppje drágagyöngyöt ér!

A bánsági hadjárat végül féldiadal maradt. Ahhoz ugyanis, hogy teljes legyen, el kellett volna foglalni Temesvárt, amely ugyanazt a szerepet játszotta a Bánságban, mint Gyulafehérvár Erdélyben. Sőt, elfoglalása is ugyanolyan reménytelennek tetszett, mint Gyulafehérvár bevétele. Perczel Mór tábornoknak a szerbekkel birkózó IV. hadtestéből és Vécsey Károly Aradot ostromló V. hadtestéből még akkora erőt se tudtak kiszakítani, amellyel legalább a várrendszerbe vezető főbb útvonalakat eredményesen szemmel tarthatták volna. Ezért küldhettek innen a télen segítséget Puchnernek.

Bem elhatározta, hogy maga kezdeményezi az erődítmény elfoglalását. Karánsebesről írt udvarias levelében megkérte Vécseyt, hogy Aradot ostromló seregének zömével vonuljon Temesvár alá. Azt remélte, hogy Vécsey gyorsan cselekszik, s megakadályozhatja az őellene küldött, majd Vajslovánál megvert és most állandóan szorongatott osztrák különítmény visszasurranását a várba. Hogy terve eredményességét biztosítsa, Temesvárhoz rendelt egy Vécsey alá tartozó kisebb csapatot, amelynek Villám alezredes volt a parancsnoka. Hogy ezután mi történt, arról számoljon be maga Bem. Április 23-án kelt s a Honvédelmi Bizottmányhoz címzett levelét Petőfi fordította magyarra:

„... Az V. hadtestbeli Villám alezredes, ki Radnán kapta meg rendeletemet, egy pillanatot sem veszítve el, másnap Lugosra ért a csapattal, melyet vezényelt, s mely száz emberből s 6 ágyúból állt. Ha Vécsey tábornok

ugyanezt tette volna azon csapatokkal, melyekkel rendelkezhetett, azonnal Temesvárhoz mehettem volna, s működési tervemet végrehajthattam volna. De a tábornok ahe-lyett, hogy kötelességét teljesítette volna, mely minden katonára nézve abból áll, hogy az ellenség elé menjen, nemcsak hogy meg nem érkezett, sőt ellenkezőleg, írt nekem, s Villám alezredesnek azon rendeletet küldé, hogy az tüstént visszatérjen Aradra, sőt még le is tette őt a dandárparancsnokságról, amiért előrejött.

Vécsey tábornoknak tehát ezen tette késlelteté, sőt talán el is rontá azon eredményt, melyhez oly könnyen juthattunk volna, ha ő kötelességét teljesíti, mert alkalmasint belélelik még egynéhány nap, míg zászlóalja-ink Lugosra érkeznek oly számmal, mely elegendő lesz előhaladásomra.

Jogom van tehát, és kötelességemnek is tartom Vécsey tábornokot a kormány előtt vagy hazaárulónak nevezni, vagy oly gyáva és minden tehetség nélküli tisztnek, kire soha semmiféle hadi parancsnokságot nem kell bízni. (. . .)”

Ebből a jelentésből talán nem is lett volna botrány, ha meg nem jelenik a nyilvánosság előtt, de mind a kolozsvári Honvéd, mind a debreceni Közlöny közzétette hasábjain. A bizalmas irat kinyomtatásáért Klapka György tábornok, a hadügyminiszter helyettese, Petőfit vádolta. Petőfi, tiltakozásul, lemondott tiszti rangjáról.

A lengyel vezér gyors intézkedésének vé-gül is több hétig tartó áldatlan civódás lett a vége. Vécsey arra hivatkozott, hogy az ő

Vécsey Károly
tábornok,
a tizenhárom aradi
vértanú egyike

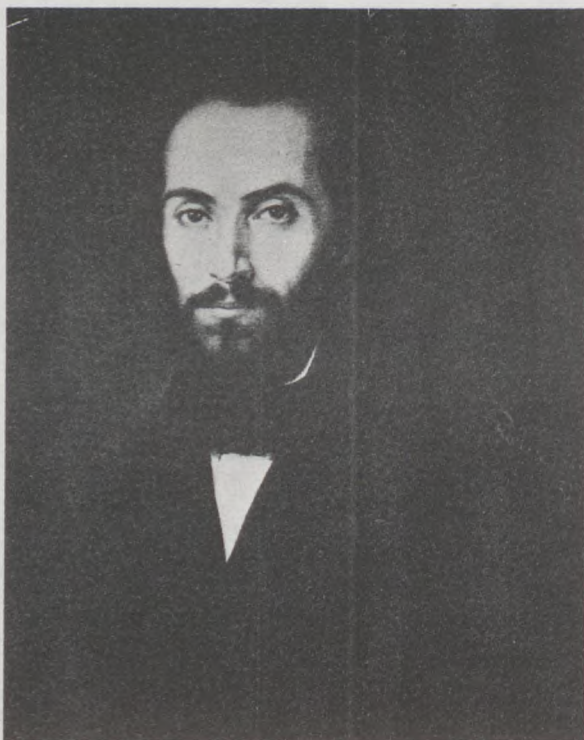
hadteste nem tartozik Bem alá, s ő csak a hadügyminisztertől fogadhat el utasítást. A kényes ügy elsimítása sok keserűséget okozott Kossuthnak.

Tény, hogy a Temesvár elfoglalására szőtt szép tervből nem lett semmi. Annak ellenére, hogy a karánsebesi levél után egy héttel a kormány mind Vécsey, mind pedig Perczel hadtestét alárendelte Bemnek. A várat ugyanis vagy meglepetésszerű rohammal, vagy állandó ostrommal lehetett volna csak birtokba venni. Az előbbi megghiúsult, az utóbbihoz nem volt erő. Már csak azért se, mert híre kelt, hogy az Erdélyből kiszorított osztrák hadtest 12 000 embere Malkowski altábornagy vezetésével Orsovánál betört az országba, és Karánsebes felé vonul. Fennállott annak a veszélye, hogy egyesül Todorovič tábornok szerb csapatainak egy részével. A szerb felkelők ugyanis, Perczel győzelmei ellenére, urai maradtak a Bácska egy részének, kulcspontját, az oly fontos Titeli-fennsíkot pedig mindvégig megszállva tartották.

Bem május elején hagyta el Temesvárt, és indult meg Malkowski ellen. Mialatt ellenfelét a Havasalföldre üzte, Perczel Todorovič hadteste ellen intézett támadást, több vereséget mért rá, s a szerb-osztrák sereg jobbszárnyát Szerbiába szorította át.

Bem megtépázta ugyan Malkowski hadát, de nem verte szét. Ezért diplomáciai lépésre szánta magát. Jegyzékben követelte Omer pasától, hogy a török hatóságok fegyverezzék le a birodalom területére menekült osztrák katonaságot. De ahogy ilyen irányú

Nicolae Bălcescu

lépés a török porta részéről márciusban se történt, a nemzetközi jogra hivatkozó májusi magyar kívánság is visszhangtalan maradt. Így továbbra is fennállott annak a veszélye, hogy a soraikat Havasalföldön rendező császáriak újból betörnek Erdélybe vagy a Bánságba. Bem éppen ezért nem akarta otthagyni ezeket az országrészeket, s erre hivatkozva utasította el Kossuth sürgetően meg-megismétlődő kérését, amely a magyarországi hadak fővezéri posztjának elfoglalására szólította fel őt. Ha ugyanis elfogadja a fővezérséget, akkor a Bécs elleni

Avram Iancu,
a „havasok királya”

támadás céljából magával kellett volna vinnie egy 12–16 000 főnyi segélyhadat. Ez esetben viszont a Bánság és Erdély nyugati széle csaknem teljesen védtelen maradt volna.

Bem Mehádián, egy Orsova közelében fekvő kis fürdőhelyen rendezte be bánsági főhadiszállását. Kipihenhette magát. Megviselt, fáradt szervezetének jót tett a mindennapi fürdőzés. Végre a honvédek is kifújhatták magukat, és nap mint nap jóllakhattak. Bem a helybéli vendéglő egyik nagy asztalát tisztjeinek foglalta le. Aki ide ült, az ő számlájára fogyaszthatott.

A politikától azonban e rövid idő alatt se tudta magát távol tartani. Itt is fontos döntések vártak rá.

Május közepén egy román fiatalember jelentkezett nála: Nicolae Bălcescu. Bem nem ismerte őt. Honnan tudhatta volna, hogy a románság egyik legjelentősebb képviselője áll előtte? Katonának készült ő is, mint Bem: hallgatója volt az első román hadapródiskolának. Más vonatkozásban is hasonlított életpályája Beméhez – ő is részt vett egy összeesküvésben, sőt még börtönt is szenvedett érte. Bălcescu társadalomtudós volt és történész. De nemcsak történelmet álmodott népének, hanem – az 1848-as havasalföldi forradalom egyik vezetőjeként – alakította is a románság történelmét. Az erdélyi testvérháborút figyelemmel kísérve döbrent rá a Bécs szolgálatába szegődött románság tragikus helyzetére. Arra, hogy csapdába került. Történelmi érzéke azt sugallta, hogy ha a császári had győz, Bécs egyszerűen megfélekezik a románság hűségéről, áldozatvállalásáról. Arról, hogy mi történhet akkor, ha a magyarok győznek, a román nemzeti mozgalom másik nagy alakja, Ioan Ghica írt Avram Iancunak: „... ha a magyarok a románok nélkül győznek, abból semmi haszon nem származik a románokra, míg ha a románok együttműködésével győznek, akkor a magyarok nem tagadhatják meg vagy nem tudják el nem ismerni a románok nemzeti jogait. . .”

A feladatra, hogy Erdély magyarságát és románságát egymással kibékítse, Bălcescu vállalkozott. Célja volt az is, hogy a román-

Iancu hadba vezeti
népét a császári
lobogók alatt

ságot a Habsburg-ellenes forradalom szövetségesévé változtassa. Betegen is ezért kelt útra Konstantinápolyból április közepén.

Perczel, aki – vállalkozásának célját meghallván – lelkesen fogadta őt pancsovai táborában, Bemhez irányította. De hiszen Bălcescu éppen hozzá igyekezett. Voltakép-

pen Bem hadisikerei és politikai intézkedései bátorították erre az útra. „A magyar hadsereg ma az egyetlen, amely a szabadságért harcol. Meghasad a szívem, ha látom, hogy milyen gyönyörű szerepet játszanak most a magyarok, azt a szerepet, melyet mi, románok akartunk és reméltünk” – írta egyik barátjának még Pancsovából.

A fogadtatás azonban Bem részéről hűvös. Ő nem dönthet politikai kérdésekben. Viszonya a kormányhoz amúgy is elmérgesedett, s nem akarja tovább rontani azzal, hogy olyan fontos tárgyban, mint a románokkal való megbékélés és a román légió felállítása, elkötelező ígéretet tesz. Kossuthhoz küldi hát a román nép történelmi követét.

Éppen ezekben a napokban történik a legtragikusabb összecsapás Avram Iancu érchegységi tábora és a magyarok között. Május elején ugyanis a több mint fél esztendeje tartó értelmetlen öldöklésbe belefáradt szemben álló felek végre tárgyalásra szánták el magukat. Kossuth, anélkül hogy fegyverszünetet engedélyezett volna – mivel, úgymond, az ellenség azt mindig a maga javára használja ki –, Ion Dragoș román országgyűlési képviselőt küldte tárgyalni Iancuhoz, a „havasok királyához”. A román népfelkelők és a honvédek mindamellett a tárgyalások idejére, mintegy hallgatólagosan, földnek szegezték a lándzsát és a szuronyt. A megegyezés nem jöhetett létre egyik órától a másikra. A tárgyalások hosszabb időt vettek igénybe. Úgy tetszett azonban, hogy eredményesen zárulnak. Hatvani őrnagy

Abrudbánya romjai

1600 főből álló szabadcsapatának értelmetlen és botor támadása azonban egy pillanat alatt felperzselte a lassan megépülő hidat. A botcsinálta „hadvezér”, aki úgy érezte, hogy „fönről” szabad kezet kapott, ráadásul nemcsak saját embereit vitte – két ízben is – mészárszékre, hanem a bányavidék addig megkímélt magyar lakóinak életére is ráütötte a halál pecsétjét. A fellángoló kilátástalan harcok ismét jelentős honvéderőt kötöttek le. Éppen akkor, amikor minden addiginál megsemmisítőbb támadás fenyegette Erdélyt, így minden addiginál na-

gyobb szükség lett volna a két nép Bălcescu és Bem által is óhajtott összefogására.

Az összefogás lényegét Avram Iancu fogalmazta meg legtömörebben és legérvényesebben június végén, a békülékenységi újrazkezdődő szakaszában Simonffy alezredeshez írott levelében: „Higgyétek el, testvérek, hogy mi nagyon világosan látjuk és nagyon szilárdan hisszük, hogy ebben a két testvérhazában a magyar sem beszélhet létéről és jövőjéről a román nélkül, a román sem a magyar nélkül.”

SEGÍTSÉGNYÚJTÁS A „VAKMERŐ PÁRTÜTŐK MEGSEMMISÍTÉSÉRE”

Bem erdélyi sikerei és a tavaszi hadjárat nagy magyar győzelmei nemcsak az osztrák csapatokat törték meg, hanem a császári udvar becsvágyó gögijét is. Április 24-én, két nappal azután, hogy a diadalmasan előrenyomuló honvéddhad első egységei a felmentett Komáromba bevonultak, Ferenc József segítségért fordul „Európa zsandárjához”, I. Miklós cárhoz. Noha a cár csak május 9-én jelentette be Európának, hogy seregeit a magyar „lázas elfojtására” és a „vakmerő pártütők megsemmisítésére” küldi, vezérkari főnöke már április végén Pozsonyba érkezett, hogy a haditervet az osztrákokkal egyeztesse.

Május folyamán működésbe lépett az orosz birodalom hadigépezete. A pétervári uralkodó hatalmas erőt – 200 000 embert és 400 ágyút – rendelt a forradalmi Magyarországnak ellen. Ugyanakkor a nyugati határszélen gyülekezett az átszervezett és itáliai elitcsapatokkal megerősített császári hadsereg is. De lázas munka folyt Havasalföldön is, hogy a Magyarországról két ízben kiűzött osztrák hadat mielőbb ütőképpessé tehessék. Így a szövetségesek 370 000 fős reguláris hadával kellett szembeszállnia a 170 000 embert számláló honvéderőnek.

A magyar vezetők hiába fordultak Euró-

A császári vértess
és a cári kozák végez
a forradalom
hidrájával. A kozák
lándzsájának hegye,
miután áthatolt
Kossuthon, éppen
Bem „nyakához” ér.
A kétfejű sas alatt
I. Miklós és
I. Ferenc József
babérkoszorúval
övezett mellképe
látható.

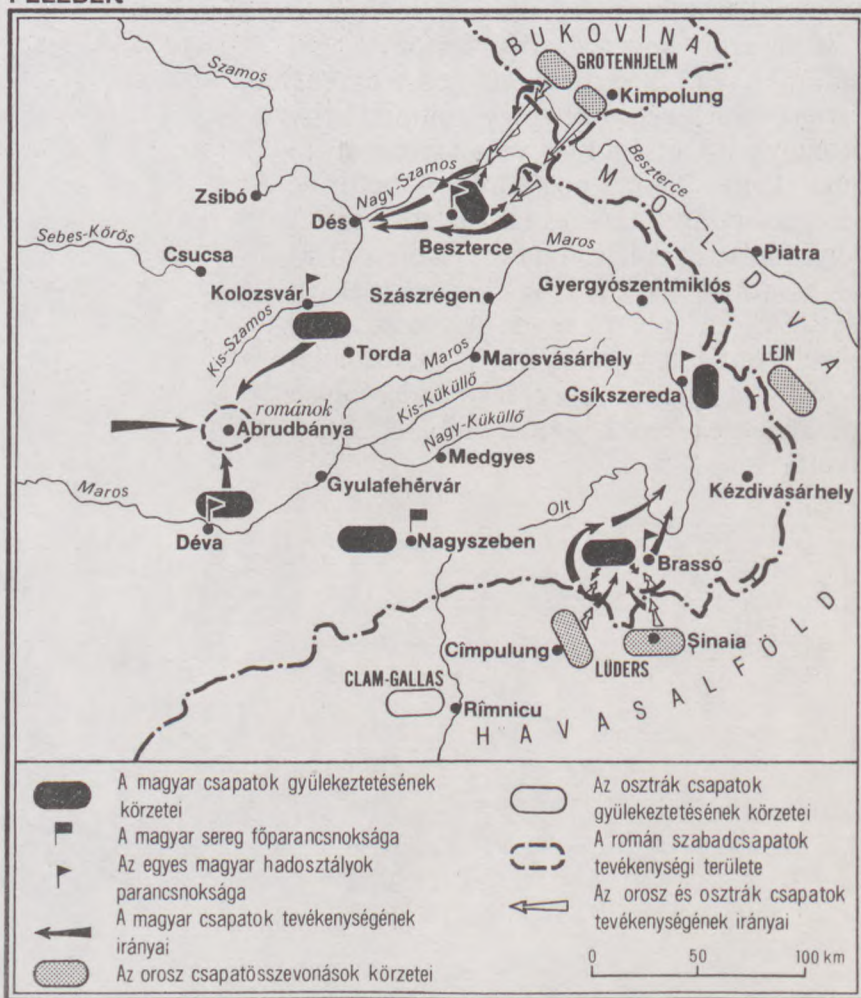
(*Allegorikus rajz*)

pa nemzeteihez, udvaraihoz. A francia kormány részéről egy semmitmondó külügyminiszeri nyilatkozatra futotta, a többiektől még arra se. Szuronykerítés fogta körül Magyarországot, olyan, amely a napsugarat is átnyársalta. A magyar nép végzetes keresztúthoz ért. Jövője múlhat azon, hogy továbbmehet-e a forradalmi haladás által kijelölt

irányba. De a március forradalmi eszméivel irányjelzett út szembefutott a valóságos országutakkal, amelyeken özönlöttek befelé a Népek Tavaszának ellenségei. . . A felvonu-

A CSAPATOK ELHELYEZKEDÉSE ERDÉLYBEN 1849. JÚNIUS ELSŐ FELÉBEN

ló ágyúk dübörgését még elnyomták az utolsó nagy győzelem mámoros kiáltásai: háromhetes ostrom után, május 21-én piros-fehér-zöld zászló került Budavárra. Egy hét múlva szerény erdélyi sikerről is beszámolhattak a magyar győzelmi jelentésekhez szokott újságok: Déva várának császári helyőrsége megadta magát.

Bem azon kevesek közé tartozott, aki tudta, hogy rá még rendkívül nehéz harcok várnak Erdélyben. Ezért úgy döntött, hogy otthagyja a Bánságot. Mivel azonban olyan hírek keltek lábra, hogy Lüders betörése Magyarországra Orsovánál várható, az erdélyi hadsereg két válogatott hadosztályát – Kossuth határozott követelésének is eleget téve – a Bánságban hagyta. Az öt zászlóalj közül csupán a vörössipkás 11. zászlóaljat vitte vissza magával. Az erdélyi haderő ilyen mértékű meggyengítése nagy hibának bizonyult.

A BETÖRÉS ELŐESTÉJÉN

Erdély megérezte Bem másfél hónapos távollétét. Amikor visszaérkezett, az Érc-hegységet és környékét lángokban találta. A hadsereg hat hadosztálya közül a dévait és a kolozsvárit lekötötték a román felkelőkkel folytatott – magyar részről teljesen eredménytelen – hadakozások és Gyulafehérvár figyelése. Ezáltal 13 000 fővel csökkent a határok védelmére rendelhető, azaz a betörésre készülő orosz-osztrák hadak ellen bevethető erdélyi hadsereg létszáma. A nagyszebeni hadosztály a Vöröstoronyi-szorost és a Nagyszeben–Fogaras közötti térséget vigyázta, a brassói hadosztály feladata volt, hogy a Tömösi- és a Törcsvári-hágót őrizze, a székely (csíkszeredai) hadosztály a Székelyföldet övező határszakaszt és átjáróit fedezte, míg a besztercei hadosztály a Borgói- és a Radnai-szorosokat tartotta szemmel. Ebből következik, hogy hiába volt tekintélyes létszámú az erdélyi hadsereg (a bányász-csapatok nélkül is körülbelül 34 500 gyalogost, 2500 lovast és vagy 98 löveget számlált) – szét volt forgácsolva. Fennállott annak a veszélye, hogy amennyiben az ellenség áttöri a külső, jobbára a határoknak támaszkodó, a belső vonalon azonban tartalékokkal nem támogatott magyar védelmi gyűrűt, hatalmas zavart, pánikot idézhet

elő. (A tartalékot a kolozsvári és a dévai hadosztály képezhette volna.)

Ráadásul a tavaszi hónapokban felduzzasztott hadsereg jelentős részében gyakorlatlan és felszerületlen újoncokból állott, akik siker esetén ugyan lelkesedtek és újra csatába mentek, kudarc esetén azonban szétfutottak. Ha arra meg is volt a remény, hogy e csapatokat előbb-utóbb felszerelik, akkor is híján maradtak a kívánt ismeretekkel rendelkező, képzett tisztikarnak. A tisztnek ugyanis nemcsak az volt a feladata, hogy személyes példaadással lelkesítse, halálmegvető bátorságával rohamra vezesse honvédeit vagy huszárjait. Hányszor előfordult – különösen a szabadságharc első hónapjaiban –, hogy a tisztek kivont karddal, esetleg zászlóval a kezükben előrerohantak, míg katonáik megtorpantak a golyózáporban, majd hanyatt-homlok menekültek hátrafelé. A tisztnek nevelni, tanítani, fegyelmezni egyaránt tudnia kellett a kezére bízott katonát. Sokat számított az is, hogy mennyire képes feltalálni magát, miként látja át a harc közben előállt új helyzetet, s tud-e annak megfelelően dönteni. Képesség és képzettség elválaszthatatlan fogalmak a katonatisztekénél is. A hadimesterséget se lehetett pusztán a harctéren megtanulni. Tanulni kellett azt az erre hivatott iskolákban is. Márpedig Bem hadseregében csak azok a tisztek rendelkeztek kellő szaktudással, akik korábban, vagyis 1848 előtt tisztként vagy altisztként a császári-királyi hadseregben teljesítettek szolgálatot. Az erdélyi hadsereg tisztjeinek nem kis részét tették ki azok, akik

a forradalom előtt sohasem katonáskodtak. Ahhoz, hogy e különböző felkészültségű, képességű és indulású tisztekből egységes szellemű tisztikar ötvöződjék, több idő kellett volna. Ugyanez mondható el az altisztek nagy tömegéről is.

Emellett Bem még főtisztjei közül se számíthatott a legtehetségesebbre, Czetz János tábornokra. Az erdélyi hadsereg helyettes főparancsnoka ugyanis még májusban balesetet szenvedett, s a nyári hadjáratban nem

vett részt. Az ő teljhatalmú megbízatása idején egyébként a hadszervezés se folyt abban az ütemben, mint ezt a Bánságban hadakozó Bem remélte.

A tájékoztatás hiányosságai folytán a tömegek nem készültek fel józanul a fenyegető veszedelemre. Erdély magyar közvéleménye nem is számolt komolyan a cári intervencióval, s ha számolt is, túlzott optimizmussal nézett elébe. Így annál keserűbb és rombolóbb volt a kudarcok nyomán támadt döbbenet, reménytelenség. A beavatkozás közeledő veszélyének egyedül Bem mérte föl a

súlyát. De még ő is úgy gondolta – a rendkívül rosszul működő magyar hírszerzés jelentései folytán –, hogy az intervenció nem következhet be július előtt. Egyébként bizonyára nem tárgyalgatott volna Kossuthral június derekán a fővezérség átvételéről és az átvétel feltételeiről. Amikor a támadás hírére Bem végre június 24-én nagy kitérővel Désre érkezett, az ellenség már két helyen is áttörte a védelmi vonalat, és Erdély földjén állott.

Milyen erőkkal rendelkeztek Bem ellenfelei? Az Erdélyt Moldva és Havasalföld felől

Clam-Gallas Eduard
osztrák tábornok

harapófogóba szorító orosz–osztrák hadak létszáma 55–56 000 főre tehető, ágyújuk 120 volt. Ebből a seregből 30 000 ember állott a Brassót a Tömösi- és a Töröcsvári-szoroson át megszállni készülő Lüders rendelkezésére, aki a nyári erdélyi hadjáratban részt vevő V. orosz hadtest vezénylő tábornoka volt. Grotenhjelm cári altábornagy Bukovinából készült hadosztályával betörni Beszterce és Naszód vidékére. A hozzá beosztott osztrák dandárt is beszámítva 12 500 embert és 33 ágyút vethetett harcba. Lejn orosz ezredes közvetlenül Háromszéket fenyegette. Három és fél ezer katonájával és 8 ágyújával az Ojtozi-szoroson kellett átkelnie. Lüders rendelkezésére állott még a Havasalföldön átszervezett – korábban Erdélyből, majd a Bánságból kiűzött – császári haderő Clam-Gallas osztrák tábornok által vezetett 10 000 embere. Az ellenség felszereltség, kiképzettség, fegyelem és a tisztek felkészültsége tekintetében fölötte állott a honvédseregnek. Előny csak egy vonatkozásban mutatkozott a magyarok javára: ha a fővezérek személyét összevetjük.

Előny volt némiképpen az is, hogy Lüders nem volt teljesen a maga ura Erdélyben. Terveit egyeztetnie kellett az Észak–Magyarországon tartózkodó orosz főparancsnokkal, Paszkevics tábornaggal, aki már a kezdet kezdetén elvetette erdélyi beosztottjának azt az elképzelését, amely szerint Brassó elfoglalása után az nyugatnak fordulna, majd a Maros völgyében Arad–Szeged irányába kitörne az Alföldre. Ő arra utasította Lüderset, hogy előbb hódítsa meg

Bem, az erdélyi
hadsereg
főparancsnoka ►

PIET J.

Erdélyt, majd Kolozsvár felől Nagyvárad irányában fenyegetse a Tisza-hátat. Csak egy hónap múlva, amikor már a magyar kormány Szegeden rendezkedett be, és kiderült, hogy Erdély teljes meghódítása még hosszú időt vesz igénybe, hagyta jóvá Lüders eredeti elképzelését. De még ezután is újabb egy hónapnak kellett eltelnie, hogy Lüders elérje a Maros vonalát, és Déva várának árnyékában lefegyverezze az erdélyi hadsereg egy részét. Az erdélyi honvéderő két hónapon át tartó drámai küzdelemben megakadályozta, hogy ellenfele kijusson az Alföldre. Ezáltal vált lehetővé a kormány szegedi, majd aradi működése, s jutott tér a magyarországi hadak összpontosítására. Hogy ez az erdélyi hadsereg fogyatékosságai ellenére is sikerült: Bem érdeme.

A BESZTERCEI HADOSZTÁLY ÉLÉN

Bem maga se gondolta, hogy olyan hamar találkozni fog katonáival. Besztercére igyekezett, de június 24-én már Désen belefutott a besztercei hadosztályba, amely néhány nap alatt 80–100 kilométerre szakadt (és szaladt) el eredeti állomáshelyétől. Meglátott rajta a gyors futás, mert csak a nevében volt hadosztály. Bem riadt katonák zihált tömegein át kocsizott végig Désen. Megtudta, hogy a besztercei hadosztályt teljesen váratlanul érte Grotenhjelm június 20-i támadása. A meglepetést maga Dobay József, a hadosztály parancsnoka is elősegítette, mert nem szállta meg a hosszan kanyargó Borgói-szorost. Mondhatni, semmibe vette a Czetz által megfogalmazott elvet: „A hegyek nem tartóztatják fel az ellenséget szurony nélkül.” Elgondolhatjuk, mekkora volt a 73. zászlóalj békésen táborozgató előőrseinek döbbenete, amikor a cári előhad a Kárpátok innenső oldalán megjelent. Mint ha a földből nőtt volna ki. Dobay néhány kisebb összecsapás után elrendelte a visszavonulást. Csapatai olyan pánikba estek, hogy 70 kilométert futottak anélkül, hogy üldözték volna őket.

Szerencsére Grotenhjelm beérte a nem várt könnyű sikerrel, s a Lüderstől kapott utasításnak megfelelően, berendezkedett a

Dobay József

Bukovinába vezető szorosok védelmére. Az ő számára is vezérelvül szolgált, hogy a Bécs érdekében indított háborúban embereit, amennyire csak lehet, kímélje, s lehetőleg az osztrák csapatokkal kapartassa ki a gesztenyét, őket vesse először harcba.

Elképzelhető Bem haragja, amikor Désen átvette a szétzüllött és a szökések következtében megfogyatkozott beszercei hadosztály vezetését. Dobayt azonnal elcsapta (igaz, nemsokára rehabilitálta, és a székely hadosztályhoz helyezte), s pár óra alatt vas-

marokkal helyreállította a fegyelmet. Másnap már újévi dicsőségük színhelye felé meneteltek a honvédcsapatok. Két nap múlva Bem, hátát Besztercének vetve, megtámadta Grotenhjelm kétszeres túlerőben levő, csatarendbe felsorakozott seregét. Hiába volt azonban elszánt a vezér, a sereg nem bizonyult annak. Különösen az ellenség nagy tömegű lovassága keltett pánikot. Nem is annyira a gyalogság, hanem a tüzérség okozott csalódást, amelynek parancsnoka, ágyúival együtt, megszökött a harcterről. Ettől fogva a besztercei hadosztály tüzérpáncsnoki tisztét is Bem töltötte be.

Grotenhjelm győzelme ellenére visszahúzódott a Borgói-szorosnál levő támasz-

Dés látképe
a református
templommal

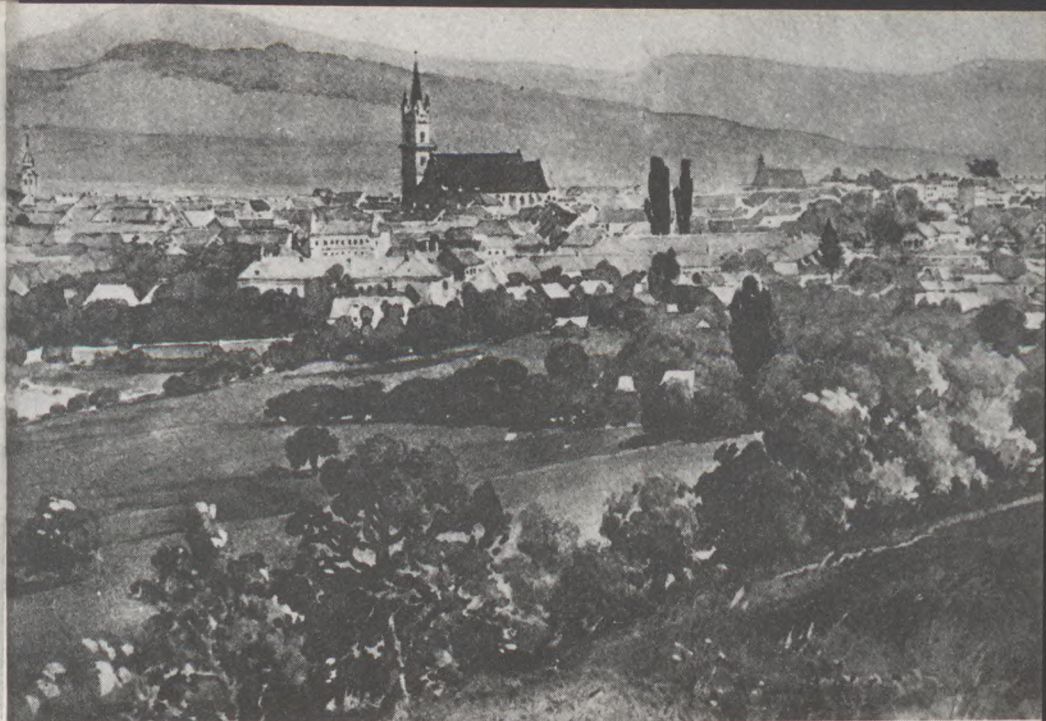

pontjára, s másnap onnan kiindulva már ő kezdeményezte a támadást. Bem, gyalogságának kímélése végett, jobbra ágyúival vívta a csatát. A visszavonulást is ő fedezte. Miközben a honvédszászlóaljak rendben hátráltak, ő vezérkarával együtt az ágyúk mellett maradt. Az üldöző lovasságot a vakmerőségig közel engedte, hogy annál hatásosabb legyen a kartács. Bátorsága egy alkalommal katasztrófával fenyegetett, mivel majdnem fogságba esett.

Bem ismét meglepetéssel tapasztalta, hogy Grotenhjelm ezúttal sem igyekszik győzelmét kiaknázni, hanem derékhadát ismét visszarendeli kiindulási állásába. Ebből rá kellett jönnie, hogy ellenfelének a szorosok fedezete a feladata, s így Beszterce-Naszód vidékéről nem is fog kimozdulni. Ismét lélegzetvételnyi időhöz jutott. Ezt seregének rendbe szedésére használta fel. Szomorúan kellett tapasztalnia, hogy a harcok kirobbanása óta több ezer honvéd szökött meg a besztercei hadosztályból. Június 29-én kiadott drámai hangvételű napiparancsa jól rávilágít a keze alatt levő sereg állapotára és mindazokra a hiányosságokra, amelyekről már szóltunk:

„A haditörvényszéknek – mely avégett neveztetett (. . .) ki, hogy azokra, kik a június 27-i és 28-i csatákban zászlójok(at), fővezérök(et), parancsnokjaik(at) s bajtársaikat gyalázatos megszaladással cserbenhagyták (. . .), törvényt mondjon – ítélete nyomán nagy tömeg székeleket agyönlövetnem, vagy őket százanként kell(ene) (. . .) megbotztatnom. Az első nem akarom tenni,

Beszterce.
Evangélikus templom

mert hiszen azok a vad félelemmel elragadtattak, még hasznos szolgálatot tehetnek a szabadságnak, miután már az asszonyi gyáva rebegést szívökből kiirtották, a másikat sem, mert nem úgy akarok veletek bánni, mint barmokkal.”

Ennek az írásnak a tartalma és hangulata bizony eltér attól, amelyet Petőfi idézett tavaszi beszámolója sugárzott. Bem fenyegetése a továbbiakban átcsap a szolgálati szabályzat oktató hangnemébe, jelezve azt, hogy ő maga is tisztában volt serege felkészületlenségével:

„... Figyelmeztetlek továbbá arra is, miképp az ellenséges lovasság épp azáltal győzhet le titeket és vagdalhat össze, ha elszéledeztek. Míg az egyenként szállingózó

bizonyos veszélynek van kitéve, a tömeg legyőzhetetlenül áll, kivált, midőn tudjátok, hogy ágyúimmal nem mozdulok oldalatok mellől. Maradjatok hát együtt, maradjatok mellettem, míg én talpon állok, s akkor nincs a világnak oly hatalma, mely minket legyőzzön.”

Grotenhjelm csak július 9-én, Lüders határozott parancsára rendelt el újabb támadást Bem ellen. A besztercei hadosztály ezúttal sokkal makacsabb ellenállást tanúsított, mint az eltelt három hét során bármikor. Noha visszahúzódott, Beszterce külvárosában még egyszer megvetette a lábát, s vagy két órán át állta az ellenség megmegújuló rohamait. Bem csak akkor rendelte el az általános visszavonulást, amikor a bekerítés veszélye fenyegette. Szerencsére ő a városon kívül kocsizott el, a Beszterce főterén áthaladt hintóját ugyanis a közeli templomtoronyból tűz alá vették, és a benne ülő segédtsíztjét, Lukinich századost megölték.

Bem ezúttal se tudott győzelmet aratni a túlerőben levő ellenfele fölött, viszont Grotenhjelm ezúttal is visszatért a szorosokra támaszkodó állásaiba. Hírét vette ugyanis, hogy a Székelyföld makacs ellenállása Brassóhoz pányvázta Lüderst. Eleddig győztes hadát nem akarta vereségnek kitenni azáltal, hogy a saját szakállára támadást indít a Székelyföld ellen. Miután erről Bem is megbizonyosodott, nyugodtan elhagyhatta a besztercei hadosztályt. A Székelyföldre szietett, ahol már égető szükség volt rá.

A HÁROMSZÉKI HARCOK ÉS A MOLDVAI HADMŰVELET

A beszercei hadosztályénál sokkal makacsabb ellenállást fejtett ki hágóinak védelmében a brassói hadosztály. A fősereggel támadó Lüders csak kétnapi elkeseredett harc után tudott átkelni a Tömösi-szoroson. A hadosztály bátor parancsnoka, Kiss Sándor ezredes az első vonalból irányította a magyar állások védelmét. Amikor másodszor is megsebesült, a legenda szerint székre kötöztette magát, hogy honvédei felemelhessék, és így buzdíthasson további ellenállásra. Fogságba esett, Csernovicba hurcolták, ahol öngyilkos lett.

Lüders tisztaban volt azzal, hogy Erdély meghódításához a Székelyföld leigázása az első és legfontosabb lépés. Miután Brassót megszállta, nyomban, már június 23-án Háromszék ellen küldte Hasford tábornagyot egy több mint 10 000 emberből és 16 ágyúból álló különítménnyel. Ez egyben Lejnnek is jeladás volt, hogy átkeljen az Ojtozi-szoroson.

Háromszék, amely oly bátran és határozottan meg tudta szervezni önvédelmét 1848 őszén, most, úgy tetszett, pár óra alatt behódol. Része volt ebben annak is, hogy a háromszékiekből és a csíkiakból verbuvált legjobb zászlóalj a Székelyföldről távol – például a Bánságban – küzdöttek. Az ősz és

Kiss Sándor

a tél folyamán oly határozott és talpraesett parancsnok, mint Gál Sándor, a nyári hadjárat első szakaszában rendkívül gyámoltalannak bizonyult, s ezzel tisztjeit is maga ellen hangolta. A háborúskodásba belefáradt nép is másként fogadta az újra fellángoló pusztító háborút. A „szabadság vagy halál” jelszavából egyre inkább csak a halált érezte valóságosnak. Ösztöneiben remény-

Kiss Sándor
védelmezi a Tömösi-
szorost

telennek tartotta a „két császár” elleni küzdelmet, s ezért inkább a hegyekbe menekült, mintsem kaszát, kapát ragadva szembeszállt volna a közeledő ellenséggel. Az is éreztette némiképpen a hatását, hogy a – kitűnő romániai magyar történész, Egyed Ákos szavait idézve – „a cári és Habsburg-birodalmi propaganda igyekezett megfélemlítő és hízelgő, büntetést, de amnesztiát és békét is ígérő felhívásokkal elárasztani a falvakat és városokat”.

Háromszék védelmének első szakasza – a nyári hadjárat „bevezetőjeként” – katasztrofális kudarccal végződött. Ehhez nagyban hozzájárult Gál Sándor, aki miután a rendelkezésére álló haderőt – bár ideje lett volna rá – képtelen volt összevonni, Hasford megjelenésének hírére kiűritette Háromszéket, és így az Ojtozi-szorost is harc nélkül feladta. Lejn puskalövés nélkül átkelhetett a hegyszoroson, és csatlakozott Hasford különítményéhez. A cári csapatok legjelentősebb sikerükként azt könyvelhették el, hogy lerombolták Gábor Áron kézdivásárhelyi ágyúöntő műhelyét és „hadianyaggyárát”.

Lüders, abban a reményben, hogy Lejn és Hasford egyesült csapatai végérvényesen legfegyverezték Háromszéket, Brassóba rendelte őket. Az volt ugyanis a terve, hogy a brassói és a székely hadosztályok felszámolása után Nagyszeben ellen vonul, szétveri az ottani magyar haderőt, és megnyitja a Kárpátok túloldalán, Havasalföldön várakozó Clam-Gallas tábornok osztrák hadteste előtt a honvédek által őrzött Vöröstoronyi-szorost. Ezután már csak Gyulafe-

Az egykori
honvédemlékmű
a Tömösi-szorosban

hervár felmentése és a kolozsvári hadosztály megsemmisítése maradt volna hátra.

Derékhadával már félúton járhatott Brassó és Fogaras között, amikor jelentették neki, hogy Háromszék ismét fegyverben áll. Valóban, Gál Sándor a rendelkezésére álló erőket összeszedve, megszállta az oroszok által kiürített területet. A székely hadosztály egy töredéke július 2-án már meg is ütközött a Brassóból ellene küldött cári csapatokkal. Magyar oldalon a tüzéségé volt

Gábor Áron
kézdivásárhelyi
ágyúöntő műhelye.
Előtérben Gábor
Áron és Thuróczy
Mózes

a főszerep. A csatatéren „egy sorban hosszan végignyúló”, mintegy 30 ágyút maga a „szülőatyjuk”, Gábor Áron irányította. Az ütegeit „kommandírozó” székely hőst, aki „törzstiszti öltönyébe volt öltözve, fehér kalapot tett (fejére), és szürke lóra ült, mellyel az ellenség figyelmét igen magára vonta”, ellenséges ágyúgolyó terítette le. Háromszék legenergikusabb és leghasznosabb katonája, aki vagy hetven ágyút öntött és szerelt fel a honvédségnek, kidőlt a további küzdelemből. Az erdélyi hadsereget – esetében vissza-

Gábor Áron

Gábor Áron
őrnagy

nyeri eredeti értelmét a frázissá lett értékelés – pótolhatatlan veszteség érte halálával. Ha Gál Sándor kellő határozottsággal, kellő időben be tudott volna avatkozni a küzdelembe, könnyen győzelemre változtathatta volna az eldöntetlen csatát.

Mindenesetre a székelyeknek ez a határozottabb fellépése elég volt ahhoz, hogy a Brassóban hagyott orosz csapatok parancs-

noka, Adlerberg tábornok (a cári tábornoki kar nagy részét balti németek alkották), megrettenve a ránehezedő felelősség súlyától, riasztó jelentéseket küldjön Lüdersnek a történetekről. A jelentés még azt a teljesen alaptalan hírt is tartalmazta, hogy Bem erős haddal közeledik Háromszék felé. Lüders azonnal visszafordította derékhadát, és újabb hadjáratot indított Háromszék térdre kényszerítésére.

Július 5-én az orosz had előcsapatai Sepsiszentgyörgynél meglepték az elővigyázatosság legelemibb szabályairól is megfelelkező székely hadosztály zömét. Az a néhány század, amely az utolsó emberig ellenállt, nem akadályozhatta meg az ellenséget abban, hogy a magyar hadat szét ne szórja. „Pár nap múlva négy nagy sírhalmot találunk: ahol küzdöttek, a még aratatlan búzaföldön nem maradt egy kalász, a föld simára volt tapodva, a legyekről ellepett vérfoltok mintegy megmutatták, hány esett el; a tért még akkor is szertetőrt puskarabok, ösz-szeszurdalt csíki kalapok és tölténytáskák boríták” – írta a csata szomorú színteréről a szemtanú haditudósító, Kőváry László.

A parancsnokuk ellen nyíltan fellázadt tiszték Gál Sándort elmozdították állásából. Gál azonnal jelentést tett Bemnek a zendülésről, aki még a beszercei főhadiszállásán ostromállapot alá helyezte a Székelyföldet, s Gált megerősítette parancsnoki tisztében. A dévai és a kolozsvári hadosztály nélkülözhető egységeit a Székelyföldre rendelte, maga pedig Marosvásárhelyen, Székelyudvarhelyen át a zendülő tiszték csík-

szeredai táborába sietett. Itt még siralmasabb állapotok fogadták, mint Désen. A lázadás 14 főkolomposát haditörvényszéki vizsgálat végett nyomban a csíkszeredai várbörtönbe záratta. A székely hadosztályt, a rá jellemző szigorról, ismét ütőképessé kovácsolta, és már július 19-én megindult Háromszék visszavételére. Nem tudhatta, hogy Clam-Gallas tábornok osztrák hadteste – Lüders utasítására – még a hónap közepén átkelt a Tömösi- és a Törösvári-szoroson, és megszállta Brassó környékét. Lüders így alig 5000 fős cári különítmény hátrahagyásával végre teljes erejével a nagyszebeni hadosztály ellen vonulhatott. Clam-Gallas rendelkezésére – az oroszokkal együtt –

Csíkszereda látképe
– előtérben a várral

13 000 fős hadtest és 40 ágyú állott. Vele szemben Bem egész hadereje nem rúgott többre nyolc és fél ezer embernél és 30 ágyúnál. Mindazonáltal ő volt a támadó – és a győző. Július 20-án a Sepsiszentgyörgyön tartózkodó osztrák dandárt űzte el, másnap pedig Háromszék egész területéről kikergette az ellenséget. Arról meggyőződhetett, hogy ereje gyenge ahhoz, hogy Clam-Gallaszt kiszorítsa Erdélyből. Már csak azért is, mert a Fogarason Lüderstől leszakadt cári dandárnak az volt a feladata, hogy szükség esetén a császári tábornok segítségére siessen.

Amíg Bem télen minden erejével arra törekedett, hogy az osztrákokat távol tartsa a Székelyföldtől, most azon volt, hogy Lüderst ne engedje túlságosan elszakadni Erdélynek e magyarok által lakott szegletétől. Csak így tudta ugyanis megakadályozni ellenfelét abban, hogy kijusson a magyar Alföldre. Emiatt döntött úgy, hogy megvalósítja egy korábbi tervét: betör Moldvába, és felláztatja a cári csapatok jelenlétével amúgy is elégedetlen románokat. Július 21-én Gál Sándor alá rendelte a Sepsiszentgyörgy környékén hagyott csapatokat, ő maga pedig két és fél zászlóaljjal és alig két század lovas-sággal meg egy üteg ágyúval Kézdivásárhelynek fordult. Az Ojtozi-szoros meredélyén felfelé kapaszkodó honvédek egy pillantással búcsút vehettek a Háromszéki-medencétől.

Moldvában az intervenció után is tekintélyes cári haderő maradt. Igaz, meglehetősen szétszórva. Így az Ojtozi-szorost Moldova

felől csak egy vadászzászlóalj őrizte, amelyet a július 23-án váratlanul előbukkanó magyarok egykettőre kivertek állásukból. A cári csapat Gorzafalváig (Gorzești) hátrált, s itt egy másik vadászzászlóaljjal és négy ágyúval megerősödve, szembefordult Bemmel. A lengyel vezér ismét személyes példaadással buzdította katonáit. Nem kímélte magát. Ezúttal lovát ölte meg a neki szánt golyó. A cári vadászok, akik vagy 150 embert veszítettek a gorzafalvi csatában, Ónfalvára (Onești) húzódtak vissza. Mivel

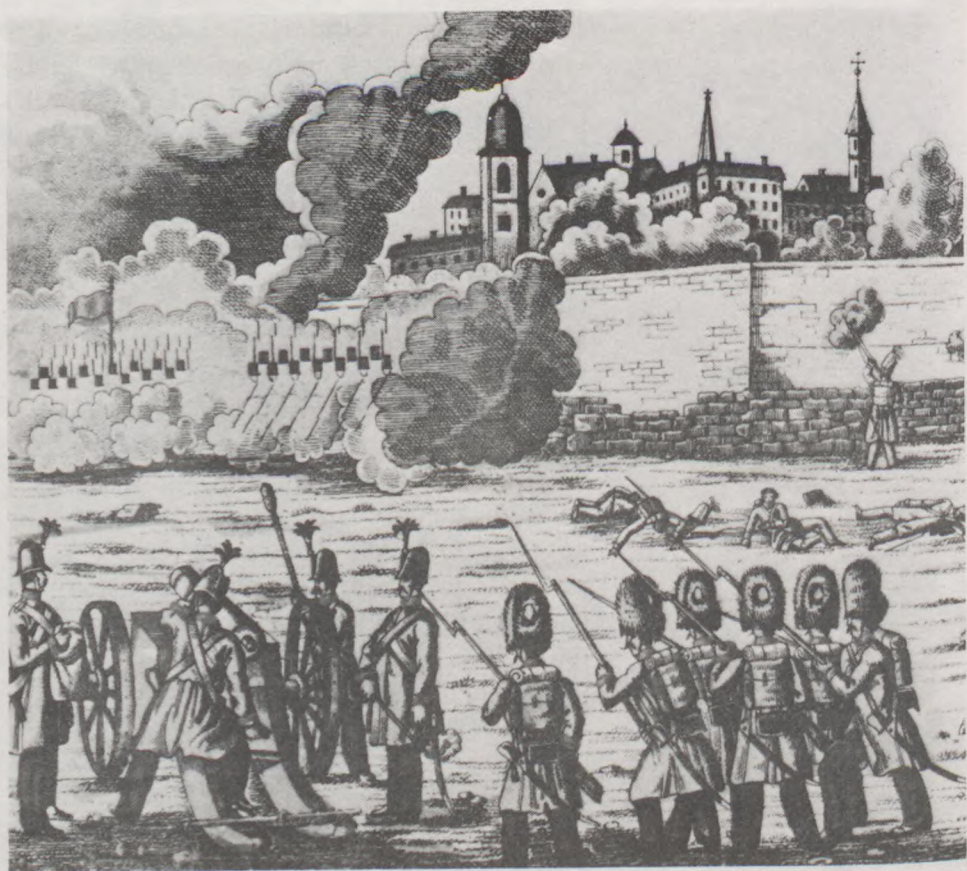
Kézdivásárhely
főtere

Bem expedíciós dandárját megötszörözték a lábra kapott hírek, az oroszok sietve feladták Ónfalvát is, és egészen Bákóig (Bacău) hátráltak. Ide vonták össze a Moldvában maradt cári haderőt. Bem másnap bevonult Ónfalvára, így az Ojtoz és a Tatros völgye is ellenőrzése alá került.

Az „expedíció” a szép katonai sikerek ellenére sem érte el célját. Moldva népe nem kelt föl, a hozzá intézett kiáltvány teljesen visszhangtalan maradt. Így aztán Bem már július 25-én visszafordult Erdélybe, jöllehet csapatainak nagyobb részét Gorzafalván hagyta Tuzson János őrnagy parancsnoksága alatt. Néhány nap múlva egy török hadikövet jelentkezett Tuzsonnál, aki a porta nevében erélyesen felszólította a magyar tiszteket, hogy hagyja el a szultán birodalmának területét. A törökök, akik elnézték, hogy Lüders a porta fennhatósága alá tartozó Moldvából és Havasalföldről indítson támadást Magyarország délkeleti része ellen, és kísérletet se tettek a Havasalföldre menekült osztrák csapatok lefegyverzésére, a magyarokkal szemben rendkívül határozottan bizonyultak. És nemcsak Moldvában. Néhány nappal korábban a nagyszebeni hadosztály parancsnoka kiűrtette a Szászföld fővárosát, így Ihász Dániel alezredesnek a Vöröstoronyi-szorost őrző különítménye a támadó cári csapatok harapógójába került. A többszörös túlerőben levő ellenség szívós harc után Havasalföldre szorította a magyarokat. A török katonaság nyomban lefegyverezte a mintegy másfél ezer honvédet.

Lüdersnek ismét Bem hadmozdulatához kellett igazodnia. Jóllehet már megkapta Paszkevics beleegyezését ahhoz, hogy eredeti tervét valóra válthassa, és Nagyszebenből a Maros völgyének, azon át pedig az Alföldnek vegye az útját. Bem Sepsiszentgyörgy környékén aratott győzelmeinek és moldvai betörésének hírei azonban ismét arra kényszerítették, hogy a Székelyföld ellen forduljon. Valamennyi erejét Bem ellen összpön-

Lüders csapatai
1849. július 19-én
elfoglalják
Nagyszebent

tosította. Parancsot küldött a Szászrégennél tétlenkedő Grotenhjelmnek, hogy nyomuljon Marosvásárhely felé, Clam-Gallasnak, hogy a rendelkezésére álló osztrák–orosz haderővel vonuljon Csíkszeredára. Még a Fogarason állomásozó Dyck tábornoknak is meghagyta, hogy dandárát vezesse Székelykeresztúr felé. Bemnek voltaképpen bevált a számítása; ismét a Székelyföldre csalogatta Lüderset, ám ellenfele felvonulásának iránya, vagyis az, hogy az orosz vezér Brassó helyett Segesvárt „veszi célba”, meglepte.

A magyarok helyzetét súlyosbította, hogy Grotenhjelm a szászrégeni csatában megverte a besztercei hadosztályt, amely anélkül, hogy üldözték volna, 60 kilométert futott, s Marosvásárhelyt is feladta. Csak a rendkívül óvatos, habozó Grotenhjelmén múlt, hogy már ekkor el nem foglalta a Székelyföld fővárosát, amelyet a riadalom múltával ismét megszálltak a besztercei hadosztály még szét nem szaladt egységei.

Bem a kapott hírekből Grotenhjelm mozgását tartotta a legfenyegetőbbnek, ezért Kemény Farkas kolozsvári hadosztályát Marosvásárhelyre hívta, hogy azt a besztercei hadosztály maradványával egyesítve, ismét Beszterce vidékére vesse vissza észak felől fenyegető ellenségét. Ekkor jelentették neki, hogy Lüders nagy erővel közeledik Segesvár felé.

Ettől az órától kezdve még inkább felgyorsulnak az erdélyi hadszíntér amúgy is gyorsan pergő eseményei. Az újabb és nagyobb veszedelem hírére Bem lemondott ar-

ról, hogy megtámadja Grotenhjelmet. A Marosvásárhely védelmével megbízott beszercei hadosztályt nem akarván meggyengíteni, csak némi lovasságot vett magához. Ennek kíséretében sietett Székelykeresztúrra, s egyesült a nagyszebeni hadosztály maradékával és a Háromszékről iderendelt csapatokkal. Összesen 3700 fős erőt sikerült összegyűjtenie és 14 ágyút. Arra számított azonban, hogy hamarosan befutnak Kemény Farkas Marosvásárhelyre rendelt, de onnan nyomban Segesvárra szólított csapatai, valamint Dobay Józsefnek a Kőhalomról odaparancsolt háromszéki különítménye. Terve szerint 8000 emberrel szállt volna szembe Lüdersszel.

Sajnos, Bem számításainak egy része már akkor megghiúsult, mielőtt kimozdult volna Székelykeresztúrról. Dyck tábornoknak

Ütközet
Sepsiszentgyörgynél
1849. július 23-án

Fogarasról Segesvárra tartó dandára félúton megtámadta és szétverte Dobay Kőhalomnál táborozó csapatát. Végül még Bemnek kellett csekély haderejéből kiszakítania és a Clam-Gallastól szorongatott Gál Sándor segítségére küldenie egy zászlóaljat. Így serege 2400 főre apadt. Még mindig nem lett volna tragédia, ha legalább az ütközet kezdetekor vagy során megérkezett volna Kemény Farkas hadosztálya. Erre Bem teljes bizonyossággal számított, egyébként nem vette volna fel a harcot a négyszeres túlerő-

**A CÁRI HADSEREG ÚTJA ERDÉLYBEN 1849. JÚNIUS 19-TŐL
AUGUSZTUS 18-IG**

ben levő ellenséggel – még akkor se, ha azt a valóságosnál gyengébbnek vélte. De számított Kemény Farkasra maga Lüders tábornok is. Olyannyira, hogy seregének nagyobb részét a marosvásárhelyi út irányába sorakoztatta fel, mivel úgy gondolta, hogy Székelykeresztúr felől csak tüntető támadással kell számolnia. Részben ennek köszönhető, hogy kora délután a magyarok még úgy érezték, hogy győzhetnek. Főleg amikor – jó ómenként – Lüders vezérkari főnökét, Szkarjatyin tábornokot leterítette egy ágyúgolyó.

Délután három óra körül azonban Lüders rájött, hogy Marosvásárhely felől nincs mitől tartania, és így újabb és újabb csapatokat küldhetett a harctérre. Bem öt óra körül még végső rohamra rendezte az addigi összecsapásokban megfogyatkozott gyalog-

A segesvári csatatér
Bem
harcálláspontjáról –
a Monostor-dombról

A segesvári csatatér
Bem
harcálláspontjáról.
Balra az ördög-
völgyi erdő, ahol
a kézitusa folyt

sága nagyobb részét. De hogyan győzhetett volna a tíz honvédszázad az ellenség növekvő túlerejével szemben? A rohamból ezúttal rémült futás lett, Lüders elrendelte az általános támadást. Dzsidasait és kozákjait a menekülő honvédekre szabadította; 1300 magyar katona halt vagy sebesült meg, és mintegy félezer esett fogságba. Csak a Fehéregyháza és Monostorkert között bekerített honvédek közül négyszázat mészárolt le az ellenséges lovasság.

Még a tragikus futásnak is voltak azonban felemelő pillanatai. Kozma Dénes honvéd hadnagy 35 legényével vállalta, hogy föláldozza magát társaiért. A Sárpaták hídjánál felborult ágyúk és szekerek torlasza mögött állást foglalva többször visszaűzték a Fehéregyházába behatolni igyekező dzsidákat. Bátor tettükkel önmagukat is megmentették.

Bem parancsőrtisztjét, Zeyk Domokos századost nem követte annyi ember, mint Kozma Dénest. Egyedül fordult szembe üldözőivel. A megdöbbszent kozákok – tisztjük parancsára – élve akarták elfogni. Addig védte magát, míg kardja egy élébe tartott puskán el nem törött. A rabság helyett a halált választotta: főbe lőtte magát.

A menekülők között volt Bem is. Poggyászkocsija felborult, és a pénztárral együtt az ellenség kezére került. Ő maga az út menti nádasba zuhant, ahol halottnak tette magát. Az éjszaka folyamán keresésére jött Vilmos-huszárok találtak rá és vitték Székelykeresztúrra. Aki sohasem került elő, az hadsegéde, Petőfi Sándor. Július 25. óta tartózkodott „a kis szürke ember” mellett. Ismét azért jött Erdélybe, hogy az oldalán szolgálhasson. Bereckben találkozott vele, amikor az expedíciós sereg kisebbik részével Moldvából visszatért. Onnan követte tábornokát a segeshvári csatáig. Az ő halála emelte a segeshvári ütközetet jelképpé. Holott egyáltalán nem beszélhetünk itt döntő összecsapásról, csupán arról, hogy az erdélyi hadseregnek egy kis részét, amelyet történetesen Bem vezetett, tönkretették. A döntő csatára hat nap múlva került sor – messze a Székelyföldről.

Zeyk Domokos

A HARMADIK ÉS A NEGYEDIK NAGYSZEBENI CSATA

Egy nappal a segesvári ütközet után Bem már Marosvásárhelyen tartózkodott. Csak egy kis iszapfürdőt vett – közölte egykedvűen az ágyát körbevevő tisztekkel. Máris az „ellencsapás” tervén dolgozott. Ismét volt serege, mert végre megérkezett a várva várt Kolozsvári hadosztály. Kemény Farkas azal magyarázta a késedelmet, hogy nem kapta meg időben Bem parancsát.

Bem tevékenységét, mint láttuk, az a kétős cél határozta meg, hogy túlerőben levő ellenfelét mind a Székelyföld leigázásában, mind az Alföldre való kijutásban megakadályozza. Július végéig mindkét céljának eleget tett. A segesvári csata után azonban, úgy tetszett, hogy már csak napok kérdése a Székelyföld leigázása. Augusztus 1-én ugyanis Clam-Gallas súlyos vereséget mért a székely hadosztályra, és pár nap múlva Csíkszeredát is elfoglalta. Eközben Grotenhjeml Marosvásárhely felé vonult, hogy Lüdersszel együtt bekerítse Bemet. Két nap múlva megszállta a Székelyföld fővárosát, a magyar seregnek azonban hűlt helyét találta. Ezt azonnal jelentette Lüdersnek, akinek nem volt nehéz kitalálnia, hogy a honvédd had elvonulásának iránya csak Nagyszeben lehetett. Visszafordította hát csapatait, de Bem ekkor már kétnapos előnnyel rendelke-

zett. Ő ugyanis a kolozsvári hadosztály zömét, a besztercei hadosztály töredékeit és a segesvári csatából megmenekülteket, mint annyiszor, pár óra alatt most is sereggé kovácsolta, és másfél nappal a segesvári csatavesztés után kiadta a jól ismert parancsot: irány Nagyszeben!

„Más nap (aug. 2.) indultunk . . . – emlékezik vissza a magyar szabadságharc utolsó győztes csatájának előzményeire Nagy Sándor tüzér főhadnagy. – (. . .) Aug. 3-án délbén Medgyesen [álltunk], a hol már a Kossuth-bankjegy értéke elveszett volt: azonban mi azt újból folyamatba hoztuk: estére Nagysejkig mentünk, az első csapatban levő [a kozákok segesvári kegyetlenkedései miatt – K. I.] elkeseredett huszáraink az útközben portyázó meglepett kozákok

A marosvásárhelyi Teleki-kúria, Bem főhadiszállásának színhelye

fejeivel ékítvén vagy éktelenítvén fel a telkek kapuit, ablakait. Elvadult borzasztó látvány volt: 4-én Szelindeken háltunk. Tábornokunk bezárkózva szobájába: a többi tiszték némán, mint automatok [automaták], virrasztottunk. Hős vezérünk vigasztalhatatlan volt Petőfi és egyik legkedvesebb segédje, Lőrincz József miatt. . .”

Mennyire kínálkozó a két kép összevetése: az, amelyet a lengyel légió tisztje rajzol a medgyesi kudarc után új tervet szövögető Bemről, és az, amely a magyar tűzér főhadnagy tolla alatt kerekedik ki a segesvári vereség után szelindeki szobájában virrasztó lengyel tábornokról. Mindkét alkalommal ugyanabban a tartásban látni: a földabrosz fölé hajolva. De míg Medgyes után erőt, hitet sugárzott környezetére, hangulata most nem sokban különbözött tisztjeiétől. Az összehasonlításra az a tény is feljogosít, hogy Bem mindkét vereség után ugyanazon a ponton – Nagyszebennél – arat diadalt. Míg azonban a március 11-i győzelem Erdély felszabadítását jelenti, az augusztus 5-i dicsőség csak „egynaposnak” bizonyult. Bemet ismerve, mindazonáltal hinnünk kell Nagy Sándornak, hogy valóban két embere elvesztése miatt volt „vigasztalhatatlan”. Vagy megérezte volna a közeledő tragédiát? Ha megérezte is, szembeszállt vele. Úgy tervezte és remélte, hogy Nagyszeben lesz a nyári hadjárat „Piskije”, ahonnan visszafordulva ismét felszabadítja Erdélyt. Előbb Hasford tábornokot kell kiűzni a Vöröstoronyi-szoroson, aztán megmérkőzhet Lüders hadával. Ha azt felmorzsolja, ismét megmozdul

a Székelyföld, s Clam-Galasszal és Grotenhjelmekkel akkor már könnyebben végez. Az első győzelmek kivívásához persze meg kell erősíteni hadseregét. Ezért rendelte a dévai hadosztályt Nagyszebenhez. . .

Másnap délben Hasford tábornok, aki augusztus 1-én megverte Stein Miksa ezredes Gyulafehérvár figyelésével felhagyó és Nagyszeben ellen tüntető dandárját (a honvéddal vesztesége itt is akkora volt, mint Segesvárnál), döbbenten látja a nagycsüri dombokon leereszkedő magyar gyalogságot. Bem csatákat „levezető forgatókönyve” ezúttal sem változott. „A tábornok ágyúkkal rendeli megkezdeni a rohamot – írja emlékiratában Nagy Sándor. – A parancssal száguldok: a tüzérek előrenyomulnak; erre az egész csatavonalban megkezdődik az előnyomulás. . .” 8000 emberével és 18 ágyújával Bem fölényben volt Hasford 5000 fős hadával szemben. Az ütközet délután 2-kor kezdődött, és este már Nagytalmács felé menekült a vert cári had, amely vagy 350 embert veszített. Veresége sokkal súlyosabb lehetett volna, ha az ezer emberről álló magyar lovasság eleget tud tenni feladatának. Sajnos, az újoncok nagy tömegével és nyers, tanulatlan lovakkal ellátott huszárság 1849 nyarán sorozatosan csődöt mondott az erdélyi hadszíntéren.

Mintha a fáradtan, csapzottan, véresen vonuló honvédek is érezték volna, hogy ez már az utolsó diadaluk. „Egész táborozásunk alatt így nem éreztük a dicsőség mámorát – olvashatjuk a már idézett Nagy Sándornál. – . . .a külváros lakói valódi

vagy álörömmel-e? nem tudom, de ünnepélyesen fogadtak. Minden kapuban ott álltak kész koszorúval, bokrétával, borospalackokkal, némelyek, kiknek nem volt idejek, borlopóval, s hangos »éljen«-ek között kínálkoztak a lakosok.” Bem azonban megvetőleg visszautasította a szász magisztrátus hódoló küldöttségét, és tüntetőleg a városon kívül ütötte fel szállását.

Minden idegszálával arra készült, hogy két nap múlva megmérkőzzön Lüders főseregével. Mivel Stein egyre késett a hadosztályával, újabb sürgető parancsot küldött neki. De ha idejében megérkezik, Bem akkor se rendelkezett volna 11 300 emberrel többel. Lüders erőltetett menetben közeledő hada viszont 15 000 embert számlált. Ráadásul egy nappal korábban érkezett, mint Bem gondolta. Stein hadosztályának viszont éppúgy híre-hamva se volt, mint Kemény Farkasnak Segesvárnál. Ráadásul Hasford még mindig tekintélyes hadának sakkban tartására is ki kellett szakítani egy kisebb különítményt. Bem az ismertett körülmények ellenére elfogadta a csatát, s ezért több kortársa és nem egy történetíró felelőtlennek bélyegezte.

A nyári erdélyi hadjárat kitűnő szakértője, Gyalokay Jenő szolgál erre vonatkozóan legtárgyszerűbb magyarázattal: „A megütkezés okát igen nagy valószínűséggel a magyar híradószolgálat teljes csődjében kereshetjük. Ez volt az oka, hogy Bem hamisan ítélte meg az erőviszonyokat. Bármennyire optimista volt, nem hihető, hogy Lüders számbeli fölényének pontosabb ismerete

esetén, egyszerre két arcvonalon kockáztat-
ta volna meg a harcot, mert nem lehetett
arra számítani, hogy Hasford majd tétle-
nül viselkedik.”

A nagycsüri csatában Bem döntő veresé-
get szenvedett. Kétezer embere esett el, lett
fogoly, hagyta el a zászlót. Odaveszett 14
ágyú és több löszeres szekér. A visszavonu-
lás során Bem élete két ízben is veszélyben
forgott. Először titkárát, a szász Anton
Kurz őrnagyot terítette le mellőle egy golyó,
majd egy orosz dzsidás próbálta lerántani a
nyeregből, hogy foglyul ejtse. Az ott termett
lengyel dzsidások és magyar huszárok ka-
szabolták le a vakmerő ellenséget.

Lüderset e győzelméért és nem a Seges-
várnál aratott sikerért tüntette ki a Szent
György-rend nagykeresztjével az uralkodója.

A TEMESVÁRI CSATAVESZTÉS

Bem másnap Szászsebesen talált rá Steinre, aki a nagycsüri csata óráiban kapta meg vezére parancsát, és éppen indulóban volt Nagyszeben felé. Ekkor nyújtották át Bemnek Kossuth levelét is, aki közölte vele, hogy kinevezte a magyarországi hadak főparancsnokává, és kérte, hogy induljon új állását elfoglalni. Bem tehát Steinre bízta az erdélyi hadsereg roncsait, meghagyva neki, hogy a piski hidat az utolsó emberig védje.

Lugoson érte a hír, hogy Dembiński a déli magyar hadsereg 55 000 emberével Temesvár környékére vonult vissza Haynau császári hada elől. Úgy döntött, hogy azonnal a temesvári táborba siet, és átveszi honfitársától a parancsnokságot. Ismerte Dembińskit. Tudta, hogy kerüli a harcot. De tisztában volt azzal is, hogy az állandó hátrálás aláássa a honvédség harci szellemét. Az eredeti terv szerint a déli hadseregnek Aradra kellett volna vonulnia, hogy Görgeyvel egyesüljön. A tények azonban arra mutattak, mintha Dembiński a török határt „vette volna célba”. Közben utóvédjét többször elpáholták az osztrákok.

Bem, mielőtt elhagyta Lugost, egy nagyon fontos kérdésben döntött. Július közepén Bălcescu és Kossuth tárgyalásának eredményeként megszületett a *Megbékélési*

tervezet, amelyet a román fél vitt Iancu érc-hegységi táborába. Július 28-án pedig a szegedi országgyűlés megszavazta Európa első és sokáig egyetlen nemzetiségi törvényét, amely a Magyarországon élő népek szabad nemzeti, nyelvi, kulturális és vallási fejlődését volt hivatott biztosítani. Bem megtárgyalta Iancu embereivel, hogy a „havasok királya” milyen feltételekkel állna át a magyarok oldalára. Egyik kívánsága az volt, hogy az erdélyi hadsereg főparancsnoka nevezze őt ki tábornoknak. Bem teljesítette kérését, és meghagyta neki, hogy táborával együtt vonuljon Facsetre.

Most már a románok tényleges átállása is azon múlt, hogy győznek-e a magyarok az arad-temesvári fronton. Amikor augusztus 9-én reggel Bem kocsija begördült a temesvári táborba, Dembiński már minden előkészületet megtett a további visszavonulásra. Többek között a lőszertartalékot is Lugosra irányította. Hogy mi történt Bem megérkezése után, arról az erre leginkább hivatott Dembiński számol be: „... a kocsi megállott. Bem szállott le róla, én pedig a nyeregből. Szívélyesen öleltük meg egymást, s a szokott üdvözlések után a következő párbeszédbe eredtünk:

Én. »Tábornok, szerencsét kívánok önnek számos győzelmeihez és sikeréhez. Szerencsés ön, hogy távol volt a kormány székhelyétől, s az urakkal nem kellett bajlódnia!«

Bem. »Hohó, különben sem igen engedelmeskedtem volna.«

Az országban lévő különféle nyelvek s görög szertartásu egyház-
ról, melyre addig is, míg a kidolgozandó alkotmány szerkezetéhez ké-
pest részletes intézkedés törvényhozás útján történnek, részint a'
haza nem magyar ajku polgárainak bővebb megnyugtására, részint
a kormánynak ideiglenes rendezési intézkedéseiben utasításul, ha-
tározatképen kijelentetik:

1. A magyar birodalom területén lakó minden népiségek nem-
zeti szabad kifejlődése, következőkben ezennel biztosittatik:

2. Országlati, közigazgatási, törvénykezési hadi-ügyekben, mint
diplomáciai nyelv a magyar használtatván, az országban divatozó
minden más nyelvek használatára nézve kimondatik:

3. A községi tanácskozásokban mindenki akár magyar, akár a-
nyanyelvén szólhat, a jegyzőkönyv pedig a községben divatozó nyel-
vek közül azon nyelven fog vezetetni, mely szabad választás sze-
rint megállapittatik.

4. A törvényhatósági mindenféle ülések tanácskozásiban mind
az, ki szóásra feljogosítva van, véleményét és szavát, akár magyar
akár anyanyelvén előadhatja.

Melly törvényhatóságban valamely népfaj az összes lakosság
számának felét túl haladja, ott a jegyzőkönyv, ha kívántatik annak
nyelvén is szerkesztendő.

De a levelezések a nemzetgyűléssel, kormánnyal, és minden
más törvényhatóságokkal mindig magyarul vezetendők.

5. Ha az esküdtszék vagy az első bíróságú törvényszékeknel a'
szóbeli eljárás behozatik, a 4-ik pont alatt kimondott elv ezen bíró-
ságok előtti eljárásokra is kiterjesztetik.

6. A mely nyelv, községnyelvül meg van állapítva, azon község-
ben a nemzetőrök ugyanazon nyelven fognak vezényeltetni.

7. Az elemi tanodákban tanítási nyelvül mindig a községi, vagy
illetőleg az egyházi nyelv fog használtatni.

8. Az egyház községnek anya könyvei, és egyházi ügyei, az egy-
házbeli község anyanyelvén fognak vezetetni.

9. Folyamodványát mindenki anyanyelvén is bár hová benyújt-
hatja.

10. A görög szertartásuak zsinata összehivatván, egyházi és ta-
nodai ügyeikben mint bár mely más hitfelekezetbeliek, szabadon in-
tézkedhetnek, püspökeiket szabadon választathatják, a román és
szerb ajkúak egyházbeli egységének kérdése szinte e' zsinatra bi-
zatván.

11. A görög szertartásuak egyházai és tanodái mindazon ked-
vezményekben részesítenek, melyek az álladalom által más vallás-
belieknek meg fognak adatni.

12. Tanodai és egyházi alapítványait a görög szertartásuak
kizárólag magok kezelendik.

13. Számukra a budapesti egyetemnél külön hittankar fog fel-
állittatni.

14. A hivatalra's tisztségekre alkalmazás, nyelv és vallás ti-
gyelemben vétele nélkül általában az érdem és képesség szerint fog
történni.

15. A kormány felhatalmaztatik és illetőleg kötelességebe tete-
tik, ezen elvek alapján fogantatosítani illető rendeleteit és intézke-
déseit.

16. Kormány felhatalmaztatik, különösen a románok és rázok
előadandó jogszerű kívánatainak eleget tenni, sérelmeiket orvosol-
ni, rendelet, vagy a nemzetgyűlésen hozandó törvény által.

17. A kormány felhatalmaztatik, mindazoknak, kik az általa ki-
üzendő idő alatt fegyvereket letévének, megtérnek, és a független-
ségi esküt letesznek, a nemzet nevében meghocsátani.

A Képviselőház
1849. július 28-i
határozata a
nemzetiségekről

Én. »Tábornok, nincsenek már Erdélyben oroszok? «

Bem. »Sőt igen, több, mint valaha!«

Én. »Akkor hát mit művel ön itt, az isten szerelméért, s hány csapatot hoz magával?«

Bem. »Hány csapatot hozok magammal? Egyet sem!«

Én. »Ez esetben még kevésbé értem, mi hozza önt tulajdonképpen ide!«

Jelenet a temesvári
csatából

Bem. »Nos hát – Kossuth engem nevezett ki fővezérré, én tehát azért jövök, hogy átvegyem a parancsnokságot.«

Első pillanatban – megvallom – meghökentett a válasz, de csakhamar e szavakkal öleltem meg Bemet: »Barátom, köszönöm, hogy leveszed e nehéz keresztet vállaimról!«

(. . .) Első teendőm volt a jelen helyzettel ismertetni meg az új főparancsnokságot. Evégből kíséretünkkel – Bem több lengyel tisztet hozott magával – a csapatokhoz siettünk, azok felett szemlét tartandók. A tábornoknak mindent megmagyarázva, őt arra igyekeztem rábírní, hogy ne fogadna el csatát, hanem az általam megkezdett átkelést a csatornán hajtáná végre.

»Igen – szolt Bem némi gúnymosollyal –, de örökké csak nem hátrálhat az ember!«

Dembiński néhány napos pihenőt javasolt Bemnek, holott tudhatta volna, hogy e néhány nap folyamán Haynau nem hagy nyugtot a magyar tábornak. Viszont Görgey Aradra érkező serege ezalatt menthetetlenül Rüdiger és Haynau hadainak satujába került volna. Bem meg akarta verni az oszt-rákokat, még hozzá azonnal, és győztesként szeretett volna Aradra vonulni, mivel tudta, hogy egy friss és jelentős győzelem adhatja a legnagyobb nyomatékot fővezéri kinevezésének. Augusztus 9-én reggel egyébként még módjában állott volna kisebb összetűzések árán Aradra menni. Ennek elmulasztásáért komoly szemrehányások érték. Mert a temesvári csata elveszett. Része volt ebben annak is, hogy átmenetileg, amíg a lugosi útról vissza nem tértek a lőszeres szekerek,

a magyar tüzérségi tűz erősen lanyhult. Ráadásul Bemet megriadt lova levetette, s a csata irányítója vállperecét kifecamítva, eszméletét veszítette. A jelenlevő tucatnyi magyar és lengyel tábornok közül egy se volt hajlandó a parancsnokságot átvenni.

A temesvári csata
egyik epizódja

A magyar sereg meghátrált, de a fegyelmezett visszavonulást látva, Haynau cselt gyanított. Az aradi úton megszólalt magyar üteg azonban a magyar utóhadra irányította az osztrák tüzérséget. A honvédek közé csapódó gránátok egyszeriben felborították a rendet. Mintha a lelkekben is pattogni kezdtek volna az elmúlt hetek kudarcainak gránátjai. Futott mindenki, amerre látott. Az 55 000 főt számláló déli magyar hadsereg, amely a csatatéren aznap csak pár száz embert veszített, megszűnt létezni. Haynau olcsó, de hatalmas győzelmet aratott.

AZ UTOLSÓ MAGYARORSZÁGI NAPOK

A hadseregből csak 20–25 000 embert sikerült Lugoson összegyűjteni. A néhány nap pihenő során azonban nem tudták a szétszórta had fegyelmét helyreállítani. A sereg élelmezése megoldhatatlan feladatnak bizonyult. A helyükön maradt tábornokok közül egyedül Bem volt bizakodó: „A dolgok nem állnak olyan rosszul, mint ahogy az első pillanatban feltűnt, ellenkezőleg: a sereg újjászervezése gyorsan folyik. Sebesüléseinek semmi jelentősége sincs, a sereg vesztesége nem nagy, viszont a császáriak előnye kicsiny, nem döntő” – írta Kossuthnak, aki augusztus 11-én lemondott, és Görgeyre ruházta a főhatalmat. Amikor Bem megtudta, hogy a leköszönt kormányzó már útban van Törökország felé, futárt küldött utána, hogy rávegye: maradjon posztján, mert a nemzet ügye még nincs veszve. Fölmerül a kérdés, hogy valóban hitt-e ebben? De Bem életrajzán végigpillantva megállapíthatjuk, hogy ő tényleg nem ismerte „vesztett ügyet”. Följogosíthatta erre az, hogy az osztrolenkai végzetes vereséget annak idején a maga részéről diadalra fordította. Miért ne sikerülhetne neki egy hosszú küzdelemben is fordulatot hozni?

Bem augusztus 16-án Facseton tudta meg, hogy Görgey Világosnál letette a fegy-

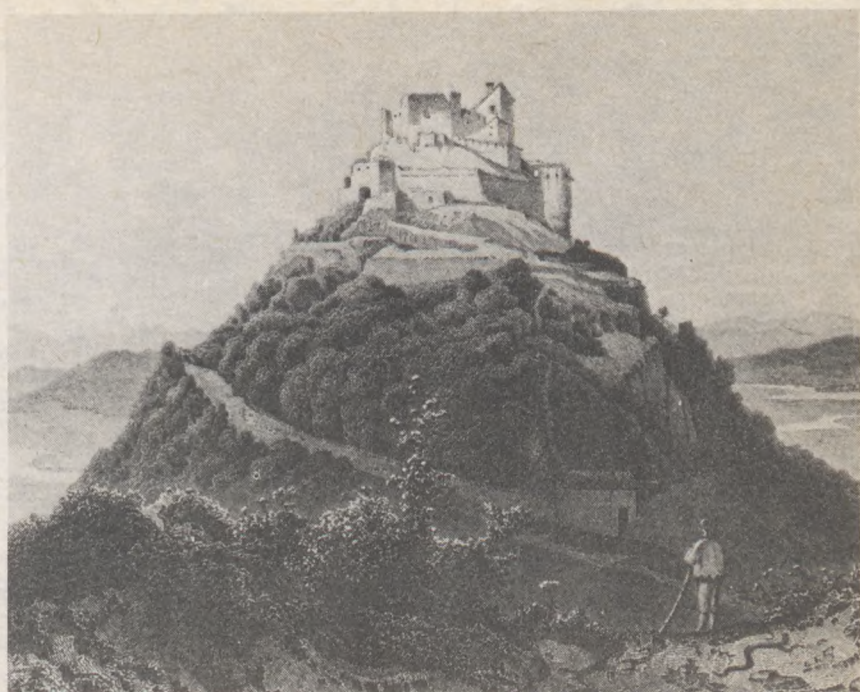
vert. Még aznap kiadta rendelkezéseit, Erdélyt jelölve a másnapi indulás céljának. A sereg egy része azonban Vécsey vezetésével úgy döntött, hogy megadja magát az oroszoknak.

„Altábornagy úr! A kormányzó s a kormány búcsúvétel nélkül elhagyták a nemzetet, sem pénzt, sem élelmi-, sem pedig lőszerkészletet nem hagyván hátra, melyek nélkül harcolni lehetetlen, következésképpen mi sem követhetjük Önt, miután vállalatunk sikertelensége úgyszólván előre kiszámítható” – emlékezik vissza Egervári Ödön huszártiszt a kapituláció híveinek érvelésére. Bem hiába

A lugosi csata 1849.
augusztus 15-én

A dévai fellelővár

próbálta őket meggyőzni azzal; „ha önök tűrni tudnak, s kitartók lesznek, kivívjuk a győzelmet s a haza szabadságát” – a seregnek csak kisebbik része, 5–6000 ember követte őt Erdélybe.

Lüders elővéde ekkor már Déván állott. A Nagyszebenből kimozduló cári had ugyan- is augusztus 12-én Szászsebes és Szászváros között súlyos vereséget mért Stein 6000 főnyi seregére, így szó se lehetett arról, hogy Piskinnél feltartóztassa a cári túlerőt. Ráadásul augusztus közepén az őrséggel együtt levegőbe repült a balladákban megénekelt dévai fellelővár, s az ott felhalmozott fegyver- és

lőszerkészlet megsemmisült. Stein Dobrára húzódott vissza, Lüders pedig derékhadával átkelt a piski hídon. Itt kapta a hírt, hogy Bem 6000 gyalogossal, 1500 lovassal és 50 ágyúval Déva felé közeledik. Az orosz vezér már tudott Görgey fegyverletételéről, s hadikövete útján felszólította Bemet, hogy kövesse a világosi példát.

Bem megkérdezte a parlamentert, hogy milyen feltételeket szabhat. Amikor erre nem kapott választ, így szólt az orosz tiszthez: „Láthatja, hogy éppen csatába indulok, önt is csak a csatavonaltól bocsáthatom vissza.” Ez hatott. Megállapodott Lüdersszel, hogy

A menekülő Bem
képzeletbeli üldözése

amennyiben csapatai visszahúzódnak Piskire, kész 24 órás fegyverszünetet kötni. A cári katonaság kivonult Déváról, amelyet így a 11. zászlóalj csatárláncai puskalövés nélkül megszállhattak. Hamarosan megérkezett a honvédsereg derékhada és utóvédje is. Bem 6–8000 fős sereggel rendelkezett. Ekkora erővel verte meg annak idején Puchnert éppen Piskinél, és indult újra Erdély felszabadítására. A fegyverszünetet a had rendbeszedésére akarta felhasználni. Komolyan gondolta, hogy másnap, téli dicsőségének színhelyén megütközik Lüdersszel.

– Az a fő, hogy ne csüggedjünk. Csak egy kis győzelem, s jóra fordul a dolgunk – biztatta tisztjeit a haditanácson. A jelenlevők lelkesen fogadkoztak. Másnap azonban Bem egy teljesen széthullott seregpre talál. Az utca közepén látja a szomorú forgatagot. Nincs olyan hadvezér, aki ezt a hitét vesztett egyenruhás embertömeget harcba tudná vezetni. Bem Beke ezredeshez, a töredék hadtest parancsnokához fordul.

„– Én azzal a reménnyel jöttem vissza Erdélybe – mondja neki kissé kesernyés hangon – hogy talán még fordíthatunk a nemzet ügyén. Nem lehet, vége. Rám többé itt nincs szükség. Veszem a vándorbotot, s megyek tovább. Önt pedig felhatalmazom, hogy az oroszokkal a fegyverletétel iránt bocsátkozék alkuba. A csapás irtóztató, de ne csüggedjenek. Csak az a nemzet hal meg, amelyik nem akar élni.”

Bem a kocsijához biceg. Jobbja, amellyel botjára támaszkodik, a piski csatában csonkult meg. Két arany van a zsebében, annyi,

amennyivel Magyarországra érkezett. Magával viszi Erdélyben szerzett sebeit, s itt hagy egy hősi küzdelemtől lobogó legendát. Néhány nap múlva, augusztus 23-án éri el a török határt. Kíséretét pár száz lovas és gyalogos alkotja.

„Beke ezredes aznap a Lüders táborába ment – emlékezik vissza a Bem távozását követő órákra Nagy Sándor –, a kapituláció végrehajtása másnapra lőn megállapítva. A szomorú aug. 18-ika fölvirradott: Déva mellett fölállítva rendben állnak a csapatok, huszárok, a 4., 50., 12. és a veressipkás 11. zászlóalj s legalábbis 70 ágyú. Jön a humannusnak látszott orosz tüzer tábornok. Szemlét tart fölöttünk, s mintha könny csillogott volna szemében; a honvéd főtisztok kérdéseire, hogy mi sors vár rájuk: rokonszenvesen felelte, hogy ők minket rendes hadviselő félnek tekintenek, s illő elbánásban részesítenek. A tisztok tisztí jelvényeiket, kardjaikat, lovaikat megtarthatják. (. . .)

Győzők és győzöttek némán indulánk tovább, hogy a legkeserűbb poharat is kiürítsük, s érkezénk a Szászvároson innen levő mezőkre. Itt nyújták számunkra a keserű poharat; mert mit a győztes orosz meghagya birtokunkban, itt az osztrák elvevé; (. . .) Dorschner kíváratára le kelle rakni kardjainkat. (. . .) Ott emelkedék a hatalmas kardgúla, s egy hang nem emelkedék, de annál több könny a szemekben.”

MURÁD PASA

1849. szeptember 17-én késő este egy török alezredes érkezett a menekültek vidini táborába, amely közel 5000 magyar, lengyel és olasz katonának adott átmeneti szállást. Nagy részük augusztusban hagyta el Magyarországot Orsovánál, kisebb hányadukat pedig a Havasalföldre átszorított vöröstoronyi helyőrség honvédei alkották. A lóhalálában érkezett alezredes nem kisebb személyiség volt, mint a hadügyminiszter segédtisztje, s a porta üzenetét hozta. Mivel a pétervári és a bécsi udvar egyre fenyegetőbben követelte a menekültek kiszolgáltatását, Isztambul azt javasolta az emigránsoknak, hogy térjenek át a mohamedán hitre. Az áttértek (renegátok) ugyanis, mint a birodalom alattvalói, bizton számíthatnak a szultán védelmére.

A magyar és a lengyel emigránsok nagy többsége, így Kossuth is, visszautasította az áttérésre tett javaslatot. Bem azonban, aki makacsul hitt az orosz–török háború kirobbanásának közeli lehetőségében, azonnal határozott, és közölte, hogy áttér a mohamedán hitre. Azt hitte ugyanis, hogy áttéréssel a török vezérkarban is helyet biztosíthat a maga számára. Döntését tett követte: a Kossuth-kalap helyébe fez került. Új nevet és új rangot kapott. Ettől kezdve Murád

pasa megszólítással illették. Ziad pasa, a táborparancsnok nagy ünnepélyességgel köszöntötte őt, és szertartásosan hétszer csókolt neki kezét. A bolgár kisváros törökjei határtalan tisztelettel vették körül a magyar szabadságharc hőst, aki most birodalmuk egyenruháját öltötte magára. Azt rebesgették róla, hogy ő lesz a török tüzérség főparancsnoka.

Vidin látképe

A törökországi lengyel menekültek és a nyugat-európai lengyel emigránsok körében nagy visszatetszést keltett Bem „hitehagyása”. Majdhogynem ugyanolyan ingerült támadások keresztüzébe került, mint a portugáliai légi kudarca után. Holott még a lengyelek közül sem Bem volt az egyetlen, aki mohamedán lett, és a török hadsereg uniformisát felvette. Hasonlóképpen cselekedett egyébként a magyar Kmety tábornok és az angol származású Guyon tábornok is.

Az osztrákok, miután a porta ellenállt a követelésüknek, más módon igyekeztek a hontalanokat behálózni. Ügynökeik révén, büntetlenséget ígérve, hazatérésre biztatták őket. E ravasz lépésük éppúgy eredménnyel járt, mint Miklós cár emlékezetes amnesztia-rendelete 1831 őszén. Bécs hajókat küldött a hazatérőkért. Az emigránsok lélekszáma egyik napról a másikra jóval 200 alá csökkent. Bem úgy érezte, hogy Kossuth meg se kísérelte visszatartani a „hazacsábítottakat”. Pedig ha minden tekintélyét és energiáját latba veti, az osztrák konzul kevesebb megvásárolt lélekről tudott volna urának számot adni. Levelében nemcsak ezt vetette Kossuth szemére, hanem korábbi ellenérzéseit is megfogalmazta. Mindenekelőtt azt, hogy a hatalmat átadta Görgeynek, és idő előtti menekülésével jelentős mértékben hozzájárult a lugosi hadsereg felbomlásához.

Bem levelében sok volt az igazságtalan vád, Kossuth válaszában nem kevésbé. Ez utóbbinak alaptónusa mégis a következő mondattal jellemezhető: „Őn hatalmas úr, mi pedig foglyok.” Úgy gondolta, hogy Bemre fontos megbízatás vár a török hadseregben, s ebből a magyar emigráció is hasznot remélhet. Ezért nem akarta élezni a fellobbant ellentétet.

Október végén az emigránsok tábora elhagyta Vidint. A lengyelek és a magyarok Sumlába mentek, az olaszok pedig Gallipoliba. Azoknak a csoportja, akik felvették a mohamedán hitet, november elején kelt útra. Reményeikkel ellentétben őket is fegyve-

res örök kísérték, ugyanúgy és ugyanoda, mint keresztény sorstársaikat néhány nappal azelőtt.

Az év végéig enyhült a feszültség Bécs és Isztambul, illetve Pétervár és Isztambul között. Része volt ebben annak, hogy a magyar szabadságharc iránt teljesen közönyös Anglia Oroszország és Ausztria értésére adta, hogy fegyveres konfliktus esetén a szultán segítségére siet. Franciaország is jelezte, hogy nem fogja tétlenül szemlélni Törökország megtámadását. A „keleti kérdés” nagy

háborúja érlelődni kezdett. (Négy év múlva, 1853-ban robban ki, s a főhadszíntérről majd krími háborúnak nevezik el.) Az osztrákok, a porta magabiztos állhatatosságát látva, végül beérték azzal, hogy a magyar emigráció legfőbb vezetőit Törökország belsőjébe internálták. Engedett a cár is. Lemondott arról, hogy lengyel alattvalóit kitoloncolják, és a mohamedán hitre áttérteket szigorúan őrizték. Egy dologhoz azonban ragaszkodott: hogy Bem esetleges politikai és katonai tevékenységét lehetetlenné tegye.

Kérte, hogy kényszerlakhelye az orosz birodalom határaitól és Isztambultól minél távolabb legyen. Amikor tehát Kossuth és kísérete 1850 februárjában elhagyta Sumlát, és elindult a kisázsiai Kütahya felé, Bem és mohamedán sorstársainak egy csoportja is útra kelt a szíriai Aleppóba. Hadsegéde, a kíséretéhez tartozó Fiala János honvéd őrnagy így emlékezett vissza a távozás perceire:

„Mikor a kocsi a lármásan éljenző tömeg között elhaladt a keskeny sumlai utcákon, Bem hátradőlt az ülésén. Én mellette ültem, arcán észrevettem ünnepélyes hangulatát, s nem akartam kérdéssel megzavarni. Mikor már huzamosabb ideig tartott a hallgatása, a tábornok váratlanul kérdéssel törte meg a csendet. Ezen felbátorodva, megkockáztattam ezt a megjegyzést:

– Tábornok úr, én attól tartok, hogy a nagy kitüntetések dacára is tábornok úrral napóleoni módra fognak eljárni a sivár Aleppóban.”

Fiala őrnagy jól sejtette: Aleppo az lett Bem tábornoknak, ami Szent Ilona szigete Napóleonnak. Bizonyoság erre a vidék kormányzójának száműzöttekkel szemben tanúsított rosszindulatú magatartása, aki nemcsak a mecsetek, templomok, bazárok látogatását és az idegenekkel való érintkezést tiltotta el a „hitehagyottaknak”, hanem még napi sétájukat is csak török silbakok mellett engedélyezte. Bem, akárcsak Napoleon, több ízben tiltakozott őrizőjének bánásmódja ellen. Esetenként eredménnyel. Ez is táplálta töretlen optimizmusát, amely

még megalázó aleppói helyzetében sem hagyta el. Szüntelenül az oroszok és a törökök között kitörendő nagy háború esélyeit latolgatta, terveket dolgozott ki a török hadsereg átszervezésére és felszerelésére, a birodalmat övező erődítményrendszer kiépítésére és az országot átszelő folyók szabályozására vonatkozóan. Aleppo vidékének kedvező természeti adottságát kihasználva, salétromgyárat épített, és kitűnő minőségű salétromot szállított a portának. A nyár folyamán javultak életkörülményei, a porta még tábornoki tisztében is megerősítette.

1850 októbere fontos dátuma Aleppo tör-

Kossuth és kísérete
megérkezik Sumlába

ténetének és Bem életének is, aki ekkor aratta első és utolsó törökhoni diadalát. A zsoldfolyósítás miatt elégedetlenkedő török helyőrség meggyöngülését látva ugyanis, a környéken lakó arabok és beduin törzsek tagjai fegyveresen körbevették a várost, hogy alkalmasint kirabolják. Bem megüzente a kormányzó pasának, hogy ha szabad kezét kap, elvállalja Aleppo védelmét. A megriadt pasa nagy örömmel teljesítette Murád pasa kérését. Bem életének erről az utolsó ütközetéről számoljon be az erre leg-hivatottabb, a szemtanú Fiala János:

„Aleppót tíz, nagyobbbrészt még mindig romban heverő külvárosával együtt, a földrengés előtt magas védfalak kerítették, most egy, a földrengéskor szintén beomlott, de részben már kijavított fellegvár védi és uralja, hol katonai laktanya és az ágyútelep is elhelyezve van.

Bem mindenekelőtt ide sietett, az ágyúkat sugár alakban elhelyezé, s a tüzekeket azonnal felállítá, meghagyván nekik, hogy parancsára várjanak. Az ágyúkat pedig azért rakatta kör alakban, hogy az ostromló arabok bármely oldalról is támadjanak, készen várja őket. A gyalogság legnagyobb részét a külvárosok széleire küldé azon rendelettel, hogy fedett állásaikból a tüzelést csak akkor kezdjék meg, ha az ágyúk bömbölését hallják; hasonló utasítást adott a lovasoknak is, akiknek feladata volt üldözni a megfutamodó ellenséget.

Ezalatt az arabok várták a városban levő társaik kedvező üzenetét vagy a jelt a megszárlás megkezdhetésére. Délután két óra

tájban, miután látták, hogy csalódtak, a gyalogosok és lovasok, kivont görbe kardjaikkal, hosszú fegyvereikkel s még hosszabb lándzsákkal, nagy csoportokban, hanges kiáltások között rohantak a városra.

Bem, ki az uralkodó magaslatról minden mozdulatot figyelemmel kísérte, készen várta őket, önmaga irányozta az ágyúkat, s kellő pillanatban irtóztató kartácstűzet küldött a közeledő ellenségre, azután újra meg újra töltetett, egyik ágyútól a másikig szaladt, s alig lehetett ráismerni, oly jókedvvel biztatta a tüzéreket, hogy csak minél sebesebben és biztosabban tüzeljenek. Ekkor ismét elemében volt. Az arabok és beduinok már az első tüzelés után a meglepetéstől összezavarodva, egy részük a hegyek felé, másik a városnak iramodott, mire kitört a rejtekben levő gyalogság, s a közeledőket pusztító sortűzzel fogadta, szorította vissza a síkra, az ágyúgolyók közé, majd előrohant a trombiták harsogása közt a lovasság, s üldözte őket, míg csak egyet is láthattak Aleppo környékén. A megmenekültek azután helyiségeikbe, sátraikba visszahúzódtak.”

Bem jól látta azt is, hogy az arabok megmozdulásához a török kormányzó elnyomó politikája is hozzájárult. A felkelés leverése után nyomban levelet írt a szultánnak, és Musztafa pasa azonnali elmozdítását és megbüntetését kérte.

Aleppo védelmezése volt Bem utolsó tette. Az ötvenhat éves ember szervezete túlságosan megkopott a példamutatóan cselekvő élet fáradalmaiban, harcaiban. Állandóan

kinyíló sebeit már régóta naponta kötni kellett. De nem a csaták vérző emlékei sorvasztották el, hanem az Aleppóban kapott maláriás láz, amelynek tünetei néhány héttel a város megrohanása után jelentkeztek. December 10-én halt meg. Utolsó óráit és temetését többen megörökítették. Idézzük ismét Fiala őrnagyot:

Bem mauzóleuma
Tarnowban

„Életének utolsó órái nyugodtak voltak, haláltusának nyoma sem volt, s aznap délelőtt fél 12-kor földeltük el a tetemet, moha-

medán szokás szerint, a kaszárnyával szemben egy domboldalon elterülő temetőben. Mi, internált magyarok vittük a halottat. Néhány zászlóalj kivonult fegyver nélkül, a sírnál nem lőttek – vajon ez itt így szokás-e –, nem tudom. A temetés nem volt katonás, s a csatákban megőszült veterán több figyelmet érdemelt volna. Törökország fő támaszát vesztette el benne, melyet azonban nem akart vagy nem tudott felhasználni. Aleppo pedig megmentőjét gyászolja benne.”

Melyek voltak Bem utolsó szavai? Erről másként szólnak a lengyel emlékiratok. Talán érthető, hogy egy honfitársa a következőket jegyezte föl: „Lengyelország, Lengyelország, én már nem szabadítalak föl.” Fájdalom és keserűség hatja át ezt a sóhaj. Bem azonban nyugodtan halt meg. Ő számot tudott adni a históriának. Három nemzet történelmének is. . .

Ágyúinak keréknyomait már elegyengette az idő, de az utak, amerre haladtak, helyenként még ma is kitapinthatóak. Az emlékkövel jelölt sírok is jeltelenné lettek azóta, de ő nevükön szólítja az ismeretlen katonákat is. S zászlai, az augusztusban lerakott zászlók, nyári záporok után néha még ma is az égig csapódnak.

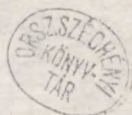

TARTALOM

Közbevetőül – előszó helyett	5
Az elmaradt párbaj	11
Napóleon zászlai alatt	15
A lengyel királyság szolgálatában	26
Galíciai évek	33
„Osztrolenka véres csillaga”	37
Az emigráció „kiátkozottja”	65
„A hírnevéről ismeretes Bem tábornok”	76
A kényszerű választás	88
A népek tavaszának Erdélye és Erdély népeinek össze	97
A győzelem feltétele	113
Felső-Erdély felszabadítása	122
A gálfalvi győzelemtől a nagyszebeni vereségig	136
Bem oldalán	148
„Négy nap dörgött az ágyú Vízakna s Déva közt. . .”	155
A Piski híd csata	166
Nagyszeben elfoglalása	171
Erdély felszabadítása	187
A békehónapok	191
A bánági hadjárat	205
Segítségnyújtás a „vakmerő pártütők megsemmisítésére”	221

A betörés előestéjén	225
A besztercei hadosztály élén	233
A háromszéki harcok és a moldvai hadművelet	239
A harmadik és a negyedik nagyszebeni csata	257
A temesvári csatavesztés	263
Az utolsó magyarországi napok	269
Murád pasa	275

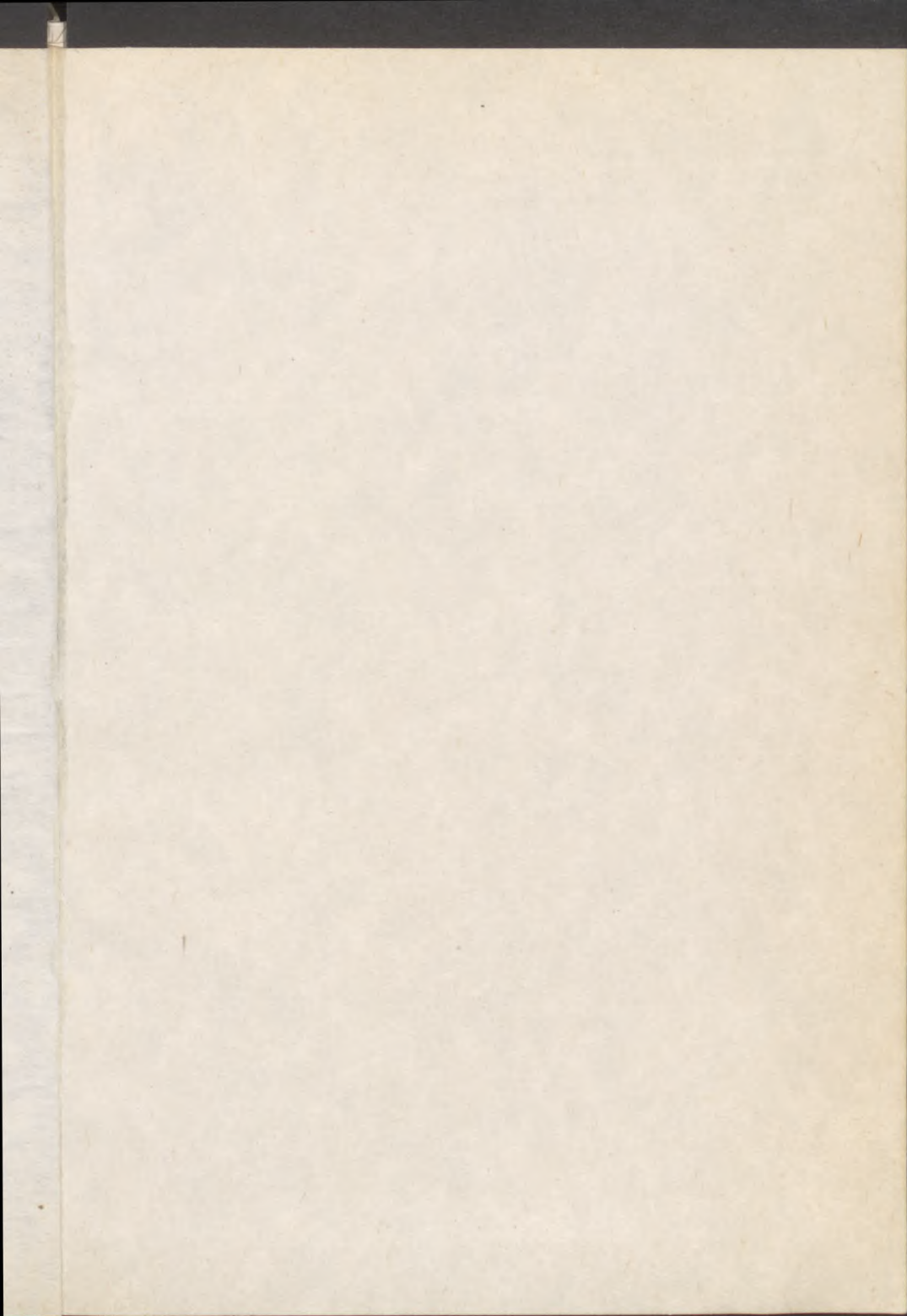
A képanyagot a szerző válogatta
Köszönetet mondunk a Tarnówi Múzeumnak
a rendelkezésünkre bocsátott fényképekért

HU ISSN 0324-3028

ISBN 963 11 3484 9

Móra Ferenc Ifjúsági Könyvkiadó, Budapest
Felelős kiadó: Sziládi János igazgató
Dabasi Nyomda (83-0348) Budapest-Dabas, 1983
Felelős vezető: Bálint Csaba igazgató
Felelős szerkesztő: F. Kemény Márta
Szakmailag ellenőrizte: Katona Tamás
Műszaki vezető: Haás Pál
Képszerkesztő: Csejdy Virág
Műszaki szerkesztő: Supp Emilné
41 000 példány
Terjedelem: 18 (A/5) iv. IF 4891

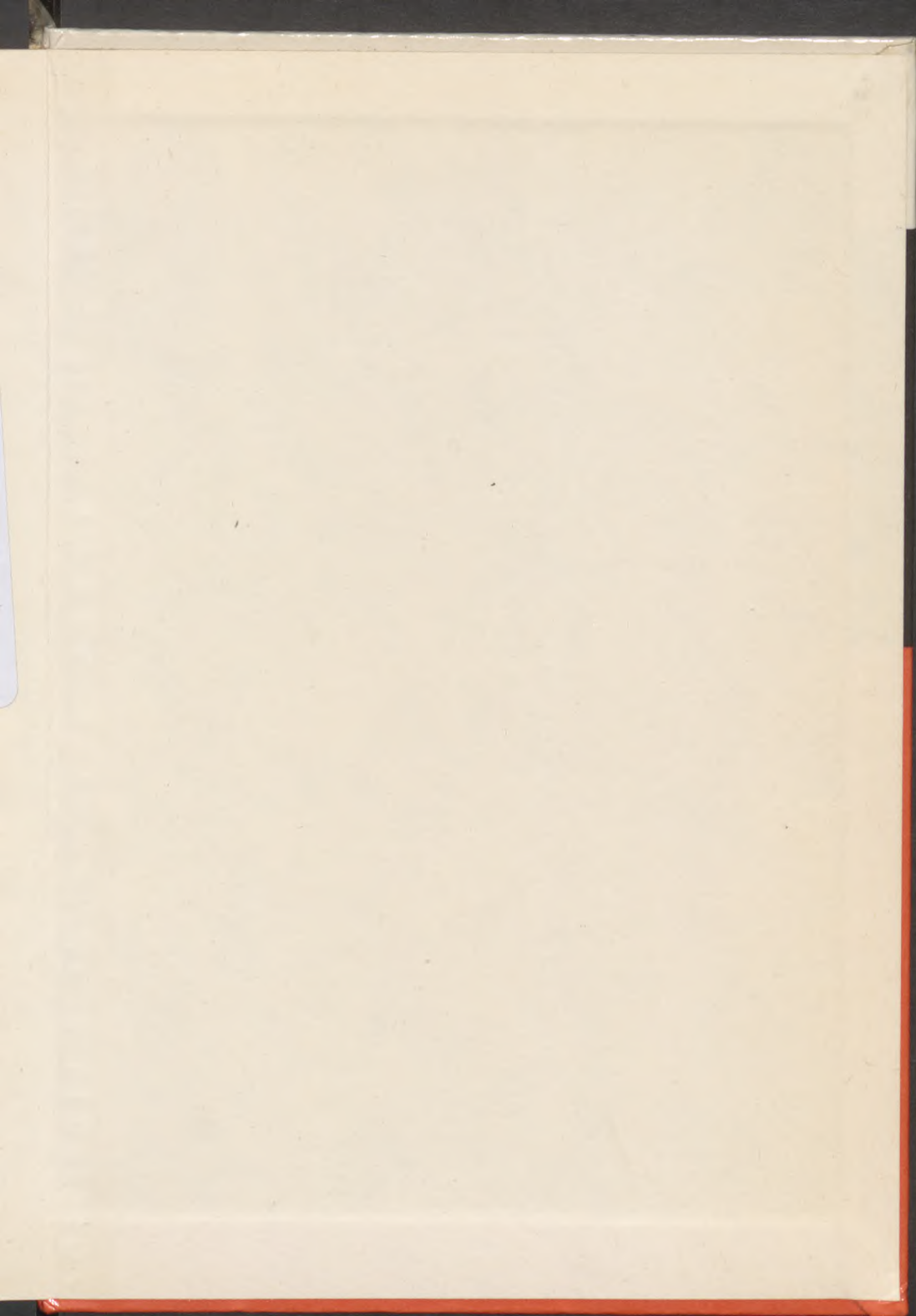

5770/

Az 1848–49-es magyar szabadságharc hőségnek, az erdélyi hadjárat fővezérének állít emléket fiatal költőnk első nagyobb prózai írásában.

A szerző részletesen bemutatja Bem „előéletét”, elsősorban a harcoláshoz értő és ezért lelkesedő katonát. „Bemről elmondható – írja –, hogy született katona, de hogy született forradalmár lett volna, az távolról sem.” De jó hazafi volt, úgy érezte, hogy hazája ügyét szolgálja, amikor az elnyomott jobbágyokért emel szót.

Kovács István sokoldalúan és szeretettel állítja eléink Bem Józsefet, az 1848–49-es magyar szabadságharc egyik vezéralakját. Az életrajzot sok, eddig ismeretlen fénykép díszíti.

Móra

Kovács István · Így élt Bem József